

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

Στρατηγικός σχεδιασμός της ελληνικής εμπλοκής στον ελληνοτουρκικό πόλεμο
του 1919. Εθνικές και διεθνείς διαστάσεις

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Εμμανουήλ Χατζής

Αθήνα, 2018

Τριμελής Επιτροπή:

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Υφαντής, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Εμμανουήλ Χατζής, 2018.

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Στη μνήμη του μικρασιάτη πατέρα μου, που έφυγε τόσο ανεπάντεχα.
Στον γιό μου Γιώργο, που ενσαρκώνει την προσωπική μου ελπίδα
και στην αδελφή μου Λένα.*

Σελίδα σκόπιμα κενή

Ευχαριστίες

Χωρίς την παρουσία, τη συνεχή και ανιδιοτελή υποστήριξη κάποιων ανθρώπων, δε θα ήταν δυνατή η εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς, τον επιβλέποντα καθηγητή Διεθνών Σχέσεων κ. Παπασωτηρίου Χαράλαμπο, του οποίου οι καθοριστικές επισημάνσεις και τα σχόλια, υπήρξαν πολύτιμα για τη λογική ροή και δομή της εργασίας αυτής.

Επίσης οφείλω να ευχαριστήσω θερμά, τους αναπληρωτές καθηγητές του Παντείου Πανεπιστημίου, κυρίους Κολιόπουλο Κωνσταντίνο και Υφαντή Κωνσταντίνο, για την αμέριστη επιστημονική, και συνεχή ηθική υποστήριξη τους, σε όλη τη διάρκεια της φοίτησής μου, στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών του Πανεπιστημίου.

Σελίδα σκόπιμα κενή

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περίληψη	9
Abstract	11

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γενικά.....	13
Σκοπός.....	15
Προϋποθέσεις.....	15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ανάπτυξη Ορισμών Στρατηγικής Προσέγγισης

1.1	Ορισμοί.....	17
1.2	Βασικές Διαστάσεις Υψηλής Στρατηγικής	20
1.3	Κριτήρια Αξιολόγησης Υψηλής Στρατηγικής	21
1.4	Διαστάσεις σχεδιασμού στο επίπεδο υψηλής στρατηγικής	21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ιστορικό, Γεωπολιτικό, Στρατηγικό Πλαίσιο, Ελληνικής Εμπλοκής στην Μικρά Ασία

2.1	Ελληνισμός και Μικρά Ασία.....	25
2.2	Νεότουρκοι – Ελληνισμός	29
2.3	Η Στρατηγική σημασία της Μικράς Ασίας για την Ελλάδα	34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Φάση 1η : Συνδιάσκεψη Παρισίων – Εκλογές 1920

3.1	Η Συνδιάσκεψη της Ειρήνης των Παρισίων. Τα επακόλουθα γεγονότα	41
3.2	Στρατηγικός Σχεδιασμός Ελληνικής Εμπλοκής.....	51
3.3	Η εσωτερική διάσταση.....	54
3.4	Η διεθνής διάσταση.....	55
3.5	Αποτίμηση στρατηγικού Σχεδιασμού	58
3.6	Διαμόρφωση Εικόνας – Αξιολόγηση Υψηλής Στρατηγικής.....	60
3.6.1	Καταλληλότητα ή εσωτερική και εξωτερική Προσαρμοστικότητα.....	60
3.6.2	Εσωτερική συνοχή	61
3.6.3	Αποδοτικότητα – Αποτελεσματικότητα.....	62
3.6.4	Συσχετισμός Ικανοτήτων Στόχων	63
3.6.5	Αντοχή στα σφάλματα - Συσχετισμός Ικανοτήτων στόχων.....	64

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ
Φάση 2η : Εκλογές 1920 – Καταστροφή

4.1	Ιστορική Ανάλυση Περιόδου	67
4.2	Διαμόρφωση στρατηγικού σχεδιασμού	79
4.3	Εσωτερική Διάσταση	83
4.4	Διεθνής Διάσταση	85
4.5	Αποτίμηση Στρατηγικού Σχεδιασμού	87
4.6.	Διαμόρφωση Εικόνας – Αξιολόγηση Υψηλής Στρατηγικής.....	90
4.6.1	Καταλληλότητα ή εσωτερική και εξωτερική προσαρμοστικότητα	90
4.6.2	Εσωτερική συνοχή	92
4.6.3	Συσχετισμός Ικανοτήτων στόχων	93
4.6.4	Αποδοτικότητα – Αποτελεσματικότητα.....	94
4.6.5	Αντοχή στα σφάλματα	95

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ
Συμπεράσματα – Επίλογος

5.1	Συμπεράσματα	97
5.2	Επίλογος.....	100

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ	103
----------------------------	-----

Βιβλία (Ελληνόγλωσσα)	103
-----------------------------	-----

Βιβλία (Ξενόγλωσσα)	105
---------------------------	-----

Άρθρα.....	105
------------	-----

Άλλες Πηγές	106
-------------------	-----

Διαδίκτυο	107
-----------------	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α».....	
--------------------	--

Βιογραφίες Καθοριστικών Προσώπων	A-1
--	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Β»	
---------------------	--

Συναφθείσες Συνθήκες	B-1
----------------------------	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Γ»	
---------------------	--

Φωτογραφικό Υλικό	Γ-1
-------------------------	-----

Περίληψη

Η μικρασιατική καταστροφή του 1922, συνέπεια του στρατιωτικού εγχειρήματος που επιχείρησε η Ελλάδα στη Μικρά Ασία, αποτελεί μια ιστορική εξέλιξη ιδιαίτερης βαρύτητας, η οποία κατέληξε στον οριστικό ξεριζωμό των Ελλήνων της περιοχής από τα πατρογονικά τους εδάφη και επηρεάζει όλες τις πτυχές, της μετέπειτα ιστορίας.

Τον Μάιο του 1919, με τη συμμαχική εντολή απόβασης της ελληνικής στρατιωτικής δύναμης στη Σμύρνη, ξεκινά ουσιαστικά η στρατιωτική εμπλοκή της Ελλάδας στη Μικρά Ασία. Με την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών (Ιούλιος 1920), η Ελλάδα αποκτούσε την Ανατολική Θράκη, τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο και παρατεινόταν για μια πενταετία, η παρουσία των ελληνικών δυνάμεων στην περιοχή της Σμύρνης, όπου μετά την παρέλευση της, θα πραγματοποιείτο δημοψήφισμα για την οριστική προσάρτηση της περιοχής στην Ελλάδα. Παράλληλα με ξεχωριστή συμφωνία, η Ιταλία συναινούσε να της αποδώσει και τα Δωδεκάνησα.

Η έξαψη των παθών, ανάμεσα στις δύο πλευρές του εθνικού διχασμού και ο θάνατος του βασιλιά Αλέξανδρου, που επανάφερε το πολιτειακό ζήτημα και συνεπακόλουθα την επιστροφή του Βασιλιά Κωνσταντίνου στο προσκήνιο, διαμόρφωσαν κλίμα πόλωσης, καθ' οδόν προς τις εκλογές που προκήρυξε ο Βενιζέλος, για τον Νοέμβριο του 1920. Στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920, η προτεραιότητα σε κριτήρια συνυφασμένα περισσότερο με την εσωτερική και λιγότερο με την εξωτερική πολιτική, συνετέλεσε ώστε το εκλογικό σώμα, να καταψηφίσει τον θεμελιωτή της Ελλάδας των «δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών». Η καθεστωτική αλλαγή, με την παραίτηση πολλών ικανών βενιζελικών αξιωματικών, επίδρασε σημαντικά στη μαχητική ικανότητα του στρατού.

Το καλοκαίρι του 1921, άρχισε η κύρια ελληνική επίθεση, με απώτερο στόχο την κατάληψη της Άγκυρας και την επιβολή της Συνθήκης των Σεβρών στο κεμαλικό καθεστώς. Ο ελληνικός στρατός θα προχωρήσει ως την Κιουτάχεια, με πρόθεση να περικυκλώσει εκεί τον τουρκικό στρατό, που όμως κατάφερε και αποσύρθηκε στα ενδότερα. Με τη συνέχιση της επιθέσεως, παρά τις αντίθετες υποδείξεις και συστάσεις, ο ελληνικός στρατός θα φτάσει ως το Σαγγάριο ποταμό. Η πολύνεκρη μάχη του Σαγγαρίου, ανέκοψε όμως οριστικά την επιθετική του πορεία, 65 περίπου χιλιόμετρα μακριά από την Άγκυρα και ύστερα από 22 ημέρες σκληρών μαχών, στην απέλπιδα προσπάθεια, να καταληφθεί η έδρα της κεμαλικής κυβερνήσεως. Ο στρατός

τελικά συμπύχθηκε στη γραμμή Εσκή Σεχίρ - Κιουτάχεια - Αφιόν Καραχισάρ, όπου θα καθλωθεί για ένα χρόνο, κατέχοντας μια ζώνη 100.000 περίπου τετραγωνικών χιλιομέτρων. Η αποτυχία της καταστροφής των τουρκικών δυνάμεων, αποτέλεσε την απαρχή της αντιστροφής, των πολεμικών επιχειρήσεων.

Ύστερα από μια σειρά παραπλανητικών επιθετικών ενεργειών, την αυγή της 13ης Αυγούστου του 1922, άρχισε η μεγάλη τουρκική επίθεση, κατά μήκος των προωθημένων ελληνικών θέσεων, στο Αφιόν Καραχισάρ. Η σύμπτωση ατυχών στρατιωτικών ελιγμών και ανεξέλεγκτων δυσμενών συγκυριών, έφερε το επώδυνο τέλος της μικρασιατικής εκστρατείας. Στις 9 Σεπτεμβρίου, η πόλη και οι κάτοικοι της Σμύρνης, παραδίνονταν στο καταστροφικό μένος των Τούρκων, ενώ τα υπολείμματα της ελληνικής στρατιάς, μόλις κατόρθωναν να εγκαταλείψουν τα παράλια της Ιωνίας. Με τον τρόπο αυτό χάθηκε οριστικά για την Ελλάδα, η Μικρά Ασία.

Λέξεις κλειδιά:

Σμύρνη, Βενιζέλος, Κεμάλ, Σαγγάριος, Κωνσταντίνος.

The Strategic Planning of the Hellenic Engagement in the Hellenic – Turkish War of 1919. National and International perspectives

Emmanouil Chatzis

Abstract

The Asia Minor Catastrophe of 1922, a consequence of the military effort of Greece in Asia Minor, constitutes a historical evolution of certain gravity, which ended with the final displacement of the region's Greeks from their homeland and affects all the aspects of history from that point on.

In May 1919, with the order for the Hellenic Expeditionary Force to land in Smyrna given by the Allies, the military engagement of Greece in Asia Minor essentially begins. After the signing of the Treaty of Sevres (July 1920), Greece acquired Eastern Thrace, the islands of Imbros and Tenedos and the presence of the Hellenic Forces in the region of Smyrna was extended for five years. After the end of that period a referendum would be conducted to determine the final annexation of the region to Greece. At the same time through a separate agreement and Italy's consent the Dodecanese were handed over to Greece.

The excitation between the two sides of the National Schism and the death of King Alexander which made the political issue resurface and was followed by the return of King Constantine to the forefront, shaped a climate of polarisation, on the way to the elections proclaimed by Venizelos for November 1920. In the elections of 1st November 1920, the priorities were based on criteria connected mainly to domestic and less to foreign policy and contributed to the electoral defeat of the man who established Greece of the two continents and the five seas. The regime change, with the resignation of many capable officers and supporters of Venizelos, greatly affected the army's fighting capabilities.

In the summer of 1921 the great Greek assault began, aiming to occupy Ankara and enforce the Treaty of Sevres to Kemal's regime. The Hellenic Army marched to Kutahya aiming to surround the Turkish Army stationed there. However the Turks were able to withdraw to the hinterland. With the continuation of the assault and despite recommendations and suggestions to the contrary, the Hellenic Army reached

the Sangarios River. The fatal Battle of Sangarios intercepted its march once and for all, approximately 65 kilometres away from Ankara and after 22 days of hard fighting, in a desperate effort to occupy the base of Kemal's government. Finally the Army withdrew to the Eskisehir – Kutahya – Afyonkarahisar line, where it will remain pinned down for a year, occupying a zone of approximately 100.000 square kilometres. The failure to destroy the Turkish Forces signaled the beginning of the reversal of war operations.

After a series of misleading assaults, at the dawn of 13th August 1922, the great Turkish assault across the forwarded Greek positions in Afyonkarahisar commenced. The concurrence of unfortunate military maneuvers and unfortunate events, which the Hellenic Army could not control, resulted in the disastrous conclusion of the Asia Minor Campaign. On 9 September, the city of Smyrna and its residents were left to the destructive fury of the Turks, while the remains of the Hellenic Army retreated from the coast of Ionia in the nick of time. That is how Asia Minor was forever lost to Greece.

Key words:

Smyrna, Venizelos, Kemal, Sangarios, Konstantinos.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γενικά

Η μικρασιατική καταστροφή του 1922, συνέπεια του στρατιωτικού εγχειρήματος που επιχείρησε η Ελλάδα στη Μικρά Ασία, αποτελεί τη μεγαλύτερη εθνική συμφορά στην ιστορία του νεωτέρου Ελληνισμού, η οποία κατέληξε στον οριστικό ξεριζωμό των Ελλήνων της περιοχής από τα πατρογονικά τους εδάφη, μετά από μακραίωνη ελληνική παρουσία και στην αναγκαστική τους μετεγκατάσταση στη μητέρα πατρίδα, καθώς και σε άλλους τόπους, με τον πιο δραματικό τρόπο.

Αποτέλεσε παράλληλα την ταφόπλακα του ονείρου της «Μεγάλης Ιδέας», που απέβλεπε στη δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας, των δύο ηπείρων και των πέντε Θαλασσών. Η συμφορά αυτή απαρτίζεται, από την στρατιωτική ήττα που οδήγησε στην ολική κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου, τον πυρπολισμό της Σμύρνης από τους Τούρκους, τις δολοφονίες, λεηλασίες, καθώς και τις άλλες φρικαλεότητες εναντίον των Ελλήνων και των Αρμενίων χριστιανών, που ακολούθησαν εκτός από τη Σμύρνη, στις πόλεις και τα χωριά που ανακαταλήφθηκαν από τον τουρκικό στρατό, τις εξαντλητικές πορείες των χιλιάδων αιχμαλώτων προς το εσωτερικό της Ανατολής και τελικά τον ξεριζωμό της πλειονότητας του Ελληνισμού, από την Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη.

Η μικρασιατική καταστροφή δεν προέκυψε ξαφνικά, αλλά αποτελεί το αποτέλεσμα χρόνιων διεργασιών αλληλεπίδρασης ποικίλων παραγόντων, όπως αντικειμενικών δυσκολιών, στρατηγικών λαθών, εθνικών, προσωπικών και μικροπολιτικών διαφορών, σκοπιμοτήτων και παθών, που είχαν σημαντικές συνέπειες στην υφή και την ιστορία του ελληνικού κράτους. Πριν λοιπόν κάποιος θελήσει να διερευνήσει τη «μικρασιατική καταστροφή», θα πρέπει να εξετάσει σε βάθος χρόνου, τα γεγονότα που προηγήθηκαν μέχρι την τελική πτώση και να αναζητήσει τα πραγματικά αίτια, που οδήγησαν σε αυτήν.

Συναφώς επισημαίνεται ότι ο όρος «Μεγάλη Ιδέα», αναφέρεται τόσο στο πολιτικό όσο και στο εθνικιστικό όραμα, της διεύρυνσης των ελληνικών συνόρων, ώστε αυτά να περιλάβουν και περιοχές ελληνικών πληθυσμών, που τελούν υπό ξένη κυριαρχία. Ο όρος κυριάρχησε κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και αποτέλεσε σαφή προσανατολισμό της πολιτικής της Ελλάδος, έως και την Τρίτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Η «Μεγάλη Ιδέα», δεν ήταν απλώς συναισθηματικό προϊόν των

μεσαιωνολόγων του 19^{ου} αιώνα, καθώς από μια άποψη είχε ηλικία αιώνων και ήταν βαθιά ριζωμένη, στην εθνική και θρησκευτική συνείδηση των Ελλήνων.¹

Ο όρος καθιερώθηκε από τον Ιωάννη Κωλέττη, αδιαμφισβήτητο αρχηγό του εθνικού κόμματος, πρεσβευτή στο Παρίσι, που είχε κληθεί να επιστρέψει στην Ελλάδα και τον διατύπωσε στις 14 Ιανουαρίου 1844, στη διάρκεια της συζήτησης για το Σύνταγμα, κατά την οποία θα επισημάνει το χρέος των ελεύθερων Ελλήνων, να βαδίσουν από κοινού με τους ελεύθερους αδελφούς τους.²

Ο Κωλέττης είχε αναφέρει ότι : *«Δια την γεωγραφικήν θέσιν η Ελλάς είναι το κέντρον της Ευρώπης. Ισταμένη και έχουσα εκ μεν δεξιών την Ανατολήν, εξ αριστερών δε την Δύσιν, προώρισται εκ της πτώσεως αυτής να φωτίσει την Δύσιν, δια δε της αναγεννήσεώς της, την Ανατολήν. Το πρώτον μεν εξεπλήρωσαν οι προπάτορες ημών, το δε δεύτερον είναι εις ημάς ανατεθειμένον. Εν τω πνεύματι του όρκου τούτου και δια να αποφασίσωσιν ουχί πλέον περί της τύχης της Ελλάδος, αλλά περί της Ελληνικής φυλής»*. Με τη ρήση αυτή, υποδηλώνεται η μετατόπιση του κέντρου βάρους, από τα στενόχωρα όρια του ελληνικού κράτους, στον ευρύτατο χώρο του διάσπαρτου Ελληνισμού.³

Ο όρος εκτιμάται ότι καθιερώθηκε, υπό την επίδραση προφανώς ενός αντίστοιχου γαλλικού όρου, ενδεχομένως του Μπαλζάκ, όπως σημειώνει ο Κωνσταντίνος Δημαράς. Είναι παράλληλα αναγκαίο, να προσδιοριστεί και το περιεχόμενο που ο Κωλέττης θέλησε να προσδώσει, στον όρο της Μεγάλης Ιδέας. Απορρέει σαφώς από το κείμενο, ότι επιδιωκόταν να καταδειχτεί αλλά και να συμπηχθεί στην πράξη, η ενότητα των Ελλήνων – αυτή που κατά βάση έλειπε και από αυτόν τον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Ο ελληνισμός κατά τη μακρά ιστορική διαδρομή του είναι ενιαίος και αυτή η ιδιότητα οφείλει να αποτελέσει εφεξής, το κυρίαρχο γνώρισμα του και στο πεδίο και της πρακτικής πολιτικής. Εφόσον μάλιστα εκπληρώνονταν η πρώτη αυτή προϋπόθεση, θα ήταν εύλογο να ανταποκριθεί ο ελληνισμός ενωμένος πλέον, σε μια μείζονα αποστολή: να μεταλαμπαδεύσει τις αναγεννητικές ιδέες στην Ανατολή. Ο γενικότερος διάλογος που είχε λάβει χώρα,

---

¹ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2009), σ. 36.

² Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 – 1981*, (Αθήνα: Εστία, 2017), σ. 42 – 43.

³ Διβάνη Λένα, *Η Εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας*, (Αθήνα: Καστανιώτης, 2000), σ. 144.

ήταν εξάλλου συνυφασμένος με την επίλυση του επίμαχου θέματος μεταξύ αυτοχθόνων και ετεροχθόνων.⁴

Σκοπός

Σκοπός της παρούσας εργασίας, είναι αφενός η ανάλυση και η ανάπτυξη, των παραμέτρων που συνθέτουν τον στρατηγικό σχεδιασμό της μικρασιατικής εκστρατείας, σε συνάρτηση με τις υφιστάμενες, εθνικές και διεθνείς διαστάσεις και αφετέρου ο σχολιασμός και η εξέταση τους, κάτω από το πρίσμα της θεωρίας των διεθνών σχέσεων και της προσέγγισης των στρατηγικών σπουδών.

Προϋποθέσεις

Για τη συγγραφή της μελέτης, έχουν ληφθεί υπόψη οι παρακάτω, προϋποθέσεις :

Για την ανάλυση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, θα χρησιμοποιηθούν ως θεωρητικό και μεθοδολογικό υπόβαθρο, η ρεαλιστική θεώρηση (Θουκυδίδεια Παράδοση) των Διεθνών Σχέσεων, καθώς και οι θεμελιώδεις αρχές της στρατηγικής ανάλυσης.

Θεωρείται δεδομένη η ακρίβεια των ιστορικών στοιχείων και γεγονότων που έχουν καταγραφεί, τόσο από τους συγγραφείς όσο και από τους ιστορικούς μελετητές, της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

Από τα ιστορικά στοιχεία της περιόδου, θα γίνει αναφορά στα πλέον σημαντικά και σε όση έκταση απαιτείται, προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο σκοπός της διπλωματικής εργασίας, καθώς κρίνεται ότι ο αναγνώστης είναι γνώστης σε γενικές γραμμές, της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

Σύντομα βιογραφικά ελληνικών προσωπικοτήτων, που διαδραμάτισαν ρόλο στις εξελίξεις, έχουν όπως στο Παράρτημα «Α».

---

⁴ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 – 1981*, σ. 43.

Σελίδα σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ανάπτυξη Ορισμών Στρατηγικής Προσέγγισης

1.1 Ορισμοί

Η επικείμενη ανάλυση, βασίστηκε στις ισχύουσες θεωρίες σύμφωνα με την προσέγγιση του πολιτικού ρεαλισμού, η οποία αποτελεί εδώ και είκοσι έξι πλέον αιώνες, το πιο αξιόπιστο αναλυτικό εργαλείο, για την ανάλυση της διεθνούς πολιτικής, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί, τη θεωρητική βάση του κλάδου των στρατηγικών σπουδών.⁵

Σημείο εκκίνησης του **πολιτικού ρεαλισμού**, αποτελεί το γεγονός ότι στο διεθνές σύστημα, παρατηρείται μια έλλειψη οργανωμένης τάξης, κατά το πρότυπο της εσωτερικής οργάνωσης των κρατών. Σε αντίθεση με το πρότυπο εσωτερικής διακυβέρνησης, στο διεθνές σύστημα δεν υπάρχει κάποια κεντρική εξουσία, που να επιβάλλει την τάξη. Με άλλα λόγια, το διεθνές σύστημα είναι άναρχο. Σε συνθήκες αναρχίας λοιπόν τα πάντα επιτρέπονται, αφού κυριαρχεί ο νόμος της φύσης ή της ισχύος: «ο ισχυρός επιβάλλει ότι του επιτρέπει η δύναμη του και ο αδύνατος υποχωρεί, όσο του επιβάλλει η αδυναμία του». Σε ένα τέτοιο σύστημα, κάθε κρατική οντότητα, πρέπει από μόνη της να μεριμνήσει, πρώτα από όλα για την επιβίωση της.⁶

Η άλλη όψη επομένως του νομίσματος της εθνικής κυριαρχίας είναι η διεθνής αναρχία, με την έννοια της απουσίας μιας αρχής πάνω από τις μονάδες, δηλαδή τα εθνικά κράτη. Διεθνής αναρχία, σημαίνει ότι στη διεθνή πολιτική σκηνή συχνά υπερέχει η λογική των συνεπειών. Εφόσον ένα κράτος απειλείται, θα επιδιώξει να μεγιστοποιήσει την ασφάλεια του, έστω και αν παραβεί ως εκ τούτου τη λογική του πρέποντος, δηλαδή τις επιταγές του διεθνούς δικαίου και των διεθνών θεσμών. Η ίδια η αναρχία, που αποτελεί προϊόν της βούλησης των εθνικών κοινοτήτων να είναι ανεξάρτητες, αποτελεί τη δομική πηγή της διεθνούς ανασφάλειας. Η απουσία μιας παγκόσμιας αρχής, εφοδιασμένης με τα μέσα για να επιβάλλει τη διεθνή ασφάλεια, σημαίνει ότι σε τελική ανάλυση η αναρχία είναι σύστημα αυτοβοήθειας.⁷

Σε ένα άναρχο σύστημα, το βασικότερο διαφοροποιημένο σύστημα μεταξύ των μονάδων είναι η ισχύς. Κάθε μονάδα επιδιώκει να αυξάνει την ισχύ της, ώστε να

---

⁵ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2011), σ. 18.

⁶ Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (Αθήνα: Εστία, 2010), σ. 26–27.

⁷ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2008), σ. 23–28.

μεγιστοποιεί την ικανότητα αυτοπροστασίας της. Όσο ισχυρότερη ωστόσο, γίνεται η κάθε μονάδα, τόσο μεγαλύτερες παραστάσεις πραγματικής ή δυνητικής απειλής δημιουργεί στις άλλες μονάδες, καθιστώντας τις όλες ανασφαλείς και καχύποπτες, για την ισχύ των άλλων. Στην ορολογία των διεθνών σχέσεων, η κατάσταση αυτή ονομάζεται δίλημμα ασφάλειας. Υπό τέτοιες συνθήκες, οι μονάδες είναι υποχρεωμένες να κάνουν υπολογισμούς, βασισμένους στον καταμερισμό ισχύος, για να καθορίσουν τις ενέργειες τους με γνώμονα την ασφάλεια τους, ανεξάρτητα από τη λογική του πρέποντος που απορρέει από το διεθνές δίκαιο και τους διεθνείς θεσμούς. Συμπερασματικά η άναρχη κοινωνία των κυρίαρχων κρατών, λειτουργεί με βάση την επιρροή δύο πόλων. Ο πόλος της κοινωνίας δημιουργεί επιταγές σύμφωνα με τη λογική του πρέποντος, ενώ ο πόλος της αναρχίας δημιουργεί επιταγές σύμφωνα με τη λογική των συνεπειών, με γνώμονα τη μεγιστοποίηση της ασφάλειας του κάθε κράτους. Η διεθνής συγκυρία, καθορίζει αν θα υπερισχύσει η επιρροή του ενός ή του άλλου πόρου.⁸

Παρά τις επιμέρους διαφωνίες τους, όλοι οι πολιτικοί ρεαλιστές συμμαρύνονται μια σειρά από **βασικές αρχές**, όπως αναπτύσσονται παρακάτω: η **πρώτη** είναι ότι οι σημαντικότεροι αυτή τη στιγμή διεθνείς δρώντες, είναι τα κράτη. Η **δεύτερη** είναι η έμφαση, στο ότι οι διεθνείς σχέσεις μεταξύ των κρατών, λαμβάνουν χώρα υπό το καθεστώς διεθνούς αναρχίας, όπου διεθνής αναρχία σημαίνει ότι δεν υφίσταται στον διεθνή χώρο κάποια εξουσία, υπερκείμενη των κρατών. Η **τρίτη** αρχή του πολιτικού ρεαλισμού, είναι ότι το ερέθισμα για δράση στη διεθνή πολιτική, δίνεται από το συμφέρον του κράτους. Η **τέταρτη** αρχή επισημαίνει ότι, καθώς τα κράτη προσπαθούν να προωθήσουν τα συμφέροντα τους, στα πλαίσια ενός άναρχου περιβάλλοντος, δημιουργούνται συγκρούσεις. Τέλος σύμφωνα με την **πέμπτη** αρχή, τα κράτη θεωρούνται ως ορθολογικοί δρώντες, οι οποίοι προβαίνουν σε εκτιμήσεις κόστους οφέλους και καταλήγουν στις πολιτικές, που είναι οι πλέον πρόσφορες για την προώθηση των συμφερόντων τους.⁹

Στη διεθνή πολιτική, αναμειγνύονται τρία στοιχεία: το πρώτο αφορά τις **συγκρούσεις** μεταξύ των κυρίαρχων κρατών, αυτών δηλαδή από τους δρώντες που κυριαρχούν σε κάποιο έδαφος και πληθυσμό και κατέχουν επαρκή ένοπλη ισχύ, ώστε να υπερασπίζονται την κυριαρχία τους έναντι εξωτερικών απειλών. Το δεύτερο αφορά τη **συνεργασία** μεταξύ των κυρίαρχων κρατών, δηλαδή την ανάπτυξη ενός

⁸ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*, σ. 28 – 31.

⁹ Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*, σ. 19 – 23.

πλέγματος συνεργασιακών διεθνών σχέσεων, προς όφελος όλων των συμμετεχόντων και το τρίτο στοιχείο αφορά τη διαχρονική τάση των ανεπτυγμένων πολιτισμών, τουλάχιστον στην ευρωπαϊκή παράδοση και στα παράγωγά της, να **δημιουργούν συστήματα αξιών με πανανθρώπινες αξιώσεις**.¹⁰

Στον όρο «**στρατηγική**», έχουν κατά καιρούς δοθεί διάφοροι ορισμοί. Ενώ αρχικά οριζόταν ως «η τέχνη να κάνεις πόλεμο πάνω στον χάρτη» (Jomini) ή ως «η θεωρία η σχετική, με την χρήση των συμπλοκών στην εξυπηρέτηση του πολέμου»,¹¹ στις μέρες μας ο όρος έχει αποκτήσει ευρύτερη σημασία. Έτσι δύο σύγχρονοι ορισμοί της στρατηγικής, είναι αντίστοιχα «η τέχνη της κατανομής και εφαρμογής στρατιωτικών μέσων για την πραγματοποίηση των σκοπών της πολιτικής» (Liddel Hart) και «η τέχνη της διαλεκτικής δύο αντιτιθέμενων θελήσεων που χρησιμοποιούν βία για να επιλύσουν τη διαφορά τους» (Beaufre). Από τους ορισμούς αυτούς, προκύπτει ότι η **στρατηγική**, συνίσταται στη σύζευξη μέσων και σκοπών, υπό το πρίσμα του ανταγωνισμού. Με άλλα λόγια, η στρατηγική αποτελείται από **τρία συστατικά στοιχεία: σκοπούς, μέσα, αντίπαλο**. Εφαρμόζοντας τα παραπάνω στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής, μπορεί να ειπωθεί ότι, η στρατηγική συνίσταται στη σύζευξη μέσων και σκοπών ενός κράτους, υπό την επίδραση του διεθνούς ανταγωνισμού, τόσο στην ειρήνη όσο και στον πόλεμο.¹²

Ανάλογα με το πεδίο αναφοράς της, η στρατηγική χωρίζεται σε διάφορα επίπεδα. Όταν χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα ενός κράτους (στρατιωτικά, διπλωματικά, οικονομικά κ.λ.π.), για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών του, ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης, τότε μιλάμε για **υψηλή στρατηγική**. Έχει επισημανθεί ότι η υψηλή στρατηγική που διεξάγεται στα πλαίσια ενός πολέμου, βρίσκεται πλησιέστερα στις παραδοσιακές στρατηγικές σπουδές, ενώ η υψηλή στρατηγική που διεξάγεται σε μακρό χρονικό ορίζοντα, βρίσκεται πλησιέστερα στις Διεθνείς σχέσεις. Η χρήση όλων των στρατιωτικών μέσων ενός κράτους, για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών του, ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης, ονομάζεται **στρατιωτική στρατηγική**. Η χρήση μεγάλων στρατιωτικών μονάδων (συμβατικά ξεκινώντας από το σώμα στρατού), για την επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας εκστρατείας ή ενός θεάτρου επιχειρήσεων, ονομάζεται **επιχειρησιακή τέχνη**. Τέλος η χρήση των στρατιωτικών μονάδων, για

¹⁰ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6ος - 11ος αιώνας*, (Αθήνα: Ποιότητα 2007), σ. 13 – 14.

¹¹ Clausewitz Karl Von, *Περί του Πολέμου*, (Θεσσαλονίκη: Βάνιας 1999), σ. 119.

¹² Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*, σ. 27 – 28.

την επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας μάχης, ονομάζεται **τακτική**. Η τακτική έχει να κάνει, με την εκτέλεση της στρατηγικής ή και της επιχειρησιακής τέχνης. Η στρατηγική τελειώνει και η τακτική αρχίζει, τη στιγμή που οι αντίπαλες δυνάμεις έρχονται σε επαφή. Με άλλα λόγια, ενώ η στρατηγική (ή η επιχειρησιακή τέχνη) ορίζει το πού, πότε και με τι δυνάμεις θα εκτελεστεί μια ενέργεια, η τακτική διέπει το πώς η ενέργεια αυτή θα εκτελεσθεί. Γενικά η τακτική αφορά στη μάχη και η στρατηγική στον πόλεμο. Η μεν στον χειρισμό των μέσων, η δε στην επίδραση τους στην επίτευξη των πολιτικών σκοπών.¹³

1.2 Βασικές Διαστάσεις Υψηλής Στρατηγικής

Η υψηλή στρατηγική στον πόλεμο, έχει **πέντε βασικές διαστάσεις** μέσα στις οποίες κινούνται οι εμπόλεμοι¹⁴:

α. **Στρατιωτική στρατηγική**: Ο όρος αναφέρεται στη χρήση ένοπλης βίας σε ξηρά, θάλασσα και αέρα, για την προώθηση των πολιτικών σκοπών των εμπολέμων.

β. **Οικονομική διάσταση**: Η οικονομία του πολέμου, αφορά τη μέθοδο χρηματοδότησης των ενόπλων δυνάμεων, την αγορά ή κατασκευή εξοπλισμού και τη γενικότερη επιμελητεία. Επίσης την υπονόμευση της δυνατότητας οικονομικής υποστήριξης, των ενόπλων δυνάμεων της αντίπαλης πλευράς.

γ. **Εσωτερική πολιτική**: Αφορά την ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος, να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό του, για τις ένοπλες δυνάμεις του και να οργανώνει την αμυντική ή επεκτατική πολιτική του. Συμπεριλαμβάνει την κρατική οργάνωση και την συνοχή του πολιτικού συστήματος. Περαιτέρω αφορά και την εσωτερική νομιμοποίηση μιας πολεμικής προσπάθειας, την ανοχή δηλαδή ή την υποστήριξη των πολεμικών στόχων, από τον πληθυσμό.

δ. **Διεθνής νομιμοποίηση**: Η διάσταση αυτή, αφορά τον βαθμό στον οποίο οι πολεμικοί σκοποί αλλά και τα πολεμικά μέσα, συμβαδίζουν με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες και το πνεύμα της εποχής. Ο παράγοντας αυτός, μπορεί να επηρεάσει τη στάση τρίτων δυνάμεων, προς τους εμπολέμους.

ε. **Διπλωματία**: Η διάσταση αυτή αφορά κυρίως τις προσπάθειες των εμπολέμων, να εξασφαλίσουν την πολεμική σύμπραξη τρίτων δυνάμεων ή τουλάχιστον την έμμεση υποστήριξη τους. Η κρίσιμη διαφορά μεταξύ διεθνούς

¹³ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*, σ. 28 – 29.

¹⁴ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6ος – 11ος αιώνας*, σ. 17.

νομιμοποίησης και διπλωματίας, έγκειται στο ότι η διπλωματία επικεντρώνεται στο εθνικό συμφέρον κάθε κράτους.

1.3 Κριτήρια Αξιολόγησης Υψηλής Στρατηγικής

Η υψηλή στρατηγική υπόκειται σε **πέντε κριτήρια αξιολόγησης**, τα οποία έχουν διαχρονική εφαρμογή και αξία. Συνοπτικά αναπτύσσονται, όπως παρακάτω:¹⁵

α. **Καταλληλότητα:** Αναφέρεται στο μέτρο, στο οποίο μια υψηλή στρατηγική, είναι προσαρμοσμένη στις εξελίξεις του διεθνούς, καθώς και του εσωτερικού πολιτικού περιβάλλοντος. Η επιτυχημένη υψηλή στρατηγική, προσαρμόζεται στις ευκαιρίες και στις απειλές που προκύπτουν από το διεθνές περιβάλλον, ώστε να εκμεταλλεύεται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας και τις συγκριτικές αδυναμίες των αντιπάλων.

β. **Εσωτερική συνοχή:** Αναφέρεται στο μέτρο, στο οποίο οι επιμέρους πτυχές της υψηλής στρατηγικής, αλληλουποστηρίζονται ή αλληλουπονομεύονται. Το πρόβλημα της εσωτερικής συνοχής, αποτελεί ενίοτε καθοριστικό παράγοντα, για την επιτυχία ή αποτυχία μιας υψηλής στρατηγικής.

γ. **Αποδοτικότητα:** Αναφέρεται στο μέτρο, στο οποίο τα μέσα της υψηλής στρατηγικής, προωθούν τους πολιτικούς της σκοπούς, με όσο το δυνατόν οικονομικότερη χρήση πόρων, με την ευρύτερη έννοια του όρου.

δ. **Συσχετισμός ικανοτήτων και στόχων:** Αναφέρεται στο μέτρο, στο οποίο οι στόχοι της υψηλής στρατηγικής, συμβαδίζουν με τις ικανότητες της χώρας. Το πρόβλημα της στρατηγικής υπερεπέκτασης, αποτελεί διαχρονική αχίλλειο πτέρνα της υψηλής στρατηγικής των μεγάλων δυνάμεων, ιδίως κατά τη φάση της συγκριτικής τους παρακμής.

ε. **Αντοχή σε σφάλματα:** Αναφέρεται στο μέτρο, στο οποίο μια μακροσκοπική υψηλή στρατηγική, μπορεί να απορροφήσει τις αρνητικές συνέπειες, συγκυριακών σφαλμάτων απρόοπτων γεγονότων και κακοτυχιών, χωρίς απαγορευτική ζημιά.

1.4 Διαστάσεις σχεδιασμού στο επίπεδο υψηλής στρατηγικής

Ένας επιτυχημένος **σχεδιασμός στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής**, πρέπει να καλύπτει τις εξής τέσσερις διαστάσεις¹⁶:

α. **Διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος :** ώστε να καθορισθούν οι διάφορες απειλές υπαρκτές ή δυνητικές κατά της εθνικής ασφάλειας, καθώς και οι

¹⁵ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6ος - 11ος αιώνας*, σ. 33.

¹⁶ Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σ. 84 – 85.

διάφοροι περιορισμοί και οι ευκαιρίες που προκύπτουν. Είναι εξαιρετικά σημαντικό, η υψηλή στρατηγική να εναρμονίζεται με το διεθνές περιβάλλον και να ταιριάζει με τις γεωπολιτικές πραγματικότητες, που απορρέουν από τον διεθνή καταμερισμό ισχύος.

β. **Καθορισμός των πολιτικών στόχων:** που θα επιδιώξει η υψηλή στρατηγική επί τη βάσει των διαθέσιμων μέσων, καθώς και των απειλών, περιορισμών και ευκαιριών, που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Δεδομένου ότι οι διαθέσιμοι πόροι δεν είναι απεριόριστοι, πρέπει να υπάρχουν όρια στους επιδιωκόμενους πολιτικούς στόχους. Αν οι στόχοι της υψηλής στρατηγικής υπερβαίνουν τα διαθέσιμα μέσα, τότε το στρατηγικό οικοδόμημα κινδυνεύει να καταρρεύσει. Αυτό είναι το γνωστό πρόβλημα της υπερεξάπλωσης. Η αποφυγή αυτού του προβλήματος, είναι ένας σημαντικός δείκτης, για την αποτελεσματικότητα της υψηλής στρατηγικής στη διάσταση αυτή.

γ. **Καθορισμός του αποτελεσματικότερου συνδυασμού μέσων, για την προώθηση ιεραρχημένων πολιτικών στόχων:** ώστε τα μέσα να είναι εναρμονισμένα με τους στόχους, προκειμένου να αποφευχθεί η άσκοπη σπατάλη πόρων και προσπάθειας.

δ. **Προσεκτική διαμόρφωση της εικόνας** που παρουσιάζει η υψηλή στρατηγική, τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό, ώστε η κοινωνία να υποστηρίζει ενεργά την υψηλή στρατηγική του κράτους, όλα τα μέρη της κρατικής δομής να εργάζονται προς έναν κοινό σκοπό και η υψηλή στρατηγική να απολαμβάνει νομιμοποίησης στο εξωτερικό. Με άλλα λόγια, για να είναι επιτυχής σε αυτή τη διάσταση μια υψηλή στρατηγική, πρέπει να γίνεται αποδεκτή τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στο εξωτερικό.

Σύμφωνα με τον Σουν Τσου, ο στρατηγικός σχεδιασμός προσδιορίζει τους στόχους, τα μέσα και την μέθοδο (δηλαδή τον τρόπο δράσης εναντίον του αντιπάλου), που θα οδηγήσει μια χώρα στη νίκη. Βλέπει πιο μακριά από τον πόλεμο, γιατί οραματίζεται την κατάσταση που θα προκύψει, μετά το τέλος του. Σχετίζοντας το γεγονός ότι, η στρατηγική είναι η γέφυρα που ενώνει το σήμερα με το μέλλον, πρώτη αρχή του στρατηγικού σχεδιασμού, αποτελεί η μακροχρόνια προοπτική του. Ο σχεδιασμός της στρατηγικής είναι διαρκής, γιατί και ο ανταγωνισμός των κρατών είναι διαρκής, ενώ η σχεδίαση της, θα πρέπει να απαντάει στα εξής ερωτήματα: τι

(στόχος), γιατί (λόγος επιλογής του στόχου), με τι (μέσα), πως (τρόπος) και τι ρίσκο (πιθανότητα επιτυχίας).¹⁷

---

¹⁷ Πλατιάς Αθανάσιος – Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η τέχνη του Πολέμου του Σουν Τσου*, (Αθήνα Δίαυλος, 2015), σ. 33 και σ. 42 – 45.

Σελίδα σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ιστορικό, Γεωπολιτικό, Στρατηγικό Πλαίσιο, Ελληνικής Εμπλοκής στην Μικρά Ασία

2.1 Ελληνισμός και Μικρά Ασία

Η Μικρά Ασία υπήρξε κοιτίδα αρχαίων λαών και πολιτισμών, με έντονη ελληνική παρουσία, από την μυκηναϊκή εποχή. Στα παράλια της προς το Αιγαίο, εγκαταστάθηκαν διάφορα ελληνικά φύλα (αιολικά, ιωνικά, δωρικά), τα οποία ίδρυσαν σημαντικότερες αποικίες. Σπουδαιότερες από τις αποικίες αυτές, υπήρξαν η Μίλητος, η Φώκαια, η Έφεσος, η Σμύρνη, η Μαγνησία, η Αλικαρνασσός, καθώς και διάφορες άλλες.

Οι Έλληνες εισέδυσαν στις ακτές και στην ενδοχώρα της Ιωνίας, ιδρύοντας και συνασπίζοντας πόλεις – κράτη, εκτεινώντας την κυριαρχία τους έως τα πέρατα της Μεσογείου, από τον Εύξεινο Πόντο έως τις Ηράκλειες στήλες, αποκαλύπτοντας πρώτοι την επιστημονική γεωγραφία και την ιστορία, εμβαθύνοντας στον πειθαρχημένο στοχασμό. Κατά τους ελληνιστικούς και ακόμη τους ρωμαϊκούς χρόνους, θα συντηρήσουν και θα εξακολουθήσουν να αναδεικνύουν, την ελληνική γλώσσα και τις αξίες του ελληνικού πολιτισμού.

Αφότου εξάλλου συγκροτήθηκε το ανατολικό ρωμαϊκό κράτος, η Μικρά Ασία αποτέλεσε ζωτικό πνεύμονα του, ειδικότερα πολιτιστικό, οικονομικό και πνευματικό. Σε κάθε περίπτωση όμως, πέρα από τον οικουμενικό και πολυεθνικό χαρακτήρα, το στίγμα παρείχε η ελληνορθόδοξη υπόσταση της.¹⁸ Η μακρά αυτή παράδοση, υποχώρησε εντούτοις υπό τα απηνή πλήγματα της οθωμανικής κατάκτησης, ήδη από την ενδέκατη εκατονταετία, για να αναβιώσει ισχυρή, όταν από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, ανέκτησε και βαθμιαία αύξησε την ισχύ της μια νέα εμπορική αστική τάξη, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη του ελληνισμού ειδικά στην Ιωνία, με τη διάπλαση υπό το καθεστώς της οθωμανικής κυριαρχίας, του κοινοτικού βίου των Ελλήνων.

Ένα ακόμα σημαντικότερο στοιχείο του εθνικού αισθήματος, προερχόταν από την ιστορία της Μικράς Ασίας κατά τη χριστιανική εποχή και τα συναισθήματα που ανακαλούσε η ιδέα του Βυζαντίου. Η Μικρά Ασία, υπήρξε η καρδιά του ανατολικού ρωμαϊκού ή βυζαντινού κράτους, το θεμέλιο της αυτοκρατορικής άρχουσας τάξης, η κυριότερη πηγή στρατολογίας, ο σιτοβολώνας της αυτοκρατορίας. Τον καιρό που τα Βαλκάνια σφυρηλατούνταν και αναπλάθονταν από τις βαρβαρικές εισβολές των

---

¹⁸ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η απόφαση για την επέκταση της Ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, (Αθήνα: Ίκαρος, 2009), σ. 6.

Σλάβων, η Μικρά Ασία παρέμενε ανέγγιχτη. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, ήταν φυσικό να μετατοπιστεί το κέντρο βάρους του ελληνισμού στην Κωνσταντινούπολη και τη Μικρά Ασία.¹⁹

Με την άλωση της Κωνσταντινούπολης και την εγκατάσταση των Τούρκων σε ολόκληρη τη Μικρά Ασία, το ελληνικό στοιχείο με τον καιρό, συμπιέστηκε και κινδύνευε να εξαφανιστεί σε όλες τις περιοχές, εκτός από τα παράλια. Η τουρκική γλώσσα και τα τουρκικά έθιμα, επικράτησαν στις αγροτικές περιοχές της ενδοχώρας και πάρα πολλοί χριστιανοί εξισλαμίστηκαν. Ωστόσο, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα καθώς και στον 19^ο αιώνα, η αυξανόμενη δύναμη και ευημερία της ελληνικής εμπορικής – αστικής τάξης, αντικατοπτρίζονταν στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη του Ελληνισμού, στη Δυτική Μικρά Ασία. Η ανάπτυξη αυτή, ενισχύθηκε και επιταχύνθηκε από το όλο και εντονότερο ενδιαφέρον του δυτικού κεφαλαίου, για τις δυνατότητες εκμετάλλευσης που προσέφερε η περιοχή.²⁰

Η παρουσία του μικρασιατικού Ελληνισμού, υπήρξε γεωγραφικά διάσπαρτη, σε όλο το μήκος και πλάτος της Ανατολίας. Η παρουσία όμως του ελληνικού στοιχείου, ήταν ιδιαίτερα εμβληματική στην απαστράπτουσα κοσμοπολίτικη Σμύρνη, ένα σημαντικότερο εμπορικό, οικονομικό και πολιτισμικό κέντρο της Μεσογείου, κατά τον 19ο αιώνα. Για τους Έλληνες της Μικράς Ασίας, η Σμύρνη συνιστούσε την καρδιά του Ελληνισμού, ενώ η μεγάλη επέκταση του λιμανιού της τον 19^ο αιώνα, επέφερε τεράστια αύξηση του πληθυσμού και του εμπορίου της. Στο λιμάνι της Σμύρνης προσέγγιζαν ετησίως 3.500 ιστιοφόρα, 2.500 ατμόπλοια, ενώ διακομίζονταν εμπορεύματα 2.500.000 τόνων. Επικρατούσα σημαία ήταν η ελληνική.²¹

Επιπλέον η αναλογία του Ελληνικού πληθυσμού, αυξήθηκε από το ένα τρίτο περίπου που ήταν το 1800, στο μισό σχεδόν του συνολικού πληθυσμού, ακριβώς πριν από τους βαλκανικούς πολέμους. Έτσι κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, οι Έλληνες ξεπέρασαν το τουρκικό στοιχείο, καθόσον από τους 370.000 κατοίκους της πόλης, ανέρχονταν σε 165.000, οι Τούρκοι 80.000, οι Αρμένιοι 40.000, οι Ισραηλίτες 55.000 ενώ υπήρχαν και 30.000 κάτοικοι άλλων εθνοτήτων.²² Το εξωτερικό εμπόριο της Σμύρνης, μεγάλωνε μαζί με τον πληθυσμό της. Η αριθμητική υπεροχή του ελληνικού στοιχείου, η επιβολή του στο εμπόριο και τις λοιπές εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής,

---

¹⁹ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 69.

²⁰ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 70.

²¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, (Αθήνα: Έκδοση ΔΙΣ, 2001), σ. 10.

²² ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 10.

καθώς ακόμα και η από άλλες εθνότητες χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας, είχαν προσδώσει ελληνικό χρώμα στη πόλη, με αποτέλεσμα «η Σμύρνη των απίστων» για τους Τούρκους, να συνιστά την καρδιά του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας.²³

Οι νέες σιδηροδρομικές γραμμές επεξέτειναν την εμπορική ενδοχώρα, που την είχε για πρώτη φορά κάνει προσιτή, η βρετανική εμπορική εταιρεία της Ανατολής και στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, οι εξαγωγές της Σμύρνης ξεπερνούσαν τις εξαγωγές κάθε άλλου τουρκικού λιμανιού, συμπεριλαμβανομένης ακόμη και της Κωνσταντινούπολης.²⁴ Γενικά ο μικρασιατικός ελληνισμός, δύναται να διαχωρισθεί σε τέσσερις βασικές χωροταξικές ομάδες: Της Ιωνίας, της Προποντίδας, της Καππαδοκίας και του Πόντου.

Οι περιγραφές των ελληνικών κοινοτήτων της Μικράς Ασίας από περιηγητές του 19^{ου} αιώνα, αποπνέουν μια αίσθηση δραστηριότητας, κινητικότητας και ζωντανίας, μέσα σε ένα οργανωμένο περιβάλλον που διατηρούσε ακόμα την οργανωμένη και ιεραρχική, κοινωνική και κοινοτική δομή του. Η βάση της ζωής των Ελλήνων ήταν η κοινότητα, μια συλλογική οντότητα με δικαιώματα αυτοδιοίκησης, όσα δηλαδή επέτρεπαν τα όρια που είχε θέσει το οθωμανικό κράτος, για το Ρουμ Μιλλετί το «ελληνικό έθνος». Υπό την επίβλεψη και τη δικαιοδοσία του τοπικού μητροπολίτη και μέσω αυτού του οικουμενικού πατριάρχη, η κοινότητα είχε τους δικούς της αντιπροσώπους, τους δημογέροντες ή προκρίτους του χωριού, που ρύθμιζαν τις δικαστικές διαφορές και τις σχέσεις με την οθωμανική διοίκηση. Είχε δικούς της υπεύθυνους για τα οικονομικά της κοινότητας και εφόρους στα τοπικά σχολεία, οι οποίοι διόριζαν τους δασκάλους, ασκούσαν έλεγχο στο πρόγραμμα και τη διδακτέα ύλη και διαχειρίζονταν τις δωρεές.

Η κοινότητα του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα, ήταν μια κοινωνία αυτοπειθαρχημένη, που πίστευε στη συλλογική δράση για το καλό της κοινότητας και των μελλοντικών γενεών.²⁵ Το αριθμητικό σύνολο του ελληνικού στοιχείου της Μικράς Ασίας, δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί με σαφήνεια, λόγω των διαφορούμενων εκτιμήσεων και στατιστικών που δίνονται από τους εμπλεκόμενους φορείς. Ωστόσο η επίσημη οθωμανική στατιστική του 1910, καθώς και η στατιστική

---

²³ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 77.

²⁴ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 78.

²⁵ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 76.

του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως του 1912, δεν παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές και αποκλίσεις και επιτρέπουν να σχηματίσουμε κάποια εικόνα:²⁶

ΣΥΝΟΛΟ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ (ΧΩΡΙΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΗ)	ΕΠΙΣΗΜΗ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ 1910	ΠΟΣΟΣΤΟ	ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝ/ΛΕΩΣ 1912	ΠΟΣΟΣΤΟ
Τούρκοι [σ.σ. ορθότερα, μουσουλμάνοι]	8.192.589	75,7%	7.048.662	72,7%
Έλληνες	1.777.146	16,4%	1.782.582	18,4%
Αρμένιοι	594.539	5,5%	608.707	6,3%
Εβραίοι	39.370	0,4%	37.523	0,4%
Λοιποί	219.451	2,0%	218.102	2,2%
Σύνολο	10.823.095	100,0%	9.695.576	100,0%

Σύμφωνα με στοιχεία που παρουσιάστηκαν από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, με το υπόμνημά του στη «Συνδιάσκεψη της Ειρήνης» του Παρισιού, στη Μικρά Ασία ζούσαν 1.694.000 Έλληνες. Στην Θράκη και την περιοχή της Κωνσταντινούπολης 731.000. Στην περιοχή της Τραπεζούντας 350.000 και στα Άδανα 70.000. Σύνολο 2.845.000 Έλληνες, που αποτελούσαν το 20% του πληθυσμού της περιοχής, συνιστώντας μια πληθυσμιακή οντότητα, η οποία κυριαρχούσε οικονομικά, καταφέροντας να διατηρήσει την πολιτιστική της κληρονομιά, παρ' ότι αποτελούσε αδιαμφισβήτητη μειονότητα, μέσα σε ένα εχθρικό περιβάλλον.²⁷

Τα υπάρχοντα στοιχεία συγκλίνουν χωρίς αμφιβολία στο συμπέρασμα, ότι στα τέλη του 18^{ου} και στον 19^ο αιώνα, η αυξανόμενη δύναμη και ευημερία της ελληνικής εμπορικής αστικής τάξης, αντικατοπτρίζονταν στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη του ελληνισμού, στη δυτική Μικρή Ασία. Η ανάπτυξη αυτή επιταχύνθηκε και ενισχύθηκε, από το όλο και εντονότερο ενδιαφέρον του δυτικού κεφαλαίου, για τις δυνατότητες εκμετάλλευσης που πρόσφερε η περιοχή.

Η εκπαίδευση βρισκόταν στην καρδιά της αναζωπύρωσης του ελληνισμού, στη Μικρά Ασία. Το 1773 ο Παντολέων Σεβαστόπουλος Βρετανός υπήκοος, έθεσε την Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης υπό την προστασία του βρετανικού προξενείου, για να την προστατέψει από τις διάφορες αντιξοότητες, που συχνά αναστάτωναν τα

²⁶ Κουτσουράδης Τιμολέων, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, (Αθήνα: Συλλογές, 2009), σ. 18.

²⁷ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900 – 1945*, (Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, 2008), σ. 143 – 144.

σχολεία της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η σχολή έγινε το καμάρι του ελληνικού πνευματικού πολιτισμού, στη δυτική Μικρά Ασία και είχε μια λαμπρή βιβλιοθήκη, με 50.000 συγγράμματα, μεταξύ των οποίων, πλείστα σπάνια και αρχέτυπα, πλήθος βιβλία και σπάνια χειρόγραφα. Εκτός του κεντρικού ιδρύματος, στο οποίο στεγαζόταν το ονομαστό γυμνάσιο και το εμπορικό της τμήμα, υπήρχαν και πέντε παραρτήματα με χιλιάδες μαθητών.²⁸ Παράλληλα με την ανάπτυξη της Ευαγγελικής Σχολής, ιδρύθηκαν ελληνικά σχολεία σε ολόκληρη την Ανατολή. Η παιδεία που προσφερόταν δεν ήταν εκκλησιαστική, ήταν σύγχρονη, κοσμική και αποσκοπούσε να αναπτύξει στα Ελληνόπαιδα εθνικά ιδεώδη, υπερηφάνεια για τη γλώσσα τους και τη συνείδηση ότι ήταν απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων και κληρονόμοι της κλασικής παιδείας.²⁹

Ο ελληνισμός της Μικρής Ασίας διέθετε πριν τη Μικρασιατική καταστροφή, σαφή οικονομική υπεροχή. Τα μισά κεφάλαια της βιομηχανίας βρίσκονταν σε ελληνικά χέρια, όπως και το 60% του κλάδου της μεταποίησης. Από τις 18.063 εμπορικές επιχειρήσεις της οθωμανικής Αυτοκρατορίας (στοιχεία του 1912), οι Έλληνες κατείχαν το 46%, οι Αρμένιοι το 23%, ενώ μόλις το 15% βρισκόταν σε μουσουλμανικά χέρια. Το 1914 οι μισές βιομηχανίες και βιοτεχνίες ανήκαν σε Έλληνες, ενώ οι Έλληνες αποτελούσαν και το 46% των τραπεζιτών. Την ίδια περίοδο οι Έλληνες αποτελούσαν το 52% των γιατρών, το 49% των φαρμακοποιών, το 52% των αρχιτεκτόνων, το 37% των μηχανικών και το 29% των δικηγόρων.³⁰ Την εποχή εκείνη το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού στη Μικρά Ασία, υπολογιζόταν σε περίπου δύομιση εκατομμύρια. Λειτουργούσαν 2.177 σχολεία με 177.505 μαθητές και 4.596 δασκάλους, καθώς και 2.232 εκκλησίες με 2.870 ιερείς.³¹

2.2 Νεότουρκοι – Ελληνισμός

Το 1889 μερικοί σπουδαστές, σχημάτισαν μια συνωμοτική εταιρεία στον κήπο του Στρατιωτικού Ιατρικού Κολλεγίου της Κωνσταντινούπολης, η οποία αργότερα ονομάστηκε «Επιτροπή για την Ένωση και την Πρόοδο» και αποτέλεσε μαζί με την κίνηση από τους εξόριστους στο Παρίσι Οθωμανούς φιλελεύθερους, την απαρχή του κινήματος των Νεότουρκων. Η κίνηση αυτή περιλάμβανε ποικιλία απόψεων, που εξέφραζαν και την ανομοιογένεια των οπαδών της. Από το 1902 υπήρξε φανερή η

²⁸ Αγγελομάτης Χρήστος, *Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας*, (Αθήνα: Εστία, 2008), σ. 12.

²⁹ Lewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 70.

³⁰ Σιούσουρας Πέτρος, *Γεωπολιτική και ζωτικός χώρος. Η Μικρασιατική εκστρατεία και ο ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2012), σ. 123 – 124.

³¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 5.

διάσταση, ανάμεσα στις επικρατέστερες τάσεις των φιλελεύθερων οπαδών ενός ομοσπονδιακού συστήματος, σύμφωνα με το οποίο οι θρησκευτικές εθνότητες της αυτοκρατορίας, θα απολάμβαναν σχετικής αυτονομίας και των εθνικιστών που πίστευαν στην επιβολή του τουρκικού στοιχείου, μέσα από ένα σύστημα κεντρικής και συγκεντρωτικής εξουσίας. Οι πρώτοι σχημάτισαν ξεχωριστή οργάνωση, τον «Σύνδεσμο της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και αποκέντρωσης», ενώ οι δεύτεροι διατήρησαν τον έλεγχο της «Επιτροπής για την Ένωση και την Πρόοδο». Η δεύτερη οργάνωση είχε μεγαλύτερη απήχηση στους Τούρκους αξιωματούχους, οι οποίοι και έδωσαν τελικά τον τόνο στο καθεστώς που προέκυψε, όταν επιβλήθηκε το κίνημα.³²

Οι Τούρκοι στρατιωτικοί ωστόσο που είχαν επιβληθεί μέσα στο κίνημα, δεν ενδιαφέρονταν ούτε για πολιτικές ελευθερίες, ούτε για τα σχέδια αποκέντρωσης και ελεύθερης ανάπτυξης των διάφορων λαών, αλλά για τη διατήρηση της ακεραιότητας της αυτοκρατορίας και των προνομίων της τουρκικής άρχουσας φυλής, επί των άλλων εθνотήτων. Η περιφρόνηση των Νεότουρκων προς το φιλελεύθερο σύστημα, εκδηλώθηκε τόσο στον κοινοβουλευτικό τομέα, όσο και στην αντιμετώπιση των εθνотήτων. Η προσπάθεια τους να ισοπεδώσουν με τη βία τα μιλλέτ των Ελλήνων και των Αρμενίων, μπορεί να αποδοθεί στο φόβο τους, ότι υπό καθεστώς ισοπολιτείας οι εθνотήτες αυτές θα ανέτρεπαν με την οικονομική τους ισχύ, την πρωτοκαθεδρία των Τούρκων.³³

Τις διαθέσεις των Νεότουρκων, αποκάλυπτε τον Αύγουστο του 1910 ο Ταλαάτ, κατά τη διάρκεια μυστικής συνεδρίασης στην τοπική επιτροπή της «Ένωσης και της Προόδου», στη Θεσσαλονίκη: «Γνωρίζεται ότι το Σύνταγμα διακηρύσσει την ισότητα μεταξύ Μουσουλμάνων και Γκιαούρηδων, αλλά αντιλαμβάνεσθε και αισθάνεστε όλοι, ότι αυτό είναι αδύνατον. Είναι ήδη από καιρό προφανές, ότι η επιτροπή έχει εγκαταλείψει κάθε ιδέα, για τον εξοθωμανισμό των μη τουρκικών στοιχείων με ήπιο και συνταγματικό τρόπο. Για τα μέλη της επιτροπής, Οθωμανός σημαίνει καταφανώς Τούρκος και η παρούσα πολιτική εξοθωμανισμού, ισοδυναμεί με τη σύνθλιψη των μη τουρκικών στοιχείων, στην τουρκική χοάνη».³⁴

Η μεγάλη αναταραχή που δημιουργήθηκε στα Βαλκάνια, με την επανάσταση των Νεότουρκων από το 1908 ως το 1914, έφερε μεγάλες αλλαγές για τους Έλληνες στην περιοχή της Σμύρνης και τους προήγαγε σε κεντρικό πρόβλημα μεταξύ Ελλάδας

³² Βερέμης Θάνος, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2005), σ. 46 – 47.

³³ Βερέμης Θάνος, *ό.π.*, σ. 51 – 68.

³⁴ Βερέμης Θάνος, *ό.π.*, σ. 69 – 70.

και Τουρκίας, γεγονός που σε κάποια στιγμή, λίγο έλλειψε να οδηγήσει σε πόλεμο. Η επανάσταση των Νεότουρκων με την επιβολή κοινοβουλίου και συντάγματος, ξύπνησε ευαισθησίες και ελπίδες στους χριστιανούς, οράματα να γίνουν συγκυβερνήτες της αυτοκρατορίας κατά την έκφραση του Ίωνος Δραγούμη, που όμως σύντομα διαψεύστηκαν με τραγικό τρόπο, όταν οι Νεότουρκοι άρχισαν να εφαρμόζουν πολιτική «εξοθωμανισμού» των μειονοτήτων. Οι εθνικές εχθρότητες και διαφορές οξύνθηκαν. Ο μαχητικός εθνικισμός των Νεοτούρκων και η πολιτική τους να αφομοιώσουν δια της βίας, τα μη τουρκικά στοιχεία με τον τουρκικό λαό, έκαναν τους Έλληνες να αρχίσουν να προσβλέπουν με ελπίδα προς την Αθήνα.

Οι βαλκανικοί πόλεμοι επηρέασαν ψυχολογικά τις σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων, με τον ίδιο τρόπο που τις είχε επηρεάσει και η επανάσταση του 1821. Αναπόφευκτα οι Τούρκοι, άρχισαν να θεωρούν εχθρούς μέσα στο σπίτι τους Οθωμανούς Έλληνες, που είχαν ταυτιστεί απόλυτα με τους παλαιοελλαδίτες ομόθρησκούς τους.³⁵

Συνεπώς όχι μόνο διαψευδόταν η προσδοκία, ότι τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα θα κατοχυρώνονταν στο πλαίσιο ενός συνταγματικού πολιτεύματος, αλλά επιπρόσθετα καταργούνταν και τα παραδοσιακά προνόμια των μη μουσουλμάνων, σε εφαρμογή του κανόνα της άρσης των θρησκευτικών διακρίσεων. Προβλεπόταν μάλιστα η λήψη συρροής μέτρων, κατά παράβαση των διεθνών συνθηκών εις βάρος όχι μόνο των Οθωμανών, αλλά και των πολυάριθμων Ελλήνων υπηκόων, που ασκούσαν εμπορικές ή άλλες οικονομικές δραστηριότητες, στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας. Μάταια η ελληνική κυβέρνηση, επιδίωξε μια ομόφωνη αντίδραση των κρατών μελών της ευρωπαϊκής συμφωνίας, έναντι των πραξικοπηματικών ενεργειών του τουρκικού κομιτάτου.³⁶

Οι ελληνικές κοινότητες της Μικράς Ασίας, έπεσαν θύμα των τουρκικών αντιποίνων το 1914. Με συστηματικό τρόπο, χρησιμοποιώντας τους Τσέτες (άτακτα σώματα, αντίστοιχα των κομιτατζήδων της Μακεδονίας) και με τη συνέργεια των οθωμανικών αρχών, οι Τούρκοι ξερίζωσαν τις ελληνικές κοινότητες της παραλιακής ζώνης, κατέλαβαν τα σπίτια και τη γη τους και εξανάγκασαν τους κατοίκους να εξοριστούν βίαια. Επεισόδια διωγμών των Ελλήνων, σαν αυτό της Φώκαιας τον Ιούνιο του 1914, εικονογραφούν τις όλο και χειρότερες σχέσεις μεταξύ Ελλήνων και

³⁵ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 79 – 80.

³⁶ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η απόφαση για την επέκταση της Ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, σ. 10.

Τούρκων στη Μικρά Ασία και εξηγούν τις πιέσεις που ασκούνταν στους Έλληνες πολιτικούς, προκειμένου να ενστερνιστούν την υπόθεση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και να ζητήσουν τη ένωση ως λύση στα προβλήματά τους. Οι διωγμοί εκ μέρους των Οθωμανών και οι απελάσεις των Ελλήνων από τα παράλια, ήταν εκδήλωση μιας συστηματικής πολιτικής, που είχε στόχο να πιέσει την ελληνική κυβέρνηση κατά τη διαμάχη για την κατοχή των νησιών του Αιγαίου και να προωθήσει τον εκτουρκισμό τους.³⁷

Όπως ορθώς κατήγγειλε το οικουμενικό πατριαρχείο, ο διωγμός του 1914 ήταν κάτι το πρωτόγνωρο και συγκλονιστικό, που δεν είχε προηγούμενο στην οθωμανική ιστορία. Ο Γάλλος πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη, ανέφερε στο Παρίσι ότι «η βία και η ταχεία επέκταση του ανθελληνικού κινήματος, δεν αφήνουν περιθώρια αμφιβολίας, ότι βρισκόμαστε ενώπιον μιας αναταραχής η οποία προκλήθηκε από την κεντρική κυβέρνηση, η οποία φαίνεται αποφασισμένη να καταφύγει σε όλα τα μέσα, προκειμένου να επιφέρει τη γενική μετανάστευση του ελληνικού πληθυσμού της Θράκης και εκ παραλλήλου να δημιουργήσει ελεύθερο χώρο, για την εγκατάσταση των Τούρκων προσφύγων, που έχει επαναγάγει από την Ανατολία».³⁸

Οι αντιπρόσωποι του βρετανικού εμπορίου στη Σμύρνη, έστειλαν ομοίως μηνύματα, τα οποία έκαναν λόγο για *συστηματική δίωξη του ελληνικού στοιχείου από τους Τούρκους και την τουρκική κυβέρνηση* στο εσωτερικό του βιλαετίου, που τελικά θα οδηγούσε την ελληνική φυλή στον εκπατρισμό, όπως ακριβώς είχε συμβεί νωρίτερα στην τουρκική Θράκη. Οι παράμετροι και τα μέσα αυτού του συστηματικού διωγμού, ο οποίος σύμφωνα με τους διπλωματικούς εκπροσώπους της Ελλάδας (αλλά και χωρών όπως της Δανίας), εφαρμόζονταν από ένοπλες συμμορίες *τη αρωγή και συμπράξει των οργάνων της κυβερνήσεως προς εξαναγκασμόν των φιλησύχων χριστιανών εις εκπατρισμόν*, ήταν κλιμακωτά: ο εμπορικός αποκλεισμός, οι απειλές κατά της ζωής οι δαρμοί, η αρπαγή περιουσιών και κτηνών και άλλες ληστρικές πράξεις, οι εμπρησμοί, η εγκατάσταση προσφύγων στις αγροικίες και στα καταστήματα των Ελλήνων και τελευταίως οι σποραδικοί φόνοι και οι πυροβολισμοί προς εκφοβισμό.³⁹

Ο Βρετανός υποπρόξενος της Σμύρνης, σημείωσε σε έκθεση του προς τον προϊστάμενο του Γενικό Πρόξενο (Henry D. Barnham), κατόπιν περιήγησής του στην

³⁷ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 81-83.

³⁸ Πλουμίδης Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, (Αθήνα: Εστία, 2016), σ. 94.

³⁹ Πλουμίδης Σπυρίδων, *ό.π.*, σ. 94.

περιοχή από τον Πάνορμο έως τη Σμύρνη, ότι τα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά του όλου κινήματος ήταν η οργανωμένη, ταυτόχρονη τρομοκράτηση του ελληνικού πληθυσμού και ο αξιοσημείωτος τρόπος με τον οποίο αυτό εκτελέστηκε, ώστε να μην υπάρξουν απώλειες σε ανθρώπινες ζωές, εκτός από τις περιπτώσεις που οι μουσουλμάνοι επιδρομείς, βρέθηκαν εκτός ελέγχου μέσα στην έξαψη της αρπαγής και της λεηλασίας. Κατά τον ίδιο πρόθεση της κυβέρνησης, ήταν να τρομάξει επαρκώς τους Έλληνες, να τους κάνει να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να μεταναστεύσουν, προσέχοντας παράλληλα να κρατήσει μια λεπτή ισορροπία, έτσι ώστε η κατάσταση να μην παρεκκλίνει από ένα κλίμα παρενόχλησης, προς πράξεις ανεξέλεγκτης βίας.⁴⁰

Ο τελικός βέβαια στόχος του κινήματος, ήταν η γενικευμένη έξοδος των Ελλήνων, από τις εστίες τους. Ότι η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε το 1914, για να προκληθεί η έξοδος των Μικρασιατών Ελλήνων ήταν η εθνοκάθαρση, δεν υπάρχει ιστορική αμφιβολία. Το ότι επιλέχθηκε το μέσο της τρομοκράτησης, δε σημαίνει ότι δεν υπήρξαν δεκάδες νεκρά θύματα μεταξύ των Ελλήνων, ιδίως σε περιπτώσεις που οι τελευταίοι προέβαλαν αντίσταση στους επιδρομείς, όπως στο Μπάσκι της Προύσας και στο Σερέκιο της Σμύρνης, ή ότι απλώς οι θύτες βρέθηκαν εκτός εαυτού και κατακρεούργησαν ανυπεράσπιστους συντοπίτες τους, όπως στην Παλαιά Φώκεια.⁴¹

Πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι με τη λήξη του πολέμου και την ήττα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, εδραιώθηκε η ελληνική αντίληψη για την εδαφική επέκταση, ως μόνος τρόπος προστασίας των ελληνικών και γενικότερα των χριστιανικών πληθυσμών της Ανατολίας. Το Νοέμβριο του 1918, ο Συνταγματάρχης Γεώργιος Κατεχάκης, έστειλε από την Κωνσταντινούπολη στο ελληνικό προξενείο της Θεσσαλονίκης, μια έκθεση στην οποία τόνιζε ότι ο τουρκικός λαός, δεν είχε αντιληφθεί την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και εξακολουθούσε και μετά την ανακωχή του Μούδρου⁴² τον Οκτώβριο, να συμπεριφέρεται «προκλητικά» έναντι τόσο των Ελλήνων, όσο και των άλλων χριστιανικών εθνοτήτων.⁴³

Το νεοτουρκικό κομιτάτο, παρά την εξαφάνιση της ηγεσίας του, εξακολουθούσε να υφίσταται, εξόπλιζε τον «όχλο», καθοδηγούσε το κοινοβούλιο και η κυβέρνηση υφίστατο μόνο με την ανοχή του. Η πανηγυρική διάθεση των Ελλήνων μετά την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είχε αποκαλύψει «τοιαύτην

⁴⁰ Πλουμίδης, Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 95.

⁴¹ Πλουμίδης, Σπυρίδων, *ό.π.*, σ. 95.

⁴² Στοιχεία της Συνθήκης όπως σ. Β – 1.

⁴³ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, (Αθήνα: Καστανιώτης, 2015), σ. 59.

διάστασιν» μεταξύ ελληνικού και του τουρκικού στοιχείου, ώστε ακόμα και η «σκιώδης» διατήρηση της τουρκικής κυριαρχίας, θα σήμαινε την πλήρη καταστροφή των χριστιανικών πληθυσμών.⁴⁴

Άμεσης προτεραιότητας, ήταν η εξασφάλιση του ελληνικού πληθυσμού από τον πάνοπλο τουρκικό όχλο και η παλιννόστηση των λειψάνων των εκτοπισμένων ελληνικών πληθυσμών. Για τους πληθυσμούς της Μικράς Ασίας, ήταν αναγκαία κατά τον Κατεχάκη, η κατάληψη των κυριότερων πόλεων του εσωτερικού, είτε από ελληνικά είτε από συμμαχικά στρατεύματα.⁴⁵

2.3 Η Στρατηγική σημασία της Μικράς Ασίας για την Ελλάδα

Η οικονομική καθώς και η πολιτική κατάσταση της Ελλάδας σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, δεν παρείχε τα εχέγγυα ότι η χώρα θα μπορούσε να φέρει σε αίσιο πέρας, το αλυτρωτικό της πρόγραμμα. Ήταν μια χώρα βυθισμένη σε έναν φαύλο κύκλο, λόγω της εξαρτώμενης οικονομίας της από τον εξωτερικό δανεισμό, του επηρεασμού των κρατικών δομών από τον παρεμβατισμό που γεννούσε ο διχασμός σε όλα τα επίπεδα της δημόσιας ζωής, με επακόλουθη συνέπεια την μη εκπλήρωση των απαραίτητων εσωτερικών προϋποθέσεων και την υποστήριξη στη διεθνή σκηνή ερεισμάτων, που θα της επέτρεπαν την εκμετάλλευση του κατακερματισμού του ιμπεριαλιστικού συστήματος. Τούτο και μόνο, καθιστούσε τους στόχους της Ελλάδας δυσεπίτευκτους.

Με τα δεδομένα αυτά η μετέπειτα εμπλοκή της Ελλάδας στη Μικρά Ασία ελέγχεται καταδικασμένη εκ προοιμίου.⁴⁶ Δύο όμως παράγοντες, συνέτειναν στην αλλαγή της υπάρχουσας κατάστασης. **Ο πρώτος**, συνδεόταν στενά με το κίνημα των Νεότουρκων, το οποίο από ένα σημείο και μετά, δημιούργησε εύλογη ανησυχία και φόβους στους Έλληνες ότι οι εξαγγελίες τους ήταν κενό γράμμα. Και τούτο παρά την αρχική αισιοδοξία για αδελφοσύνη και ισότητα, που ευαγγελίζονταν οι Νεότουρκοι. Τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, δεν κατακυρώθηκαν, αντίθετα προς τις αρχικές εξαγγελίες, ενώ επιπρόσθετα και τα όποια προνόμια των χριστιανών, καταργήθηκαν στο όνομα της άρσης των θρησκευτικών διακρίσεων. Η ελληνική κυβέρνηση

⁴⁴ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, (Αθήνα: Καστανιώτης, 2015), σ. 59.

⁴⁵ Κατεχάκης Γεώργιος, *Παρά τη Συμμαχική Αποστολή Κωνσταντινουπόλεως προς Γενικό Στρατηγείο, Αρχείο Πολιτικού Γραφείου Πρωθυπουργού / Γενικά Αρχεία Κράτους*, (Θεσσαλονίκη: 22 Νοεμβρίου 1918), φακ. 218.

⁴⁶ Λεονταρίτης Γεώργιος, *Η Ελλάδα στον πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο 1917 – 1918*, (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2005), σ. 502 – 503.

επεδίωξε μια ομόφωνη αντίδραση, των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας, κατά των πραξικοπηματικών ενεργειών των Νεότουρκων, αλλά μάταια⁴⁷.

Οι εκτιμήσεις για το μέγεθος του πρώτου προσφυγικού κύματος (του 1914), ασφαλώς δίστανται και μόνον ως ενδεικτικές μπορούν να χρησιμοποιηθούν. Σύμφωνα με τηλεγράφημα που αποστάλθηκε προς το Υπουργείο Εξωτερικών την επομένη, ο Έλληνας πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Δημήτρης Πανάς, σε δηλώσεις του προς τους πρέσβεις των Μεγάλων δυνάμεων στις 9 Ιουνίου του 1914, υπολόγισε τους Έλληνες που εγκατέλειψαν εκείνο το έτος, τη Θράκη και τη Μικρά Ασία σε 200.000, εκ των οποίων οι 150.000 είχαν βρει καταφύγιο στην Ελλάδα. Σε επιστολή του προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη Γερμανό Ε΄ στις 13 Ιουνίου 1914, ο Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος, υπολόγισε τους εκδιωχθέντες από τη Μικρά Ασία σε 100.000 – 120.000, ενώ υπολόγισε σε άλλους 30.000 – 40.000 τους Έλληνες ορθοδόξους οι οποίοι είχαν κατέλθει εκ του εσωτερικού και βρίσκονταν φιλοξενούμενοι εν τοις διαφόροις οίκοις εν Σμύρνη.⁴⁸

Σύμφωνα πάλι με πληροφορίες του πολιτικού γραφείου του Έλληνα πρωθυπουργού Ελευθέριου Βενιζέλου, ο αριθμός των Μικρασιατών προσφύγων που είχε καταφύγει στη χώρα, ανερχόταν στο τέλος του 1918, σε 100.000 – 120.000.⁴⁹ Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στη Μαύρη βίβλο του 1919, υπολόγισε τους εκδιωχθέντες κατά το 1914 ελληνικούς πληθυσμούς, της Θράκης και των παραλίων της Μικράς Ασίας σε 284.172 (εκ των οποίων οι 153.890 από τις επαρχίες της δυτικής και ανατολικής Μικράς Ασίας, δηλαδή πλην του Πόντου), ενώ το μέγεθος του εκτοπισμένου μετά την έκρηξη του Παγκοσμίου Πολέμου ομογενούς πληθυσμού σε 490.063 (εκ των οποίων οι 144.559, από τις επαρχίες της Δυτικής και της Ανατολικής Μικράς Ασίας και οι 257.019 από τις επαρχίες του Πόντου). Ο Henry Morgenthau το 1918, εκτιμά πως μέσα σε 3 – 4 μήνες του 1914, περίπου 400.000 Έλληνες ξεριζώθηκαν από τα Μικρασιατικά παράλια και απελάθηκαν στα Ελληνικά νησιά του Αιγαίου.⁵⁰ Η σύγχρονη επιστημονική ιστοριογραφία, θεωρεί τον αριθμό των 150.000 – 200.000 προσφύγων, ως πλησιέστερο προς την πραγματικότητα.⁵¹

⁴⁷ Σιούσουρας Πέτρος, *Γεωπολιτική και ζωτικός χώρος. Η Μικρασιατική εκστρατεία και ο ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, σ. 121 – 122.

⁴⁸ Πλουμίδης, Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 140.

⁴⁹ Maccas Leon, *L' Hellenisme de l' Asie - Mineure: son histoire – sa puissance – son sort*, (Paris-Nancy: Berger-Levrault 1919), σ. 142.

⁵⁰ Morgenthau Henry, *Τα μυστικά του Βόσπορου*, (Αθήνα: Τροχαλία, 1998), σ. 424.

⁵¹ Πλουμίδης Σπυρίδων, *ό.π.*, σ. 140.

Ο δεύτερος παράγοντας που οδήγησε στην αλλαγή του πολιτικού τοπίου, ήταν η βαθιά πολιτική, που ακολούθησε τη διεξαγωγή των Βαλκανικών πολέμων. Η αδύναμη Ελλάδα σχεδόν διπλασιάστηκε και επιπλέον ανέκτησε τη δύναμη που της έλειπε, προκειμένου να αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στη ρύθμιση του Ανατολικού ζητήματος. Οι Μικρασιάτες Έλληνες, έχοντας ήδη υποστεί το ισχυρό αντίκτυπο, από τη νέα πολιτική της νεοτουρκικής ηγεσίας, προσέβλεπαν προς την Αθήνα ως υποστηρικτή ακόμη και ως λυτρωτή, από τα δεινά που έκδηλα τους έπλητταν. Τι πιο εύλογο άλλωστε, από τη στροφή του βλέμματός τους προς την ήδη ισχυρή μητρόπολη.⁵² Η ένοπλη σύρραξη μεταξύ των δύο κρατών, ενεργοποίησε ακόμη περισσότερο τα αλυτρωτικά αισθήματα των Ελλήνων, για τον πρόσθετο λόγο ότι οι Τούρκοι βρήκαν μια εύλογη αφορμή, να προβούν σε αντίποινα εναντίον τους.⁵³

Το ενδιαφέρον του Βενιζέλου⁵⁴ για τον Ελληνισμό της Μικράς Ασίας είχε εκδηλωθεί νωρίς, ευθύς μετά τις πρώτες διώξεις που σημειώθηκαν με προσχηματική αφορμή τους βαλκανικούς πολέμους.⁵⁵ Ο χαρισματικός πολιτικός, ανέδειξε την επέκταση στη Μικρά Ασία, ως άξονα της επιδίωξης της Μεγάλης Ιδέας, πιστεύοντας ότι επρόκειτο για αντάλλαγμα που άξιζε τους κινδύνους που συνεπαγόταν η εμπλοκή της Ελλάδας, σε μια αναμέτρηση κολοσσιαίων διαστάσεων.

Η Μικρά Ασία θα αποτελούσε το ένα από τα δύο σκέλη μιας Μεγάλης Ελλάδας, που θα εκτεινόταν σε δύο ηπείρους, με μια μεγάλη θαλάσσια έκταση στο μέσον. Ο συσχετισμός των δυνάμεων που θα διαμόρφωνε, η βέβαιη κατά τον Βενιζέλο νίκη της Αντάντ και η ειδική σχέση με τη μεγαλύτερη ναυτική δύναμη της εποχής τη Βρετανία, θα επέτρεπαν την υπέρβαση των όποιων ορίων της Ελληνικής ισχύος.⁵⁶

Στις 21 Οκτωβρίου 1915, στην τελευταία συνεδρίαση της Βουλής η οποία εξελέγη από τις εκλογές της 31ης Μαΐου, ο Κρητικός πολιτικός ενέταξε τη Μικρά Ασία, σε ένα πρόγραμμα εθνικής ολοκλήρωσης και ασφάλειας. Η ένταξη αυτή είχε μια πολιτική και στρατηγική διάσταση, την ασφάλεια και την ισχύ ενός διευρυμένου κράτους και μια οικονομική, την παραγωγική βάση και τον πλούτο αυτού του

---

⁵² Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η απόφαση για την επέκταση της Ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, σ. 10.

⁵³ Σιούσουρας Πέτρος, *Γεωπολιτική και ζωτικός χώρος. Η Μικρασιατική εκστρατεία και ο ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, σ. 122.

⁵⁴ Σύντομο βιογραφικό του, στη σ. Α – 7.

⁵⁵ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η απόφαση για την επέκταση της Ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, σ. 10.

⁵⁶ Ριζάς, Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, (Αθήνα: Καστανιώτης, 2015), σ. 12.

διευρυμένου κράτους, το οποίο θα ενεργούσε τόσο σαν έμπορος όσο και σαν μεσίτης.⁵⁷

Υπήρχε ακόμα μια διάσταση αλυτρωτική, η περιέλευση όλων των Ελλήνων εντός των ορίων της Ελληνικής επικράτειας, με στόχο όχι μόνο την εκπλήρωση της Μεγάλης Ιδέας, αλλά και την αποτροπή της εκρίζωσης από τις εστίες τους. Επρόκειτο δηλαδή για ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος, στο οποίο είτε ο Ελληνισμός θα ολοκληρωνόταν εντός μιας Μεγάλης Ελλάδος, είτε θα εκδιωκόταν από τις εστίες του. Το πρόγραμμα αυτό συνδεόταν οργανικά, με τη συμμαχία με την Αντάντ και ιδίως τη Βρετανία. Ειδικά για τη Μικρά Ασία, τόνισε ότι μόνο του το βιλαέτιο Αϊδινίου, ήταν μεγαλύτερο σε έκταση από την Παλαιά Ελλάδα την προ των Βαλκανικών πολέμων, ενώ από άποψη πλούτου και παραγωγής, ήταν «ασυγκρίτως ανώτερο».⁵⁸

Από τον Ιούνιο του 1917 όταν ο Βενιζέλος επέστρεψε στην Αθήνα, η ελληνική πολιτική απέβλεπε στην επέκταση των ορίων του ελληνικού κράτους στη Μικρά Ασία. Το ενδιαφέρον της Αθήνας για την ασφάλεια των εκεί ελληνικών πληθυσμών, ήταν πραγματικό και όχι προσχηματικό. Η ασφάλεια αυτή όμως συνδυαζόταν κατά αποκλειστικότητα, με την εδαφική επέκταση του Ελληνικού κράτους στις συγκεκριμένες περιοχές. Αυτή ήταν η κυρίαρχη αντίληψη, που εφάρμοσε η ελληνική πολιτική κατά τη λήξη του πολέμου.

Η στρατηγική θεώρηση της Ελλάδας, για την επίτευξη της εδραίωσης της ως κυρίαρχου κράτους της Ανατολικής Μεσογείου, αποσκοπούσε στην κατάληψη της δυτικής Μικράς Ασίας, η οποία σε συνδυασμό με την κυριαρχία επί των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, θα την εδραίωνε τοπικά με αδιαμφισβήτητη ναυτική υπεροχή, ανάγοντας την σε ιθύνουσα δύναμη, στη νευραλγική ζώνη των παρυφών της εγγύς Ανατολής και των Βαλκανίων, η οποία με την προσάρτηση της Ανατολικής Θράκης θα περιέκλειε εντός λαβίδας τη Κωνσταντινούπολη και τα Στενά, με συνέπεια αυτά να περιέλθουν αργά ή γρήγορα στην ελληνική κυριαρχία, εδραιώνοντας με τον τρόπο αυτό την γεωπολιτική της αξία.⁵⁹

Επιβεβλημένο είναι να αποδοθεί και μια πρόσθετη διάσταση, στον οραματισμό του Βενιζέλου για την Ελλάδα, στο πλαίσιο της νέας διεθνούς πραγματικότητας. Σε ολόκληρη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, ακόμη και μετά τη μεγέθυνση της μετά τους βαλκανικούς πολέμους, η ελληνική επικράτεια υστερούσε γεωπολιτικά απέναντι στην

⁵⁷ Ριζάς, Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 46.

⁵⁸ Ριζάς, Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 46 – 47.

⁵⁹ Κοραντής Αντώνιος, *Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης (1919 – 1945)*, (Αθήνα: Ελευθέρη σκέψη, 1996), σ. 135.

Οθωμανική Αυτοκρατορία, που εκτεινόταν από τις ακραίες παρυφές της Ευρώπης, έως τα νότια κράσπεδα της Ρωσίας και την ενδοχώρα της Μέσης Ανατολής. Για πρώτη ήδη φορά, διαφαινόταν τότε η δυνατότητα να διεκδικήσει η χώρα, τον τίτλο της κορυφαίας περιφερειακής δύναμης.

Προϋπόθεση για την επίτευξη του μείζονος αυτού στρατηγικού στόχου, αποτελούσε η επέκταση σε γεωγραφικό χώρο σημαντικό σε έκταση και νευραλγικό σε σημασία: η Ελλάδα εφόσον θα εξαπλωνόταν, από την Αδριατική έως τον Εύξεινο Πόντο, τα στενά των Δαρδανελίων και την Ανατολική Μεσόγειο, περικλείοντας την Ήπειρο, τη Μακεδονία και τις δυτικές ακτές της Μικράς Ασίας, θα ήταν δυνατόν να διεκδικήσει τον πολιτικό αυτό ρόλο, απέναντι σε μια Τουρκία που θα ήταν επικεντρωμένη στα υψίπεδα της Μικράς Ασίας.⁶⁰

Η στρατηγική επιλογή του κορυφαίου πολιτικού της Ελλάδας, του Ελευθερίου Βενιζέλου υπέρ της εμπλοκής της χώρας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, εναρμονιζόταν τόσο με το κυρίαρχο διεθνώς πολιτικό πρότυπο του επεκτατικού ιμπεριαλισμού, όσο και με την κατά παράδοση αλυτρωτική πολιτική της Ελλάδας. Με άλλα λόγια οι επεκτατικές βλέψεις, διόλου δεν συνιστούσαν παρέκκλιση, από την παγκόσμια τάξη πραγμάτων της εποχής εκείνης.⁶¹

2.4 Η περιγραφή της Αιγηίδος⁶²

Ο Βενιζέλος κατά την παρουσίαση του στο Ανώτατο Συμμαχικό Συμβούλιο στις 4 Φεβρουαρίου 1919, προκειμένου να υποστηρίξει τις ελληνικές διεκδικήσεις στην Μικρά Ασία, στήριξε την συλλογιστική του για το δικαίωμα της αυτόνομης πολιτικής ανάπτυξης και αυτοδιάθεσης της ελληνικής εθνότητας, στο επιχείρημα ότι η δυτική Μικρά Ασία συνιστούσε *«υπό γεωγραφικήν και ιστορικήν άποψιν τμήμα ιδιαιτέρως συγκεκριμένον και αποκεχωρισμένον της υπολοίπου Μικράς Ασίας»* και για αυτό θα έπρεπε να αποτελέσει κράτος αυτόνομο, ένα κράτος κατ' ουσία ελληνικό.

Προς επίρρωση του τελευταίου ισχυρισμού του, για τη γεωγραφική ενότητα του συγκεκριμένου διεκδικούμενου χώρου, ο Βενιζέλος παρέθεσε ένα απόσπασμα από τον καθηγητή της γεωγραφίας στο πανεπιστήμιο της Βόννης, Άλφρεντ Φίλιπσον (Alfred Philippson), ο οποίος είχε κάνει λόγο για μια γεωμορφολογική, γεωλογική και κλιματολογική διάκριση, ανάμεσα στο οροπέδιο της Ανατολίας και τις κοιλάδες της δυτικής Μικράς Ασίας.

⁶⁰ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η απόφαση για την επέκταση της Ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, σ. 22.

⁶¹ Λεονταρίτης, *Η Ελλάδα στον πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο 1917 – 1918*, σ. 15.

⁶² Πλουμίδης Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγηίδος*, σ. 194 – 195.

Η χερσονήσος της Μικράς Ασίας, εμφανίζει «μια αντίθεση γεωγραφική η οποία εξηγεί τον ιστορικό ρόλο αυτής της περιοχής, ήτις εχρησίμευσε ως ενωτικός κρίκος μεταξύ των πολιτισμών Ασιατικού και Ελληνοευρωπαϊκού. Το εσωτερικόν αυτής της εκτεταμένης χώρας, της περιστοιχούμενης προς Βορράν, προς Νότον και προς Ανατολάς υπό υψηλών οροσειρών, αποτελείται υπό ομοιογενών υψιπέδων κλειστών συχνάκις εξ' όλων των πλευρών. Αυτά τα υψίπεδα διασχίζονται υπό σειρών ορέων και διαιρούνται υπ' αυτών σε διαμερίσματα».

«Αντιθέτως το δυτικό τμήμα της χερσονήσου, περίπου από του μεσημβρινού της Κωνσταντινουπόλεως, εμφανίζει μίαν εντελώς ιδιαίτεραν διαμόρφωσιν: αι οροσειραί αυτού, διαστάσεων και σχημάτων των πλέον ποικιλομόρφων, διακόπτονται υπό μεγάλων κοιλοτήτων σχήματος χανδάκων και λεκανών επ' αυτό τούτω τω αιτίω των εν λόγω κοιλοτήτων, ως και της γενικής κατολισθήσεως του εδάφους κατά νωπήν γεωλογικήν περίοδον διακρίνει τη μίαν ιδιομορφίαν κοινή εις τε την δυτικήν Μικράν Ασίαν και την Ελλάδα, τόσον ώστε να δύναται τις να θεωρή αμφοτέρας ως μη αποτελούσας παρά μίαν γεωγραφικήν ενότητα, την του Αιγαίου πελάγους».

Αυτή η διαφοροποίηση της Μικράς Ασίας, «αντανακλάτο και στις γενικές κλιματολογικές συνθήκες». Τα κεντρικά οροπέδια ήταν άνυδρα και υφίσταντο τους ανέμους της στέπας, ενώ αντίθετα η δυτική Μικρά Ασία είχε πολλές βροχοπτώσεις και υφίστατο δροσερούς ανέμους, έτσι που μόνο το καλοκαίρι να είναι ξηρό. Η δυτική Μικρά Ασία είχε κοινά στοιχεία στην γεωμορφολογική της διαμόρφωση με την ηπειρωτική Ελλάδα σε τέτοιο σημείο που θα μπορούσαν να θεωρηθούν μια κοινή χώρα η «Αιγαίς».⁶³

Τα πολιτικά συμπεράσματα που θα αποκόμιζε ο αναγνώστης από το παραπάνω παράθεμα του Γερμανού γεωγράφου, ήταν ασφαλώς η κοινή ιδιομορφία ανάμεσα στη δυτική Μικρά Ασία και στην Ελλάδα, οι οποίες φέρονται να συναποτελούν στο διηνεκές «μίαν και την αυτήν» γεωγραφική ενότητα, με γέφυρα τη θάλασσα του Αιγαίου. Ο Philippson έδωσε μάλιστα μια ευρύτερη (από ορογραφική, κλιματολογική, της πανίδας κλπ.) διάσταση, ιστορική και πολιτισμική, σε αυτόν τον γεωγραφικό διαχωρισμό, κατατάσσοντας το οροπέδιο του εσωτερικού της χερσονήσου στον ασιατικό πολιτισμό και αφετέρου τη δυτική Μικρά Ασία στον ελληνικό πολιτισμό. Ο Βενιζέλος λοιπόν, εργαλειοποιώντας τις παρατηρήσεις του

---

⁶³ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 64.

Philippon, χρησιμοποίησε επικουρικά, αλλά με στοιχειοθετημένο τρόπο τον γεωγραφικό παράγοντα.⁶⁴

---

⁶⁴ Πλουμίδης Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 195.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Φάση 1η : Συνδιάσκεψη Παρισίων – Εκλογές 1920

3.1 Η Συνδιάσκεψη της Ειρήνης των Παρισίων. Τα επακόλουθα γεγονότα

Τον Σεπτέμβριο του 1918, μετά το σπάσιμο του βουλγαρικού μετώπου από την επιβλητική συμμαχική επίθεση κατά την οποία οι ελληνικές μεραρχίες βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή, τερματίστηκε απότομα ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, με τη σύναψη ανακωχής μεταξύ των δυτικών Συμμάχων και της Γερμανίας. Στις 17/30 Οκτωβρίου, ο ναύαρχος Κάλθορπ υπέγραψε στον Μούδρο (χωριό της νήσου Λήμνου), την ανακωχή με τους Τούρκους, η οποία έθετε την Οθωμανική αυτοκρατορία στο έλεος των συμμαχικών δυνάμεων.⁶⁵

Σύμφωνα με τους όρους της ανακωχής, ο διάπλους των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου ήταν ελεύθερος, ενώ τα συμμαχικά στρατεύματα θα καταλάμβαναν τα γύρω φρούρια. Ο Τουρκικός στρατός θα αποστρατευόταν, εκτός από τα απαραίτητα τμήματα για την τήρηση της τάξης και τη φύλαξη των συνόρων. Όλα τα πολεμικά πλοία που ναυλοχούσαν στα Τουρκικά ύδατα, θα παραδίνονταν στους Συμμάχους. Οι τελευταίοι είχαν δικαίωμα να καταλάβουν οποιοδήποτε στρατηγικό σημείο, στο τουρκικό έδαφος.

Οι τουρκικές φρουρές της Χετζάζης, της Υεμένης, της Συρίας και της Μεσοποταμίας, θα παραδίνονταν στην πλησιέστερη Συμμαχική Διοίκηση και τα τουρκικά στρατεύματα θα αποχωρούσαν από την Κιλικία. Η εξάρτηση, ο οπλισμός, τα πυρομαχικά καθώς και τα μεταγωγικά μέσα του τουρκικού στρατού, θα ήταν στη διάθεση των Συμμάχων. Τέλος οι Γερμανοί και Αυστριακοί υπήκοοι, θα εγκατέλειπαν το τουρκικό έδαφος μέσα σε ένα μήνα και η Τουρκία θα διέκοπτε κάθε σχέση με τις Κεντρικές Δυνάμεις.⁶⁶

Αμέσως μετά την ανακωχή τον Ιανουάριο του 1919, τη στιγμή της έναρξης της Συνδιάσκεψης ειρήνης στο Παρίσι, άρχισαν να συρρέουν αντιπροσωπείες των νικητών και άλλων εθνών, με τη προσδοκία να κερδίσουν όσο το δυνατόν περισσότερα, από τις συνθήκες ειρήνης που θα συνάπτονταν όπως εδάφη, ζώνες επιρροής, ή ακόμη και την εθνική τους αποκατάσταση σε κυρίαρχα κράτη. Ο πρόεδρος των ΗΠΑ Γούντροου Γούιλσον, αποτελούσε τον βαρύνων διεθνή παράγοντα, στην όλη διαδικασία. Η σημασία του δεν μπορούσε να υποτιμηθεί. Η Ουάσιγκτον είχε εξελιχθεί σε δανειστή των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, ενώ η

⁶⁵ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 133.

⁶⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 6.

στρατιωτική συμβολή της στην νίκη επί των Γερμανών ήταν αποφασιστική, με την αποστολή αμερικανικού εκστρατευτικού σώματος στην Ευρώπη.⁶⁷

Ο Βενιζέλος είχε φροντίσει από τις 16 Δεκεμβρίου του 1918 να τον γοητεύσει, σε μια συνάντηση κατά την οποία σύμφωνα με τον Ιταλό υπουργό εξωτερικών Κάρλο Σφόρτσα: *«έδειξε ικανότητες τις οποίες ο Όμηρος αποδίδει στον Οδυσσέα»* υμνολογώντας την ιδέα της υπό ίδρυση Κοινωνίας των Εθνών. Ο Γουίλσον έμεινε έκπληκτος μπροστά σε έναν τόσο ένθερμο θαυμαστή και συμπαραστάτη του μεγαλόπνοου οράματος του και έσπευσε να τον ακούσει με προσοχή και απορία. Τις επόμενες δώδεκα ώρες ο Έλληνας πρωθυπουργός θα παραδώσει στα χέρια του ένα υπόμνημα είκοσι τεσσάρων σελίδων μεγάλου σχήματος, με τίτλο «Η Ελλάδα ενώπιον του συνεδρίου της ειρήνης».⁶⁸

Ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος, έσπευσε στη Δυτική Ευρώπη για να αρχίσει εκστρατεία υπέρ των ελληνικών διεκδικήσεων, κατά τη διάρκεια των συνομιλιών για τη συνθήκη της ειρήνης. Πέρασε το μεγαλύτερο μέρος του Οκτωβρίου και του Νοεμβρίου στο Λονδίνο, προσπαθώντας να προσεταιρισθεί Βρετανούς πολιτικούς, δημοσιογράφους και φιλέλληνες, οργανώνοντας τον ελληνικό μηχανισμό προπαγάνδας για τον μακροχρόνιο αγώνα που είχε μπροστά του.⁶⁹ Είναι η περίοδος των μεγάλων στιγμών του Βενιζέλου.

Ο Βενιζέλος χρειαζόταν την υποστήριξη του Λούντ Τζώρτζ, του Κλεμανσώ και του Ουίλσον, των τριών αυτών μεγάλων ηγετών και έθεσε ως στόχο του να την κατακτήσει. Με το στόχο αυτό, ασκούσε τη γοητεία του υποδεχόμενος τους καλεσμένους του, στο ξενοδοχείο Μερσέντες και έβρισκε τον καιρό να καλλιεργεί τη φιλία, ακόμα και μεταξύ του σχετικά κατώτερου προσωπικού των σημαντικών ξένων αντιπροσωπειών. *«Δεν μπορώ να σου περιγράψω το κύρος που έχει εδώ ο Βενιζέλος»* έγραφε ο Χάρολντ Νίκολσον στον πατέρα του. *«Αυτός και ο Λένιν, είναι οι μόνες πραγματικά μεγάλες φυσιογνωμίες της Ευρώπης. Η ομιλία του ήταν ένα περίεργο κράμα από γοητεία, ληστρικό πνεύμα, πολιτική διεθνούς εμβέλειας, πατριωτισμό, θάρρος, φιλολογία – μα πάνω από όλα, ήταν αυτός ο ίδιος, αυτός ο μεγαλόσωμος, γεροδεμένος, χαμογελαστός άνδρας, με μάτια που άστραφταν πίσω από τα γυαλιά του και με ένα τετράγωνο σκούφο, από μαύρο μεταξωτό ύφασμα στο κεφάλι»*.⁷⁰

⁶⁷ Ριζάς, Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 58.

⁶⁸ Τζανακάρης Βασίλης, *Δακρυσιμένη Μικρασία*, (Αθήνα: Μεταίχιμο, 2013), σ.48 – 49.

⁶⁹ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 133 – 134.

⁷⁰ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 141.

Στις 3 και 4 Φεβρουαρίου 1919, ο Βενιζέλος παρουσιάστηκε μπροστά στο συμβούλιο των Δέκα, για να εξηγήσει και να δικαιολογήσει τις ελληνικές θέσεις. Η ανάλυση του βασιζόταν στην επίσημη έκθεση, με τίτλο «η Ελλάς ενόπιον του Συνεδρίου της Ειρήνης», την οποία είχε συντάξει ο ίδιος στα ελληνικά, μετά από δώδεκα ώρες σχεδόν αδιάκοπης εργασίας και που είχε δημοσιευτεί σε αγγλική και γαλλική μετάφραση, τον Δεκέμβριο του 1918. Με επαρκή επιχειρήματα, που στηρίζονταν στην ιστορία, το πολιτισμό και την εθνολογική σύσταση των διεκδικούμενων περιοχών, διεκδικούσε τα νησιά του Αιγαίου που είχαν παραμείνει στη Τουρκία, καθώς και τα Δωδεκάνησα που βρίσκονταν υπό ιταλική κατοχή.

Διεκδικούσε ολόκληρη σχεδόν τη Βόρειο Ήπειρο με τις διακόσιες χιλιάδες ανάμεικτο πληθυσμό, που στην πλειονότητα του ήταν αλβανόφωνος και ολόκληρη τη Δυτική (βουλγαρική) και Ανατολική Θράκη (τουρκική), παρά το γεγονός ότι ακόμα και οι ελληνικές στατιστικές, αναγνώριζαν ότι το μουσουλμανικό στοιχείο υπερτερούσε του ελληνικού. Δεν έθετε θέμα Κωνσταντινούπολης λόγω των ζωτικών διεθνών συμφερόντων που αντιπροσώπευε η πόλη, αλλά ούτε και θέμα Κύπρου, για να μη θίξει τους Βρετανούς.⁷¹

Στη δυτική Μικρά Ασία οι Έλληνες διεκδικούσαν μια περιοχή, που εκτείνονταν δυτικά μιας νοητής γραμμής, μεταξύ των περιχώρων της Πανόρμου στον Μαρμαρά και ενός σημείου στη νότια ακτή απέναντι από το Καστελόριζο. Η λωρίδα περιλάμβανε τη Σμύρνη και το μεγαλύτερο τμήμα από το βιλαέτι του Αιδινίου. Για να παρακάμψει το δυσμενές για τις ελληνικές διεκδικήσεις, αριθμητικό ζήτημα της εθνολογικής σύστασης της δυτικής Μικράς Ασίας, ο Βενιζέλος συμπεριέλαβε στη περιοχή της διεκδικούμενης ζώνης και τα μεγάλα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, των οποίων ο πληθυσμός κατά 94% ήταν ελληνικός.⁷²

Επιχειρηματολόγησε ακόμη, ότι η δυτική Μικρά Ασία ιστορικά και γεωγραφικά, ήταν διαφορετική από το υψίπεδο της Ανατολίας και από φυσικής και κλιματολογικής άποψης, αποτελούσε τμήμα της λεκάνης του Αιγαίου, της γης της ελιάς και των αμπελιών, με ήπιο μεσογειακό κλίμα και χλωρίδα που δεν έμοιαζε σε τίποτα, με τις άγριες ανεμοδαρμένες στέπες της Ανατολίας. Επιπλέον ο Βενιζέλος επικαλέστηκε την ανάγκη, να αποδοθεί δικαιοσύνη στις 45.000 Έλληνες που είχαν απελαθεί και εκτοπιστεί, κατά τη διάρκεια του πολέμου. Ισχυρίστηκε ότι η

⁷¹ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 150.

⁷² Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 150.

επανεγκατάσταση των επιζώντων στα σπίτια τους και στη γη τους που είχαν κατασχεθεί, συνεπαγόταν την κατάργηση της οθωμανικής κυριαρχίας.⁷³

Όμως τα συμφέροντα των Συμμάχων Μεγάλων Δυνάμεων τα οποία ήταν τεράστια, συγκρούονταν μεταξύ τους όπως και με τις ελληνικές διεκδικήσεις. Οι απόπειρες των Συμμάχων, να χαράξουν σαφή στρατηγική για την εγγύς Ανατολή, δεν προσέκρουαν μόνο στην εγγενή πολυπλοκότητα των εκκρεμών ζητημάτων, αλλά και στην αδυναμία τους, να συμβιβάσουν τις αντικρουόμενες ιμπεριαλιστικές τους φιλοδοξίες.⁷⁴

Στο διακανονισμό των τουρκικών και βαλκανικών ζητημάτων, κάθε μεγάλη δύναμη προσπαθούσε να εξασφαλίσει πρωτίστως τα συμφέροντα της, ενώ επιπλέον δεσμεύονταν από μυστικές συμφωνίες και υποχρεώσεις, που είχαν αναλάβει κατά τη διάρκεια του πολέμου, σχετικά με το διαμελισμό των εδαφών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας («Συνθήκη του Λονδίνου, της 26^{ης} Απριλίου του 1915», «Μυστική συμφωνία σερ Μάρκ Σάικς και Ζωρζ Πικό του 1916», «Συμφωνία Αγίου Ιωάννου της Μωριέννης, Απρίλιος 1917»).

Σύμφωνα με τη Συνθήκη του Λονδίνου, η οποία διαμείφθηκε μεταξύ των Συμμάχων και της Ιταλίας, αναγνωριζόταν η ζώνη επιρροής της, στο Σαντζάκι της Αττάλειας.⁷⁵ Σύμφωνα με την αγγλο – γαλλική συμφωνία Σάικς – Πικό, η Βρετανία θα αποκτούσε τη Μεσοποταμία και η Γαλλία τη Συρία, τον Λίβανο και το βιλαέτι των Αδάνων. Η διανομή αυτή, είχε προκαλέσει την αντίδραση της Ιταλίας και είχε οδηγήσει στη σύναψη της συμφωνίας του Αγίου Ιωάννη της Μωριέννης, που υποσχόταν στην Ιταλία μια έκταση 70.000 τετραγωνικών μιλίων στη Μικρά Ασία, συμπεριλαμβανομένης της Σμύρνης και εκτεταμένης ζώνης της Αττάλειας. Η ρήτρα της ρωσικής συγκατάθεσης, είχε καταστήσει τη συμφωνία νομικά άκυρη, αλλά η Ρώμη δεν ήταν ασφαλώς διατεθειμένη να υποχωρήσει από μια πολιτική, που θεωρούσε ότι είχε δεσμεύσει τη Βρετανία και τη Γαλλία.⁷⁶

Τον Ιανουάριο του 1919, ο Βενιζέλος προκειμένου να πετύχει τη στήριξη του πρωθυπουργού της Γαλλίας Κλεμανσώ στις ελληνικές διεκδικήσεις, μόνο και μόνο για να ανεβάσει τις μετοχές του στα μάτια των Γάλλων, έστειλε χωρίς δισταγμό δύο

⁷³ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 150 – 152.

⁷⁴ Λεονταρίτης, *Η Ελλάδα στον πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο 1917 – 1918*, σ. 502.

⁷⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 15.

⁷⁶ Ριζάς, Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 125.

Μεραρχίες στην Οδησό, προκειμένου να αγωνιστούν στο πλευρό των Γάλλων εναντίον των Μπολσεβίκων.⁷⁷

Συνεχώς, αγωνίζεται με κάθε τρόπο, για να ανατρέψει αντιρρήσεις, εχθρικές θέσεις, προσωπικές απόψεις, να κλείσει μέτωπα, να προσεταιριστεί τους ισχυρούς, να απαλείψει καχυποψίες και να αντιπαλέψει μεγάλα συμφέροντα, διαφορετικές απόψεις και ριζωμένες προκαταλήψεις. Ο αναπληρωτής υπουργός εξωτερικών της Βρετανίας λόρδος Κώρζον, δεν είχε καμιά συμπάθεια για τους Τούρκους, τους οποίους ήθελε να διώξει από τη Κωνσταντινούπολη και την Ευρώπη και στους οποίους αναφερόταν σαν να επρόκειτο για κανένα βιολογικό είδος, που τα χαρακτηριστικά του ήταν η διαφθορά, η καταπίεση και η ραδιουργία. Δεν συμπαθούσε όμως και τους Έλληνες, για τους οποίους πίστευε ότι ήταν ανίκανοι σε θέματα διοικητικά και διεφθαρμένοι. Ο Κλεμανσώ ο Γάλλος πρωθυπουργός ο «γηραλέος τίγρης», ήταν θαυμαστής της ελληνικής αρχαιότητας, αλλά αισθανόταν περιφρόνηση για τους Νεοέλληνες, που τους θεωρούσε εκφυλισμένους και νόθους απόγονους των αρχαίων. Οι σχέσεις του και με το Βενιζέλο ακόμα, δεν ήταν ποτέ άνετες, μολονότι οι δύο πολιτικοί είχαν εδραιώσει μία καλή σχέση συνεργασίας και δεσμούς αμοιβαίων εξυπηρετήσεων. Αντιμετώπιζε την Ελλάδα με καχυποψία, συγχρόνως όμως είχε αρχίσει να χάνει το ενδιαφέρον του, για θέματα περιφερειακά όπως ήταν οι ελληνικές υποθέσεις.⁷⁸

Οι ελληνικές διεκδικήσεις ύστερα από πρόταση του Λούντ Τζωρτζ, υποβλήθηκαν σε επιτροπή εμπειρογνομόνων, που ανέλαβε να εισηγηθεί προτάσεις για ένα δίκαιο διακανονισμό. Η επιτροπή τελείωσε σύντομα το έργο της, χωρίς όμως ομοφωνία. Η Γαλλία και η Βρετανία συμφωνούσαν ότι έπρεπε να εκχωρηθεί στην Ελλάδα μία εκτεταμένη ζώνη στη Μικρά Ασία, μικρότερη όμως από αυτή που διεκδικούσε ο Βενιζέλος. Οι Αμερικανοί διαφωνούσαν, γιατί τα στατιστικά στοιχεία που είχαν στη διάθεση τους, έδειχναν ότι οι Έλληνες ήταν μειονότητα σε όλα τα σαντζάκια, εκτός από το σαντζάκι της Σμύρνης και θεωρούσαν ότι η αποσύνδεση της ζώνης της Σμύρνης από την ενδοχώρα ήταν ανεπιθύμητη από οικονομική άποψη.⁷⁹

Οι Ιταλοί αρνήθηκαν να συζητήσουν το θέμα, γιατί υποστήριξαν ότι η ζώνη της Σμύρνης, δεν μπορούσε να απομονωθεί από τον γενικό πολιτικό διακανονισμό στη Μικρά Ασία. Ισχυρίζονταν ακόμα, ότι η Σμύρνη είχε γίνει αντικείμενο δεσμεύσεων (στη συνθήκη του Λονδίνου και τη συμφωνία του Αγίου Ιωάννη της Μωριέννης), που

⁷⁷ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 143.

⁷⁸ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 138 – 140.

⁷⁹ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 156.

συγκρούονταν με τις ελληνικές διεκδικήσεις και είχαν προτεραιότητα. Μέχρι και την άνοιξη του 1919 η κατάσταση παρέμενε ρευστή και καμιά απόφαση δεν ήταν δυνατόν να ληφθεί, πριν το Ανώτατο Συμβούλιο ασχοληθεί σοβαρά, με τη τουρκική συνθήκη.⁸⁰

Στα μέσα Απριλίου, δύο εμπειρογνώμονες του βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών, οι Χάρολντ Νίκολσον και Άρνολντ Τούνμπερ, μετά από μελέτη κατέληξαν στα εξής: κανένας εντολοδόχος δεν θα μπορούσε να κρατηθεί στη Κωνσταντινούπολη, αν δεν είχε υπό τον έλεγχό του μία αρκετά εκτεταμένη ζώνη. Από την άλλη πλευρά μια εκτεταμένη ζώνη, θα περιέκλειε και ελληνικούς πληθυσμούς, ενώ θα απέκοπτε το νέο τουρκικό κράτος, από οποιαδήποτε επικοινωνία με την Προποντίδα. Επειδή στη Βρετανία η αποστράτευση έγινε βιαστικά και η κοινή γνώμη είχε βαρεθεί να περιμένει τις μελλοντικές διευθετήσεις, δεν θα υπήρχε η δυνατότητα, να εγκατασταθούν και να διατηρηθούν οι Έλληνες στη Μικρά Ασία μόνοι τους, χωρίς συμμαχική υποστήριξη.

Πρότειναν λοιπόν η μεν Μικρά Ασία να κρατηθεί από τους Τούρκους, οι δε Έλληνες να πάρουν την ευρωπαϊκή Τουρκία, ενώ τα στενά να κρατηθούν ανοικτά υπό μια ποτάμιο επιτροπή, με δικαιοδοσίες ανάλογες με αυτές που είχε η επιτροπή του Δούναβη. Μια τέτοια λύση κατέληγαν, θα είχε το πλεονέκτημα ότι θα ήταν τελειωτική. Όλες οι άλλες λύσεις θα προκαλούσαν προβλήματα στο μέλλον. Μολονότι οι προτάσεις θεωρήθηκαν λογικές και άρχισε να φαίνεται φως στο μικρασιατικό πρόβλημα, η αντίδραση των Αμερικανών στις ελληνικές διεκδικήσεις για τη Θράκη και η ασυμβίβαστη στάση των Ιταλών σε κάθε θέση που ευνοούσε τα ελληνικά συμφέροντα, απομάκρυναν τη πιθανότητα συμφωνίας.⁸¹

Η απόφαση για την αποστολή του ελληνικού Στρατού στη Σμύρνη, λήφθηκε εντελώς ξαφνικά από τους τρεις Μεγάλους (Ουίλσον, Λόντ Τζωρτζ, Κλεμανσώ) στις 6 Μαΐου 1919. Οι Ιταλοί αντιπρόσωποι είχαν αποχωρήσει από το Παρίσι και το Συμβούλιο συνεδρίαζε χωρίς αυτούς. Ο πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας Λόντ Τζωρτζ, ήταν αυτός που στις 5 Μαΐου 1919 απόντων των Ιταλών, πίεσε το πρόεδρο Ουίλσον και τον Κλεμανσώ για την αποστολή Ελληνικού Στρατού στη Σμύρνη, επειδή διακατεχόταν από την έμμονη ιδέα ότι: *«αν οι Ιταλοί αφήνονταν ανενόχλητοι, οι σύμμαχοι θα βρίσκονταν προ τετελεσμένων γεγονότων. Οι Ιταλοί θα εμφανιστούν στη Μικρά Ασία. Ο μόνος τρόπος να τους σταματήσουμε, είναι να*

⁸⁰ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 155 – 157.

⁸¹ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 157 – 158.

ρυθμίσουμε το ταχύτερο το θέμα των εντολοδόχων κυβερνήσεων και επίσης το θέμα της κατοχής της Μικράς Ασίας. Αυτό θα μας επιτρέψει να αποσυρθούμε από τον Καύκασο και να στείλουμε στρατεύματα στη Βουλγαρία, οι Αμερικανοί θα καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη και οι Γάλλοι τη Συρία. Θα πρέπει να αφήσουμε τους Έλληνες να καταλάβουν τη Σμύρνη. Αρχίζουν σφαγές εκεί και δεν υπάρχει κανένας να προστατεύσει τον ελληνικό πληθυσμό. Το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε, είναι να καταλήξουμε σε αποφάσεις μόνοι μας, προτού επιστρέψουν οι Ιταλοί. Διαφορετικά, είμαι πεπεισμένος ότι θα μας τη φέρουν».⁸²

Το ζήτημα προωθήθηκε ακόμη περισσότερο, στη συνάντηση των τριών μεγάλων στις 6 Μαΐου, όταν έλαβε χώρα ο επόμενος διάλογος με παρέμβαση του Λούντ Τζωρτζ: «Οφείλω να επιμείνω για μία ακόμη φορά, ότι δεν πρέπει να αφήσουμε την Ιταλία να μας φέρει προ τετελεσμένου γεγονότος στην Ασία. Πρέπει να επιτρέψουμε στους Έλληνες, να αποβιβάσουν στρατεύματα στη Σμύρνη». Πρόεδρος Γουίλσον: «Το καλύτερο μέσο για να σταματήσουμε τους Ιταλούς είναι το οικονομικό». Λούντ Τζωρτζ: «Η γνώμη μου είναι ότι θα πρέπει να πούμε στον κύριο Βενιζέλο, να στείλει στρατό στη Σμύρνη». Πρόεδρος Ουίλσον: «Γιατί να μη τους πούμε να αποβιβαστούν αμέσως; Έχετε καμιά αντίρρηση γι' αυτό»; Λούντ Τζωρτζ: «Καμιά». Κλεμανσώ: «Ούτε εγώ. Δεν θα πρέπει όμως να προειδοποιήσουμε τους Ιταλούς»; Λούντ Τζωρτζ: «Κατά τη γνώμη μου όχι».⁸³

Το μεσημέρι της 6 Μαΐου, ο Βενιζέλος συναντήθηκε με τον Λούντ Τζωρτζ, και μεταξύ τους υπήρξε ο ακόλουθος διάλογος: «Έχετε διαθέσιμον στρατόν; Έχομεν. Περί τίνος πρόκειται; Απεφασίσαμεν σήμερα μετά του προέδρου Ουίλσονος και του κυρίου Κλεμανσώ ότι δέον να καταλάβετε την Σμύρνην. Είμεθα έτοιμοι».⁸⁴ Ο Βενιζέλος από πολύ νωρίς είχε θέσει ως στόχο πρώτης προτεραιότητας, την προσάρτηση της Σμύρνης. Η επέκταση του νεοελληνικού κράτους στη Μικρά Ασία, έγινε γι' αυτόν έμμονη ιδέα, επισκιάζοντας άλλα ζητήματα. Ήταν λοιπόν φυσικό να αρπάξει τη μοναδική ευκαιρία που του παρουσιάστηκε και αυτό γιατί τέτοια ευκαιρία δεν επρόκειτο να ξαναπαρουσιαστεί.⁸⁵

⁸² Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 162 – 163.

⁸³ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 160 – 161.

⁸⁴ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος *Ελευθέριος Βενιζέλος 12 μελετήματα*, (Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, 1999), σ. 85.

⁸⁵ Μαυρογορδάτος Γιώργος, *1915 ο Εθνικός Διχασμός*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2016), σ. 122.

Τον Μάιο του 1919, με την απόβαση της ελληνικής στρατιωτικής δύναμης στη Σμύρνη, ξεκινά ουσιαστικά η στρατιωτική εμπλοκή της Ελλάδας στη Μικρά Ασία.⁸⁶ Στις 15 Μαΐου 1919, ελληνικά στρατεύματα της 1ης Μεραρχίας, με διοικητή τον Στρατηγό Ζαφειρίου, αποβιβάστηκαν στη Σμύρνη και κατέλαβαν την πόλη και τις γύρω περιοχές, με την κάλυψη του Ελληνικού, Γαλλικού και Βρετανικού ναυτικού. Την παραμονή, ο πλοίαρχος Μαυρουδής κυβερνήτης του καταδρομικού «Αβέρωφ», στο συνοδικό της Μητροπόλεως, μέσα σε φορτισμένο από τη συγκίνηση κλίμα, είχε διαβάσει το διάγγελμα του πρωθυπουργού Ελευθέριου Βενιζέλου, προς τον Ελληνισμό της Μικράς Ασίας. «*Το πλήρωμα του χρόνου ήλθε*», ανακοίνωνε ο Έλληνας πρωθυπουργός, μέσα σε ατμόσφαιρα εθνικού πανηγυρισμού.⁸⁷

Κατά τη στιγμή της απόβασης του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη στις 15 Μαΐου (2 Μαΐου με το παλαιό ημερολόγιο), φαίνεται ότι επικράτησε στην κοινή γνώμη ικανοποίηση αν και αμέσως μετά εκδηλώθηκε ανησυχία για την τύχη των άλλων ελληνικών διεκδικήσεων της ενδοχώρας της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης. Την απόβαση ακολούθησαν συγκρούσεις του ελληνικού στρατού με Τούρκους και απώλειες πολιτών, οι οποίες έθεσαν διεθνώς το θέμα της ορθότητας της συμμαχικής απόφασης, καθώς η σύγκρουση υπογράμμιζε το γεγονός, ότι η αντίθεση Τούρκων και Ελλήνων ήταν υπαρκτή.⁸⁸

Το γεγονός της απόβασης του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, είχε ήδη ενεργοποιήσει τα εθνικιστικά αντανάκλαστικά των Τούρκων.⁸⁹ Οι Τούρκοι στρατιώτες, περίπου δύο χιλιάδες πεζοί και εκατόν πενήντα ιππείς, που διέφυγαν από τη Σμύρνη στη διάρκεια της συμπλοκής, ενώθηκαν με τους χωροφύλακες και τους ένοπλους Τούρκους χωρικούς. Όλοι μαζί στη συνέχεια με την υποκίνηση και διάφορων άλλων στοιχείων, άρχισαν να δημιουργούν ταραχές, εξέγειραν τους κατοίκους σε επανάσταση, διασάλευσαν την τάξη και απειλούσαν με σφαγές.⁹⁰

Τον Δεκέμβριο του 1919, έφτασε στη Σμύρνη ο Αντιστράτηγος Μηλιώτης Κομνηνός Κωνσταντίνος, ο οποίος και ανέλαβε τη διοίκηση της νεοσύστατης «Στρατιάς κατοχής Μικράς Ασίας», η οποία περιλάμβανε το Α΄ Σώμα Στρατού με Διοικητή τον Υποστράτηγο Νίτερ Κωνσταντίνο και το Σώμα Στρατού Σμύρνης με Διοικητή τον Αντιστράτηγο Ιωάννου Δημήτριο. Ο ελληνικός στρατός εξασφάλισε

⁸⁶ Μπότσιου Κωνσταντίνα, *Περίγραμμα διαλέξεως στη ΣΕΘΑ, της πολιτικής και διπλωματικής ιστορίας με θέμα: Μικρασιατική εκστρατεία ανάλυση*, (Αθήνα, 2016), σ. 3.

⁸⁷ Καλής Γιάννης, *Χαμένες Πατρίδες*, (Αθήνα: Λιβάνης, 1989), σ. 10.

⁸⁸ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 90.

⁸⁹ Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 99.

⁹⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 27.

άδεια για διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων, εναντίον των τουρκικών δυνάμεων που είχε οργανώσει ο Κεμάλ, εκτός της υπό παραχώρηση περιοχής και επέκτεινε με τον τρόπο αυτό τον έλεγχο του, στη γραμμή: Νικομήδεια – Προύσα – Ουσάκ. Η διαταγή να σταματήσει η προέλαση, ήρθε όταν η Ελλάδα είχε καταλάβει ένα πολύ εκτεταμένο μέτωπο ή μια σειρά από μέτωπα, που περιλάμβανε την Προύσα, τη σιδηροδρομική γραμμή της Πανόρμου και το Αλασεχίρ. Η επιχείρηση αυτή ολοκληρώθηκε τον Αύγουστο με την κατάληψη του Ουσάκ, στο χείλος του οροπεδίου της Ανατολίας.⁹¹

Οι αλλεπάλληλες όμως ήττες στο στρατιωτικό πεδίο, δεν επέφεραν την αποσύνθεση του εθνικιστικού μετώπου της Άγκυρας. Η νικηφόρα προέλαση των ελληνικών δυνάμεων, όσο δεν επέφερε το τελειωτικό πλήγμα στον Κεμάλ, δεν αρκούσε να διασκεδάσει τις αμφιβολίες των συμμαχικών κυβερνήσεων, για τις στρατιωτικές δυνατότητες της Ελλάδας. Ο ίδιος ο Αριστείδης Στεργιάδης⁹² ύπατος αρμοστής στη Σμύρνη, διερωτάτο εμπιστευτικά μήπως η ελληνική απόβαση, οδηγούσε τελικά σε μια νέα «σικελική εκστρατεία».⁹³

Με την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών (Ιούλιος 1920), η Ελλάδα αποκτούσε την Ανατολική Θράκη, τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο και παρατεινόταν για μια πενταετία, η παρουσία των ελληνικών δυνάμεων στην περιοχή της Σμύρνης. Η επικυριαρχία της περιοχής παρέμενε στο Σουλτάνο, υπήρχε όμως η πρόβλεψη πως μετά την παρέλευση της πενταετίας, θα πραγματοποιείτο δημοψήφισμα για την οριστική προσάρτηση της περιοχής στην Ελλάδα. Η υπογραφή της Συνθήκης, επισκιάστηκε από την απόπειρα δολοφονίας σε βάρος του Βενιζέλου στο Παρίσι, η οποία προκάλεσε βίαιες αντιδράσεις των βενιζελικών εναντίον των αντιβενιζελικών, με αποκορύφωμα τη δολοφονία του Ίωνα Δραγούμη.⁹⁴ Παράλληλα, η Ανατολική Θράκη, παραχωρήθηκε στην Ελλάδα, έως τη γραμμή Αίνου – Μήδειας, ενώ με ξεχωριστή συμφωνία, η Ιταλία συναινούσε να αποδοθούν και τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα.

Οι επιχειρήσεις του Οκτωβρίου 1920, περίπου δύο μήνες μετά της μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού, απέδειξαν ότι ο κεμαλικός στρατός ήταν ακόμα ανίσχυρος, αλλά οπωσδήποτε σε πολύ καλύτερη θέση από την άποψη της

⁹¹ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 241.

⁹² Σύντομο βιογραφικό του, στη σ. Α – 7.

⁹³ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900 – 1945*, σ. 153.

⁹⁴ Μπότσιου Κωνσταντίνα, *Περίγραμμα διαλέξεως στη ΣΕΘΑ, της πολιτικής και διπλωματικής ιστορίας με θέμα: Μικρασιατική εκστρατεία ανάληψη*, (Αθήνα, 2016), σ. 3.

οργάνωσης και της μαχητικής ικανότητας. Με τις επιχειρήσεις που αναλήφθηκαν κατά το χρονικό διάστημα: Ιουνίου – Αυγούστου, εκτιμήθηκε από τους ελληνικούς παράγοντες και από τους Συμμάχους, ότι οι Τούρκοι είχαν τόσο σοβαρές απώλειες σε προσωπικό και οπλισμό, ώστε θα απαιτούνταν μακρύς χρόνος για να ορθοποδήσουν και πάλι. Η διάψευση δεν άργησε να έρθει. Οι συνεχείς επιθετικές ενέργειες και προσβολές του κεμαλικού στρατού, εναντίον των ελληνικών θέσεων σε όλο το μέτωπο και ειδικότερα η καλά οργανωμένη επίθεση εναντίον της XIII Μεραρχίας στο Τσεντίζ, απέδειξαν πόσο λανθασμένη ήταν η παραπάνω εκτίμηση.⁹⁵

Η έξαψη των παθών ανάμεσα στις δύο πλευρές του εθνικού διχασμού και ο θάνατος του βασιλιά Αλέξανδρου, που επανέφερε το πολιτειακό ζήτημα και συνεπακόλουθα την επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου στο προσκήνιο, διαμόρφωσαν κλίμα πόλωσης, καθ' οδόν προς τις εκλογές που προκήρυξε ο Βενιζέλος για τον Νοέμβριο του 1920.

Για τους φιλελεύθερους, το κυρίαρχο διακύβευμα των εκλογών ήταν η διασφάλιση της συνέχειας της εξωτερικής πολιτικής, η επιβράβευση και η εδραίωση των διπλωματικών επιτυχιών του Βενιζέλου.⁹⁶ Οι βενιζελικοί ισχυρίζονταν ότι όσα λάθη και αν είχαν γίνει στα εσωτερικά θέματα της χώρας, ήταν συγχωρητέα και όχι αναπόφευκτα, σε μια εποχή πολέμου και οξέος πολιτικού διχασμού.⁹⁷

Το θέμα που κυριάρχησε στους προεκλογικούς λόγους των αρχηγών της συνεργαζόμενης αντιπολίτευσης, δεν ήταν ο συνεχιζόμενος πόλεμος και η μελλοντική τύχη της Μικράς Ασίας, αλλά η εσωτερική πολιτική και τα ζητήματα που άπτονταν της βενιζελικής διακυβέρνησης, της περιόδου 1917 – 1920. Η παγίωση της ελληνικής κυριαρχίας στην κατεχόμενη ζώνη, προβλήθηκε ως δεδομένη και βάσει αυτού του συλλογισμού, η αντιβενιζελική ηγεσία νομιμοποίησε τη στροφή του πολιτικού ενδιαφέροντος της, προς εσωτερικά ζητήματα διοικητικής και οικονομικής φύσεως.⁹⁸ Η Ηνωμένη αντιπολίτευση, στήριξε την προεκλογική της εκστρατεία σε δύο κύρια θέματα, τη βενιζελική «τυραννία» και την επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου.⁹⁹ Η νίκη της αντιπολίτευσης, καθώς επίσης και η επιστροφή του Κωνσταντίνου μετά τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, αποτέλεσαν τους κομβικούς παράγοντες που συνετέλεσαν καθοριστικά, στις εξελίξεις στο μικρασιατικό μέτωπο.

⁹⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 93.

⁹⁶ Πλουμίδης Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 244.

⁹⁷ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 264.

⁹⁸ Πλουμίδης Σπυρίδων, *ό.π.*, σ. 244.

⁹⁹ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 268.

3.2 Στρατηγικός Σχεδιασμός Ελληνικής Εμπλοκής

Η ελληνική υψηλή στρατηγική σε όλες τις ιστορικές της φάσεις, εξαρτάται και συσχετίζεται, με την κατανομή – ανακατανομή της ισχύος και των συμφερόντων, που ανταγωνίζονται για την επικράτηση τους, στο περιβάλλον της βαλκανικής χερσονήσου και της Ανατολικής Μεσογείου. Η γεωπολιτική θέση της Ελλάδας και η υψηλή γεωστρατηγική της σημασία, την καθιστούσαν ανέκαθεν μέλος της έριδος, για τις μεγάλες Ευρωπαϊκές δυνάμεις. Οι δυνάμεις αυτές, επιζητούσαν τη διασφάλιση των οικονομικών, πολιτικών και στρατηγικών τους συμφερόντων, είτε μέσω της δημιουργίας εξαρτημένων σφαιρών επιρροής τους, είτε μέσω του ελέγχου εμπορικών δρόμων και πλουτοπαραγωγικών πηγών, που ασκούσαν στο εν λόγω υποσύστημα.¹⁰⁰

Η πολιτική του Βενιζέλου από εμφανίσεως του στην ελληνική πολιτική σκηνή, είχε εξ αρχής, δύο στόχους: την εδαφική επέκταση του ελληνικού κράτους και την εξέλιξη της Ελλάδας, σε μεγάλη περιφερειακή δύναμη της ανατολικής Μεσογείου. Οι δύο αυτοί στόχοι, αλληλοσυμπληρώνονταν, αλλά δεν ήταν ταυτόσημοι. Μετά τους βαλκανικούς πολέμους, επικράτησε ο δεύτερος, καθώς ο Βενιζέλος προσέβλεπε σε μία περίοδο ειρήνης, σταθερότητας και ανοικοδόμησης, που θα διευκόλυναν την ενδεχόμενη επέκταση των ελληνικών συνόρων.

Με την έναρξη του Α΄ παγκοσμίου πολέμου, κυριάρχησε ο πρώτος στόχος, καθώς κατά τον Βενιζέλο ο πόλεμος πρόσφερε μια ευκαιρία για εδαφική επέκταση, που κανείς δεν μπορούσε να αγνοήσει. Αν εκμεταλλευόταν την ευκαιρία η Ελλάδα, θα κέρδιζε νέους οικονομικούς πόρους και ανθρώπινο δυναμικό, που με τον καιρό θα τη μεταμόρφωναν από μια μικρή δύναμη, σε σημαντική «δύναμη δευτέρας κατηγορίας».¹⁰¹ Παράλληλα με τη λήξη του πολέμου και την ήττα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η οποία παρέμεινε έως την τελευταία στιγμή σύμμαχος των κεντρικών δυνάμεων, εδραιώθηκε η ελληνική αντίληψη για την εδαφική της επέκταση, ως του μόνου τρόπου προστασίας των ελληνικών και γενικότερα των χριστιανικών, πληθυσμών της Ανατολίας.¹⁰²

Η προσφορά ως αντάλλαγμα της Μικράς Ασίας που έγινε από τον Βρετανό υπουργό εξωτερικών σερ Έντουαρντ Γκρέν τον Ιανουάριο του 1915, αποτέλεσε για τον Βενιζέλο, την αφετηρία σύλληψης της ιδέας εξάπλωσης της Ελλάδας στην Μικρά Ασία, κάτω από τις διαμορφούμενες διεθνείς συγκυρίες. Από εκείνο χρονικά το

¹⁰⁰ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010), σ. 117 – 118.

¹⁰¹ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 91 – 92.

¹⁰² Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 59.

σημείο, άρχισε να ζυμώνεται έντονα μέσα του, η προσδοκία υλοποίησης της υπόψη πρότασης. Προκειμένου λοιπόν να σχηματίσει άποψη για τις απαιτήσεις του υπόψη εγχειρήματος, καθώς και για την προοπτική και βιωσιμότητα ενός τέτοιου σχεδίου, ζήτησε από τον Μεταξά στις 26 Ιανουαρίου 1915, τη σύνταξη υπομνήματος με τις απόψεις του για τη δυνατότητα υλοποίησης του εγχειρήματος.¹⁰³

Ο Ιωάννης Μεταξάς,¹⁰⁴ ετοίμασε ένα υπόμνημα γεμάτο επιχειρήματα που κατέληγαν στο συμπέρασμα, ότι θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο για οποιαδήποτε δύναμη, να εγκατασταθεί μόνιμα στη δυτική Μικρά Ασία. Στήριξε το συμπέρασμα του σε ιστορικά παραδείγματα και υπέδειξε ότι ήταν αδύνατο να χαράξει κανείς με ικανοποιητικό τρόπο, τα σύνορα μιας δυτικής ζώνης στην περιοχή.

Υποστήριξε ότι τα καλύτερα γεωγραφικά σύνορα, θα ήταν αυτά που θα χώριζαν την Μικρά Ασία σε δύο μέρη, από κάποιο σημείο μεταξύ Ηράκλειας και Σινώπης στον Εύξεινο Πόντο, με κατεύθυνση προς τα νότια, μέσα από την ορεινή περιοχή που περνάει από τα περίχωρα της Άγκυρας, μέχρι την Μεσόγειο. Αυτά τα σύνορα, θα παρακολουθούσαν τουλάχιστον τον χωρισμό της ανατολικής από τη δυτική Μικρά Ασία, με την Αλμυρά έρημο στο κέντρο.

Σε μια τέτοια περίπτωση όμως, η ελληνική δυτική ζώνη θα ήταν τόσο μεγάλη, ώστε να περιλαμβάνει μια συντριπτική πλειονότητα, μουσουλμάνων κατοίκων. Το πρόβλημα έγραφε ο Άγγλος ιστορικός Άρνολντ Τούνμπε, δεν ήταν τόσο να κατακτήσει κάποιος την δυτική Μικρά Ασία, όσο να την κρατήσει.¹⁰⁵

Οι υποστηρικτές της τακτικής που εφάρμοσε ο Βενιζέλος, εκτιμούν ότι ο Έλληνας πρωθυπουργός, είχε συλλάβει, διαμορφώσει και εφαρμόσει, μια απόλυτα ολοκληρωμένη πρόταση πολιτικής, λαμβάνοντας υπόψη του, όλα τα δεδομένα στοιχεία του διεθνούς περιβάλλοντος και αναπτύσσοντας παράλληλα όλα τα απαραίτητα μέσα, που απαιτούνταν, για την υλοποίηση της «Μεγάλης Ιδέας». Ο σχεδιασμός της υψηλής στρατηγική του, στηρίζονταν στους παρακάτω θεμελιώδεις πυλώνες:

α. Στον καθορισμό, την ιεράρχηση και την υλοποίηση των πολιτικών στόχων, στη λογική της πραγματοποίησης τους σε βραχυπρόθεσμο, μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Σε κάθε περίπτωση που εκτιμούσε ότι οι στόχοι

¹⁰³ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 104 – 110.

¹⁰⁴ Σύντομο βιογραφικό του, στη σ. Α – 3.

¹⁰⁵ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 110 – 112.

ενδεχομένως θα υπερέβαιναν τα διατιθέμενα μέσα, ζητούσε έγκαιρα τη συνδρομή των Συμμάχων.

β. Στην **προσεκτική διαμόρφωση της εικόνας** της υψηλής στρατηγικής, τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στη διεθνή πολιτική σκηνή, προκειμένου να επιτευχθούν εσωτερική και εξωτερική εξισορρόπηση, με σκοπό την επιτυχή υλοποίηση των θεσπισμένων στόχων.

γ. Στην έγκαιρη **διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος**, με σκοπό την έγκαιρη αντίληψη των απειλών, καθώς και των ευκαιριών που αποτελούσαν επακόλουθα των διεργασιών, τόσο του διεθνούς όσο και του υφιστάμενου περιφερειακού συστήματος, με αντικειμενικό σκοπό, να αντιμετωπιστούν οι κίνδυνοι και να αξιοποιηθούν οι επικείμενες ευκαιρίες.

δ. Στην αξιοποίηση όλων των δυνατών συντελεστών ισχύος, σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής, της διπλωματίας, της οικονομίας και της στρατιωτικής δύναμης, με απώτερο σκοπό την επίτευξη του αποτελεσματικότερου **συνδυασμού των μέσων, για την προώθηση των πολιτικών του στόχων**.

Εκμεταλλεύτηκε έγκαιρα, την πτώση της ισχύος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και διασφάλισε με συνετές κινήσεις, τη σχετική υπεροχή της Ελλάδας στο πολιτικοστρατιωτικό πεδίο. Υπονόμευσε μεθοδικά και αποτελεσματικά, την υφιστάμενη διεθνή θέση του αντιπάλου, ενώ παράλληλα ενίσχυσε και πρόβαλε αποτελεσματικά την ελληνική, στην ισχύουσα διεθνή σκηνή. Στο τέλος, αξιοποίησε αριστοτεχνικά τα στρατηγικά πλεονεκτήματα της Ελλάδας, έναντι της Τουρκίας.

Όσον αφορά την έγκαιρη και αποτελεσματική αντίληψη και αξιοποίηση – εκμετάλλευση των απειλών και των ευκαιριών, οι υποστηρικτές του Βενιζέλου, του πιστώνουν την έγκαιρη διάγνωση ως απειλών, των εδαφικών αξιώσεων της Ιταλίας στην περιοχή της Σμύρνης, καθώς και των οικονομικών και εμπορικών συμφερόντων της Γαλλίας στην Ανατολία, καθώς και των πετρελαιο της Μοσούλης, εντάσσονταν στη σφαίρα των απώτερων επιδιώξεων της.¹⁰⁶

Ως ευκαιρία υλοποίησης των τεθέντων στόχων, εκλαμβάνονται η διασυμμαχική εντολή για αποστολή ελληνικού στρατού στη Σμύρνη το Μάιο του 1919, η διακήρυξη της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών και η αποδιάρθρωση των άμεσων απειλών της Βουλγαρίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η πολιτική του Βενιζέλου, αντιμετώπισε και μια σειρά επικριτικών θέσεων. Σύμφωνα με τον Θάνο Βερέμη, η

---

¹⁰⁶ Τούντα – Φεργάδη Αρετή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας 1912 – 1941*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2005), σ. 157.

εμπλοκή της Ελλάδας στη Μικρά Ασία, προκειμένου να επιβληθούν οι όροι της Συνθήκης των Σεβρών, αποδείχθηκε λάθος που ο Ελληνισμός πλήρωσε ακριβά.¹⁰⁷

3.3 Η εσωτερική διάσταση

Η υψηλή στρατηγική του Βενιζέλου, η οποία είχε ως απώτερο πολιτικό στόχο, την εφαρμογή της συνθήκης των Σεβρών και την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, συγκέντρωνε υψηλό βαθμό εσωτερικής νομιμοποίησης, καθώς στηριζόταν και από το σύνολο των πολιτικών κομμάτων της αντιπολίτευσης. Με τη λήξη του Α΄ παγκοσμίου πολέμου και την ήττα της οθωμανικής αυτοκρατορίας, εδραιώθηκε η ελληνική αντίληψη για την εδαφική επέκταση, ως το μόνο τρόπο προστασίας των ελληνικών και γενικότερα χριστιανικών πληθυσμών της Ανατολίας.¹⁰⁸ Αυτή η άποψη είχε γίνει αποδεκτή και υποστηριζόταν από το σύνολο σχεδόν του ελληνικού λαού, ενώ η εσωτερική κοινωνική και πολιτική της εικόνα, στηριζόταν στη συλλογικά αποδεκτή, εθνολογική και πολιτισμική εικόνα, που προσέδιδε η «Μεγάλη Ιδέα».

Συνεπώς η μικρασιατική εκστρατεία, αποτέλεσε μια επιτακτική, κοινωνική και πολιτική αναγκαιότητα, για την πραγμάτωση του αέναου εθνικού στόχου της εδαφικής ολοκλήρωσης του έθνους και την προστασία των ελληνικών και των χριστιανικών πληθυσμών της Ανατολίας, η οποία θα διασφάλιζε παράλληλα, τη σχετική θέση ισχύος της Ελλάδας, στην βαλκανική χερσόνησο και την ευρύτερη περιοχή.

Η παρουσία του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, επέφερε αφενός τον ενθουσιασμό των Ελλήνων Μικρασιατών, αφετέρου ενεργοποίησε τα εθνικά αντανακλαστικά των Τούρκων και την αφύπνιση του εθνικισμού τους. Μόλις τέσσερις μέρες μετά την απόβαση στη Σμύρνη, ακολούθησε ένα άλλο γεγονός, που θα βάρυνε καταλυτικά, στην εξέλιξη της μορφοποίησης του εθνικιστικού τους κινήματος, η αποβίβαση του Μουσταφά Κεμάλ στη Σαμψούντα του Πόντου.¹⁰⁹

Η ανάγκη άντλησης οικονομικών και στρατιωτικών πόρων, μέσων και έμπυχου δυναμικού, προκειμένου να ενισχυθούν οι επιθετικές επιχειρήσεις του στρατού στη Μικρά Ασία, για την επιβολή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών στο κεμαλικό καθεστώς, προϋπέθετε τη συνέχιση της εσωτερικής νομιμοποίησης, της υλοποιούμενης από τον Βενιζέλο υψηλής στρατηγικής, από τον ελληνικό λαό. Για το λόγο αυτό, όταν παρουσίασε στη Βουλή τη συνθήκη των Σεβρών (7 Σεπτεμβρίου

¹⁰⁷ Βερέμης Θάνος, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων*, σ. 93.

¹⁰⁸ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, (Αθήνα: Καστανιώτης, 2015), σ. 59.

¹⁰⁹ Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 99.

1920), δηλαδή τα απτά αποτελέσματα της πολιτικής του, ανακοίνωσε τη διενέργεια εκλογών με δική του κυβέρνηση, επιζητώντας τη συναίνεση της λαϊκής ετυμηγορίας προκειμένου να ολοκληρώσει τους στόχους του.¹¹⁰

Η κατάργηση του στρατιωτικού νόμου και της λογοκρισίας, συνετέλεσαν στην ομαλή προεκλογική περίοδο, μέχρι τον απρόσμενο θάνατο του βασιλιά Αλέξανδρου από δάγκωμα μαϊμούς, που έφερε το Βενιζέλο προ του διλλήματος της διαδοχής του θρόνου. Οι επιλογές του ήταν είτε να ανακηρύξει δημοκρατία, είτε να παραμερίσει τη δυναστεία των Γλύξμπουργκ υπέρ ενός νέου βασιλιά, είτε να καλέσει έναν αδερφό του Αλεξάνδρου να αναλάβει το θρόνο, όπως και έκανε αποφασίζοντας προτού ακόμα πεθάνει ο Αλέξανδρος να καλέσει τον πρίγκιπα Παύλο, τον μικρότερο γιό του Κωνσταντίνου για να αναλάβει το θρόνο.¹¹¹

Η άρνηση όμως του πρίγκιπα Παύλου όπως και των αντιβενιζελικών, να εγκαταλείψουν το ισχυρότερο προεκλογικό τους όπλο, σε συνδυασμό με την άρνηση του Βενιζέλου να ανακηρύξει δημοκρατία, προκειμένου να μην προκαλέσει τα φιλοβασιλικά αισθήματα της Βρετανίας, η οποία θεωρούσε τη μοναρχία στοιχείο «σταθερότητας» και από φόβο μήπως μία δημοκρατική Ελλάδα βρεθεί υπό Γαλλική επιρροή, έθεσε μεταξύ άλλων ως θέμα των εκλογών το ερώτημα Κωνσταντίνος ή Βενιζέλος και δημιούργησε διάσταση, στο εσωτερικό πολιτικό περιβάλλον.¹¹²

3.4 Η διεθνής διάσταση

Η διεθνής νομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής, αποτελεί το επιστέγασμα των διπλωματικών ενεργειών κάθε κράτους, σχετικά με την αποδοχή των πολιτικών του σκοπών και θέσεων, από τους εταίρους του.¹¹³ Αφορά συνεπώς, το βαθμό στον οποίο οι πολεμικοί στόχοι, αλλά και τα πολεμικά μέσα, συμβαδίζουν με τις κρατούσες διεθνείς αξίες και το πνεύμα της εποχής.¹¹⁴ Όταν αναλήφθηκε η μικρασιατική Εκστρατεία, οι συνθήκες για την Ελλάδα ήταν ευοίωνες, καθώς ανήκε στους νικητές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ταύτιζε τους στόχους της υψηλής της στρατηγικής, με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες και το πνεύμα της εποχής, δηλαδή με βάση τις **διακηρυγμένες αρχές των εθνότητων** και της αυτοδιάθεσης, που συνεπαγόταν τη διάλυση των πολυεθνικών αυτοκρατοριών, όπως της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Από τη δύναμη των πραγμάτων, φαινόταν ότι το έθνος – κράτος θα αποτελούσε τη

¹¹⁰ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 253.

¹¹¹ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 259.

¹¹² Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 260.

¹¹³ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 380 – 381.

¹¹⁴ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Ο αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, (Αθήνα: Σιδέρης, 1996), σ. 22.

βασική μονάδα πολιτικής οργάνωσης, της ευρωπαϊκής ηπείρου.¹¹⁵

Επιπλέον, οι Σύμμαχοι σύμφωνα με τον Γάλλο πρωθυπουργό Αριστείδη Μπριάν, έθεταν ως στόχο για την εγγύς Ανατολή, «την απελευθέρωση των λαών από την τουρκική τυραννία και την αποπομπή εκτός της Ευρώπης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η οποία ήταν τελείως ξένη προς τον δυτικό πολιτισμό».¹¹⁶ Ο λόρδος Κώρζον είχε επισημάνει ότι: «Οι Τούρκοι για πέντε σχεδόν αιώνες, είχαν αποτελέσει πηγή αναστατώσεων, μηχανορραφιών και διαφθοράς στην ευρωπαϊκή πολιτική και θα έπρεπε να εκδιωχθούν από την Ευρώπη».¹¹⁷ Συνεπώς, κατά τα πρώτα στάδια η συμμαχική εντολή για την Ελληνική απόβαση στη Σμύρνη, κατοχύρωνε επαρκώς τη διεθνή νομιμοποίηση της ενέργειας, ενώ παράλληλα **πρόσδιδε διεθνή αποδοχή, των ελληνικών εδαφικών αξιώσεων στην Ιωνία.**¹¹⁸

Στη Συνδιάσκεψη ειρήνης των Παρισίων, ο Βενιζέλος ξεχώρισε λόγω του κύρους, της προσωπικότητάς του, της ηγετικής του φυσιογνωμίας και της ρητορικής και διπλωματικής του δεινότητας. Επίσης, για το γεγονός ότι διέγινωσε ορθά και εκμεταλλεύτηκε, την ευκαιρία που του προσέφερε το διεθνές περιβάλλον, προκειμένου με επαρκείς τοποθετήσεις βασιζόμενες πάνω στην εκτενή επίσημη έκθεση «*Η Ελλάδα ενώπιον του Συνεδρίου της Ευρώπης*» που είχε συντάξει ο ίδιος, να στηρίξει τις ελληνικές διεκδικήσεις σε Θράκη, Αιγαίο και Μικρά Ασία, βασιζόμενος κυρίως σε εθνολογικά στοιχεία και στην εκμετάλλευση της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών, που βρίσκονται υπό Οθωμανική κατοχή, και που αποτελούσε ένα ακόμη όπλο, στη διπλωματική του φαρέτρα.¹¹⁹

Με εργαλεία του, τη λογική, την πειθώ, την έγκαιρη διάγνωση απειλών, την προσαρμογή, τις αρχές της μετριοπάθειας και της αβρότητας, την ειλικρίνεια, τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης από θέση ισχύος και τέλος, την προβολή σθεναρών θέσεων για τη διασφάλιση των εθνικών συμφερόντων, κατάφερε την πραγμάτωση σε διπλωματικό επίπεδο των σκοπών του. Δραστήριος, πειστικός και ακούραστος, κέρδισε τους Βρετανούς, κολάκεψε τους Γάλλους, καθησύχασε τους Αμερικανούς και σχεδόν εξουδετέρωσε τους Ιταλούς.

Για την Μάργκαρετ Μακ Μίλαν, ο φλογερός Έλληνας, «*ήταν το μεγαλύτερο πλεονέκτημα της Ελλάδας και μακροπρόθεσμα το μεγαλύτερο μειονέκτημα της. Χωρίς*

¹¹⁵ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 60.

¹¹⁶ Σιούσουρας Πέτρος, *Γεωπολιτική και ζωτικός χώρος. Η Μικρασιατική εκστρατεία και ο ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, σ. 149 – 150.

¹¹⁷ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 137.

¹¹⁸ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 382.

¹¹⁹ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 150.

αυτόν η Ελλάδα, δεν θα κέρδιζε ποτέ όσα κέρδισε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, χωρίς αυτόν δεν θα προσπαθούσε να κατακυρώσει, ένα τόσο μεγάλο κομμάτι της Μικράς Ασίας».¹²⁰

Ο Έλληνας πρωθυπουργός ήταν ευχαριστημένος για την πολύ καλή δουλειά, που είχε γίνει μέσα από τις πολύ καλές λέσχες της Ευρώπης και της Αμερικής. Για πρώτη φορά, η Ελλάδα είχε ενεργοποιήσει ένα πολύ αποτελεσματικό όπλο, το «ελληνικό λόμπυ». Εκατομμύρια δραχμές ξοδεύτηκαν για ότι μπορούσε να έχει θετικό αποτέλεσμα.¹²¹ Έπεισαν τον Κίπλινγκ να μεταφράσει στα Αγγλικά τον ελληνικό εθνικό ύμνο και η μετάφραση του δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Daily telegraph*.¹²² Ελληνικά σωματεία, κοινότητες αλλά και οργανώσεις, συνέτασσαν δεκάδες ψηφίσματα, που περιέγραφαν τα πάθη των χριστιανικών πληθυσμών και ιδίως των Ελλήνων, αναφερόμενα σε σφαγές, δηλώσεις και λεηλασίες.¹²³

Η εξουσιοδότηση των Συμμάχων στην ελληνική κυβέρνηση, για απόβαση στη Σμύρνη με σκοπό την εξασφάλιση της τάξης και της ομαλότητας στην περιοχή αποδείκνυε: τη διεθνή αναγνώριση του ρόλου της Ελλάδας, στο υπό διαμόρφωση γεωπολιτικό και γεωστρατηγικό περιβάλλον της Μικράς Ασίας.¹²⁴

Κύριος υποστηρικτής του Βενιζέλου, υπήρξε ο φιλέλληνας Βρετανός πρωθυπουργός Λόντ Τζωρτζ, ο οποίος τον θεωρούσε ως τον μεγαλύτερο Έλληνα πολιτικό από την εποχή του Περικλή και επιθυμούσε τη δημιουργία μίας Μεγάλης Ελλάδας, που θα διασφάλιζε τα αγγλικά συμφέροντα στην Ανατολία. Ο Λόντ Τζωρτζ χαρακτήρισε τον Βενιζέλο ως: «Μεγάλο άνδρα, πολύ μεγάλο άνδρα» και προφήτεψε πως η Ελλάδα θα ήταν ασφαλής, όσο είχε εκείνον στο τιμόνι. Ο δε Βενιζέλος, συνέκρινε τον Λόντ Τζωρτζ, με τους προφήτες της Παλιάς Διαθήκης και εξέφρασε τον θαυμασμό του, για τις υπέροχες ικανότητες του και τη διαύγεια με την οποία έβλεπε τα πρόσωπα και τα γεγονότα. Τα αισθήματα αυτά, διατηρήθηκαν εκατέρωθεν αμείωτα δια βίου, με μοιραία αποτελέσματα.¹²⁵

Η θέση του Κεμάλ στο εσωτερικό ενισχύθηκε, από ορισμένες επιτυχίες που είχε στο διπλωματικό πεδίο. Η υποστήριξη που του πρόσφεραν η Ιταλία, η Γαλλία και η Σοβιετική Ρωσία ήταν σημαντική. Η Ιταλία στις 22 Ιουλίου 1920, προχώρησε στην καταγγελία της ελληνοϊταλικής συνθήκης, που είχε υπογραφεί ένα χρόνο νωρίτερα

¹²⁰ Τζανακάρης Βασίλης, *Δακρυσμένη Μικρασία*, σ. 50 – 51.

¹²¹ Τζανακάρης Βασίλης, *ό.π.*, σ. 48.

¹²² Lewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 135.

¹²³ Τζανακάρης Βασίλης, *ό.π.*, σ. 46.

¹²⁴ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 383.

¹²⁵ Κακούρη Αθηνά, *Τα δύο Βήτα*, (Αθήνα, ΚΑΠΟΝ, 2016), σ. 72 – 73.

(συμφωνία Βενιζέλου – Τιττόνι). Η Γαλλία στις 20 Μαΐου 1920, υπέγραψε στην Άγκυρα ανακωχή με τον Κεμάλ, βάσει της οποίας τερματίζονταν οι εχθροπραξίες στην Κιλικία. Η Ρωσία αν και απομονωμένη διπλωματικά, πρόσφερε ουσιαστική βοήθεια στον Τούρκο ηγέτη. Τον Αύγουστο του 1920, υπογράφηκε συμφωνία μεταξύ Τουρκίας και Ρωσίας, η οποία αναφερόταν στη συνεργασία των δύο κρατών, που στόχευε στο να διαλύσει τους Αρμένιους αυτονομιστές του Καυκάσου. Επίσης πρόσφεραν στον Κεμάλ, ηθική και υλική βοήθεια σε όπλα και πολεμοφόδια. Στηριγμένος ο νέος ηγέτης της Τουρκίας στις πιο πάνω συμφωνίες, κατόρθωσε να εμφανίσει την άμυνα που προέβαλλε εναντίον των ελληνικών στρατευμάτων, ως πόλεμο που διεξήγαγε για την προστασία της τουρκικής ανεξαρτησίας. Με τον τρόπο αυτό, η ελληνική εκστρατεία στη Μικρά Ασία, παρουσιάστηκε ως κατακτητικός πόλεμος.¹²⁶

3.5 Αποτίμηση στρατηγικού Σχεδιασμού

Η προσπάθεια του Βενιζέλου για την επέκταση της Ελλάδας στη Μικρά Ασία, συνεχόταν με την άποψη ότι το γεωγραφικό κέντρο του Ελληνισμού, εντοπιζόταν στο χώρο του Αιγαίου, αλλά και με την αποτίμηση του νέου συσχετισμού των δυνάμεων, στο ευρύτερο πεδίο των Βαλκανίων και της εγγύς Ανατολής. Η κατάρρευση και ο αναπόφευκτος, ήδη διαμελισμός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, παρείχε τις καλύτερες προϋποθέσεις, για τη διασφάλιση του εθνικού μέλλοντος του Μικρασιατικού Ελληνισμού.¹²⁷

Ο στρατηγικός σχεδιασμός που ακολουθήθηκε από την βενιζελική κυβέρνηση, είχε **διαγνώσει το διεθνές περιβάλλον**, εκμεταλλευόμενος τις ευκαιρίες που προέκυψαν, ενώ υπήρξε αρχικά μέχρι την συνθήκη των Σεβρών εναρμόνιση με αυτό, όπως και με τις γεωπολιτικές συσχετίσεις που προέκυψαν βάση του καταμερισμού ισχύος. Επίσης καθορίστηκαν οι βασικοί στόχοι βάσει των διαθέσιμων μέσων και των υφιστάμενων προσδοκιών και υποσχέσεων, με γνώμονα τη διατιθέμενη εξωτερική εξισορρόπηση και τις υποσχέσεις των Συμμάχων, χωρίς όμως να ληφθεί υπόψη, ότι ενδεχόμενη υπερεξάπλωση όπως είχε επισημάνει ο Μεταξάς, θα οδηγούσε σε μια επίπονη και ενδεχομένως χωρίς προοπτική προσπάθεια, που θα είχε ως συνέπεια τα μέσα να μην καλύπτουν τους τεθέντες στόχους και να δημιουργηθεί με τον τρόπο αυτό, άσκοπη σπατάλη πόρων και προσπάθειας.

Τον Μάιο του 1919, ο Έλληνας πρωθυπουργός είχε εκμαιεύσει την υπόσχεση

¹²⁶ Τούντα – Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας 1912 – 1941*, σ. 163.

¹²⁷ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900 – 1945*, σ. 157.

του Βρετανού ομολόγου του, για χορήγηση πολεμικού υλικού και την παροχή οικονομικών μέσων, προκειμένου να φέρει σε πέρας ο ελληνικός στρατός ότι είχε επιφορτιστεί επ' ονόματι των συμμάχων. Ήταν τόσο ευνοϊκό το κλίμα και τόσο ξεκάθαρη η πολιτική και στρατιωτική προοπτική εκείνη την στιγμή, ώστε ο Λούντ Τζωρτζ, θα αναφέρει ότι: «*Τίποτα λιγότερο της προδοσίας από την ελληνική πλευρά ή ανικανότητας που ισοδυναμεί με προδοσία, δεν θα ήταν δυνατόν να καταστήσει τους Τούρκους της Ανατολίας, ικανούς να επιδράμουν στη Σμύρνη και να ρίξουν τους Έλληνες στη θάλασσα*». ¹²⁸ Επίσης υπήρξε προσεκτική διαμόρφωση της εικόνας που παρουσιάζει η υψηλή στρατηγική, τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό. Η στρατηγική του, εδραζόταν στις συμμαχίες και στη συνάρθρωση συμφερόντων, προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος του και όχι στη στρατιωτική δύναμη, η χρήση της οποίας θεωρούσε ότι ήταν επικουρική. ¹²⁹

Ο **πολιτικός στόχος** του Βενιζέλου, ήταν η αποδοχή της εφαρμογής της Συνθήκης των Σεβρών από τις κεμαλικές Δυνάμεις και η συνεπακόλουθη προστασία του ελληνικού πληθυσμού, της δυτικής Μικράς Ασίας. Η επίτευξη του είχε ως απώτερο σκοπό, την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των συμμαχικών δυνάμεων, καθώς οι πολιτικοί σκοποί τους δεν μπορούσαν να επιτευχθούν με ειρηνικά μέσα και επομένως ο πόλεμος ήρθε ως «*η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα*». ¹³⁰

Πρέπει να επισημανθεί ότι ο πολιτικός στόχος που τέθηκε, χαρακτηρίζεται ως υπερβολικά αισιόδοξος, απαιτούσε λεπτομερέστερη σχεδίαση, μεθοδικότερη οργάνωση και σαφώς περισσότερες δυνάμεις. Ο Στρατάρχης Φος, είχε έγκαιρα επισημάνει στον Βενιζέλο, ότι για να πραγματοποιηθεί η εκστρατεία και να επιτευχθεί ο αφοπλισμός και η προστασία των χριστιανικών μειονοτήτων στα όρια της Οθωμανικής επικράτειας, απαιτείται μάχιμη δύναμη 27 τουλάχιστον μεραρχιών, δηλαδή πάνω από 400.000 άνδρες, ενώ η Ελλάδα διέθετε δυναμικό 12 μεραρχιών, περίπου δηλαδή, 200.000 άνδρες. ¹³¹ Ήταν επομένως ξεκάθαρο, ότι η ελληνική προσπάθεια, θα έπρεπε να αποβλέψει, σε μερικότερους στρατηγικούς στόχους.

Τα ίδια τα γεγονότα, αποδεικνύουν ότι σημαντικοί παράγοντες, όπως η αδυναμία διάγνωσης, της βελτίωσης της μαχητικής ικανότητας των Τούρκων και η

---

¹²⁸ Αγτζίδης Βλάσης, *Μικρά Ασία, Ένας οδυνηρός μετασχηματισμός 1908–1923*, (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2015), σ. 79.

¹²⁹ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η απόφαση για την επέκταση της Ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, σ. 51.

¹³⁰ Clausewitz Karl Von, *Περί του Πολέμου*, σ. 12.

¹³¹ Μπεκίρης Βασίλης, *Από τον Εθνικό Διχασμό στη Μικρασιατική καταστροφή και την εκτέλεση των Έξι 1915 – 1922*, (Αθήνα: Historia, 2015), σ. 89.

αμυντική σχεδίαση της τοποθεσίας, δεν λήφθηκαν σοβαρά υπόψη κατά το σχεδιασμό της επιχείρησης. Ο Βενιζέλος, υποτίμησε την πολιτική και στρατιωτική ισχύ, του τουρκικού εθνικιστικού κινήματος. Όταν αποφάσιζε να μεταφέρει τα σύνορα της Ελλάδας μέχρι τα φρυγικά οροπέδια, γνώριζε καλά ότι αναλαμβάνει μια προσπάθεια προσαρμοσμένη, στα δικά του μέτρα.

Πριν από το διχασμό, τον Ιανουάριο του 1915, όταν ο Ιωάννης Μεταξάς του ανέπτυξε την άποψη του, ότι η Ελλάδα δεν είχε τις δυνατότητες να κερδίσει έναν πόλεμο εναντίον της Τουρκίας, ο Βενιζέλος απάντησε: «Γνωρίζω κύριε Μεταξά, ότι η πολιτική μου είναι τυχοδιωκτική. Αλλά λαμβάνω υπόψη μου και τον αγαθό αστέρα μου».¹³² Στις 8 Μαρτίου απευθυνόμενος στον Φίλιπ Κερ, γραμματέα του Βρετανού πρωθυπουργού, του είπε ότι το γόητρο της Τουρκίας είχε συντριβεί μετά τη στρατιωτική ήττα της και ότι δεν διέθετε καμία στρατιωτική δυνατότητα ούτε στην Ευρώπη ούτε στην Ασία.¹³³

Η άμυνα είναι η ισχυρότερη μορφή της διεξαγωγής του πολέμου και είναι ευκολότερη από την επίθεση, διότι ο χρόνος κυλά προς όφελος του αμυνομένου¹³⁴. Αδικαιολόγητες ολιγωρίες, έδωσαν στον αντίπαλο πολύτιμο για την αναδιοργάνωση του χρόνου. Κατά τη διάρκεια της μακράς ακινησίας, με περιορισμένης εκτάσεως επιθετικές ενέργειες, ο Κεμάλ εκμεταλλευόμενος τον παράγοντα χρόνο, διενεργούσε εντατική στρατολογία επί τη βάση ενός υπέρτατου εθνικού χρέους, εναντίον ενός εχθρού ο οποίος ερχόταν να καταλάβει τα «πάτρια εδάφη». Η αρχική προσήλωση του ελληνικού στρατού στη νομιμότητα, με την εκδήλωση αντεπιθέσεων στις παρενοχλήσεις των Τσετών σε βάθος τριών χιλιομέτρων από την καθορισμένη γραμμή, υπήρξε μοιραία για τη διεξαγωγή της Μικρασιατικής εκστρατείας.¹³⁵

3.6 Διαμόρφωση Εικόνας – Αξιολόγηση Υψηλής Στρατηγικής

3.6.1 Καταλληλότητα ή εσωτερική και εξωτερική Προσαρμοστικότητα

Από την αξιολόγηση του κριτηρίου της καταλληλότητας, προκύπτει ότι:

α. Η υψηλή στρατηγική του Βενιζέλου (1919-20), ήταν συνακόλουθη με τις γεωπολιτικές και γεωστρατηγικές μεταβλητές του εξωτερικού περιβάλλοντος, δηλαδή με τις πολιτικές προτεραιότητες και τα συμφέροντα των Συμμάχων στην Ανατολία, με αποτέλεσμα να ανθίσταται στις όποιες άμεσες ή έμμεσες απειλές και να αξιοποιεί

¹³² Καψής Γιάννης, *Χαμένες Πατρίδες*, σ. 81.

¹³³ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 134.

¹³⁴ Clausewitz Karl Von, *Περί του Πολέμου*, σ. 273-275.

¹³⁵ Καργάκος Σαράντης, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία 1919 – 1922 Τόμος Α΄*, (Αθήνα: ΠΕΡΙΤΕΧΝΩΝ, 2010), σ. 258.

τις ευκαιρίες ανακατανομών ισχύος, συμφερόντων και ρόλων, που επακολούθησαν μετά τον εδαφικό διαμελισμό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, σε ζώνες επιρροής των εν λόγω Δυνάμεων, στο περιφερειακό υποσύστημα της Ανατολίας.¹³⁶

β. Η αποστολή ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, κατόπιν Συμμαχικής εντολής, για την ανάσχεση της άμεσης ιταλικής απειλής, δημιουργίας τελεσμένων στην Ιωνία, που αποσκοπούσε επίσης, στη δημιουργία εδαφικών τελεσμένων από την Ελλάδα, για εναρμόνιση των συμφερόντων της, με τα συμφέροντα ειδικότερα της Αγγλίας και της Γαλλίας, ήταν η ευκαιρία που περίμενε ο Βενιζέλος. Η Ελλάδα προσφέρθηκε να αναλάβει το ρόλο του θεματοφύλακα, των ζωτικών συμφερόντων των συμμαχικών δυνάμεων στην Ανατολή, υποκαθιστώντας την καταρρέουσα Οθωμανική αυτοκρατορία. Αντίστροφα, η εσωτερική προσαρμοστικότητα της υψηλής στρατηγικής, διασπάστηκε τελικά όπως φάνηκε από τις μετέπειτα εκλογές, λόγω του υψηλού κοινωνικού κόστους εφαρμογής της και κυρίως λόγω του εθνικού διχασμού που αναπτύχθηκε, παρότι ενεργοποιήθηκε από τον εθνικό στόχο της Μεγάλης Ιδέας.¹³⁷

3.6.2 Εσωτερική συνοχή

Η αξιολόγηση της εσωτερικής συνοχής, έχει όπως παρακάτω:

α. Η υψηλή στρατηγική του Βενιζέλου, χαρακτηρίστηκε από υψηλού βαθμού εσωτερική συνοχή, η οποία θεμελιώθηκε από τις πρωτοβουλίες και τις εμπνεύσεις του, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα, στη Συνδιάσκεψη ειρήνης των Παρισίων, να καταφέρει με τα συσσωρευμένα επιχειρήματά του, κινούμενος σε μια ατραπό θεμελιωμένης με συνεκτικά συστατικά πολιτικής, διπλωματικής, στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος, να προβάλλει ένα λαμπρό όραμα που ασκούσε ακατανίκητη γοητεία. Το όραμα της Μεγάλης Ελλάδας, που θα εκτεινόταν από την Αδριατική ως τον Εύξεινο Πόντο.¹³⁸ Πέτυχε με την ευθύτητα της πολιτικής του, να θυμίζει σχεδόν Μπίσμαρκ, όπως χαρακτηριστικά σημείωσε ο Αμερικανός διπλωμάτης Τσαρλς Σέιμουρ και μέσω της εσωτερικής και της εξωτερικής εξισορρόπησης, να συλλαμβάνει τα μηνύματα της εποχής και να διατρανώνει σε όλους τους τόνους, ότι επιθυμία του είναι η διασφάλιση των υψηλών αρχών από κάθε ενδεχόμενη παραβίαση τους στο μέλλον. Ο Βενιζέλος επέμενε ιδιαίτερα στην κατοχύρωση της αυτοδιάθεσης των λαών και της ασφάλειας κρατών μελών της

¹³⁶ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 392.

¹³⁷ Τσιριγώτης Διονύσιος, *ό.π.*, σ. 393.

¹³⁸ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 153.

διεθνούς κοινωνίας, καθώς επίσης και στην ικανοποίηση των επιδιώξεων και συμφερόντων, των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής (της Βρετανίας, της Γαλλίας και των ΗΠΑ).¹³⁹

β. Επίσης ο Έλληνας ηγέτης, ανέδειξε την επέκταση στη Μικρά Ασία, ως άξονα της επιδίωξης της Μεγάλης Ιδέας, πιστεύοντας ότι πρόκειται για αντάλλαγμα που άξιζε τους κινδύνους, που συνεπαγόταν η εμπλοκή της Ελλάδας σε μια αναμέτρηση κολοσσιαίων διαστάσεων. Ο συσχετισμός δυνάμεων που θα διαμόρφωνε η ειδική σχέση με τη μεγαλύτερη ναυτική δύναμη της εποχής τη Βρετανία, θα επέτρεπαν την υπέρβαση των όποιων ορίων της ελληνικής ισχύος.¹⁴⁰ Χρησιμοποίησε με ευφυΐα την πολιτική και διπλωματική διάσταση της υψηλής του στρατηγικής, προκειμένου να αποκομίσει στρατηγικά οφέλη και τη στρατιωτική στρατηγική, για να εξασφαλίσει εδαφικά κεκτημένα. Η σωστή αξιοποίηση της διπλωματικής διάστασης, είχε σαν επακόλουθο τη διεύρυνση του επιχειρησιακού πεδίου δράσης των ελληνικών στρατευμάτων, με τη συναίνεση των Μεγάλων Δυνάμεων. Θα ήταν πέρα για πέρα ετεροβαρές, αν στερούνταν οι Έλληνες τη δυνατότητα εδαφικής διεύρυνσης, τη στιγμή που σε άλλους λαούς είχε εκχωρηθεί η εν λόγω δυνατότητα.¹⁴¹

3.6.3 Αποδοτικότητα – Αποτελεσματικότητα

Η αξιολόγηση των παραμέτρων, που χρησιμοποιούνται για την εκτίμηση της αποδοτικότητας συνοψίζονται όπως παρακάτω:

α. Ο βαθμός αποτελεσματικότητας της υψηλής στρατηγικής επί κυβερνήσεως Βενιζέλου, είναι υψηλός με δεδομένη την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, που δημιουργούσε έστω και στα χαρτιά, τη Μεγάλη Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, μετά από δύο χρόνια, υπομονετικής, εξαντλητικής, υποδειγματικά εφαρμοσμένης διπλωματίας, από τον ίδιο τον Πρωθυπουργό, διεθνώς νομιμοποιημένης. Ο ελληνικός στρατός ήταν εκείνος που είχε την υποχρέωση, αν η Ελλάδα επρόκειτο να θερίσει τους καρπούς της διπλωματίας του Βενιζέλου, να επιβάλλει τους όρους της συνθήκης. Ο Βενιζέλος ήξερε τώρα πια καλά, το μέγεθος του έργου που τον περίμενε.¹⁴²

β. Το κόστος της εκστρατείας σε κάθε επίπεδο, με τη συνεισφορά μέσω εξισορρόπησης σε οικονομικό, στρατιωτικό και διπλωματικό τομέα, των Συμμάχων

¹³⁹ Σιούσουρας Πέτρος, *Γεωπολιτική και ζωτικός χώρος. Η Μικρασιατική εκστρατεία και ο ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, σ. 148 – 151.

¹⁴⁰ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 12.

¹⁴¹ Σιούσουρας Πέτρος, *ό.π.*, σ. 149.

¹⁴² Lewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 245.

αντιμετωπιζόταν ικανοποιητικά. Το 1919 – 1920, η ελληνική κυβέρνηση μπορούσε ακόμη να υπολογίζει, στις λεγόμενες συμμαχικές πιστώσεις. Στηριζόταν στον μηχανισμό που είχε υπόψη του ο Κλεμανσώ, όταν ισχυριζόταν ότι η Ελλάδα μπορούσε να συνεχίσει την εμπλοκή της στην Μικρά Ασία, μόνο χάρη στη συμμαχική οικονομική υποστήριξη. Οι συμμαχικές πιστώσεις ήταν διαθέσιμες, υπό τους όρους της συμφωνίας που είχε υπογράψει η Ελλάδα με τη Βρετανία, τη Γαλλία και τις Ηνωμένες πολιτείες, τον Οκτώβριο του 1918. Ανερχόταν στην αξία των 750.000.000 Γαλλικών φράγκων, ποσό στο οποίο συνέβαλλε η κάθε δύναμη κατά το ένα τρίτο, με χορήγηση στο νόμισμα, της καθεμίας. Δεν επρόκειτο για απευθείας οικονομική ενίσχυση, αλλά για κάλυψη της ελληνικής κυβέρνησης, στην προσπάθεια της να αντιμετωπίσει τις δαπάνες της πολεμικής προσπάθειας.¹⁴³

3.6.4 Συσχετισμός Ικανοτήτων Στόχων

Οι συσχετισμοί που γίνονται και αφορούν την ικανότητα επίτευξης των στόχων, έχουν όπως παρακάτω:

α. Η υψηλή στρατηγική του Βενιζέλου, δεν οδηγούσε όπως είχε περιγράψει στο υπόμνημα που είχε υποβάλει στο Βρετανό πρωθυπουργό Λόνι Τζωρτζ, σε στρατηγική υπερεπέκταση, καθόσον προέβαλλε ως αναγκαία την ίδρυση ανεξάρτητης Δημοκρατίας της Αρμενίας, τη σύσταση ενός ανεξάρτητου κράτους στην Κωνσταντινούπολη και τα στενά υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών, ενώ ζητούσε την προσάρτηση της Δυτικής Μικράς Ασίας στην Ελλάδα. Συνεπώς σύμφωνα με το σκεπτικό του Βενιζέλου, ο πολιτικός σκοπός του πολέμου, δεν θα ξεπερνούσε σε καμία περίπτωση τα διατιθέμενα μέσα του κράτους.¹⁴⁴

β. Σύμφωνα με τον Νίκολσον, τη στιγμή που ο Λόνι Τζωρτζ προωθούσε την υπόθεση της ελληνικής απόβασης στη Σμύρνη, ο συσχετισμός δυνάμεων μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων έγερνε αποφασιστικά υπέρ των Ελλήνων και ότι πέραν αυτού, δεν ήταν δυνατό να προβλεφθεί ότι οι Γάλλοι θα αποχωρούσαν από την Κιλικία, οι Ιταλοί θα εκκένωναν την Αττάλεια, ο Ουίλσον θα αδυνατούσε να πείσει το Κογκρέσο για την ανάγκη εμπλοκής των Ηνωμένων Πολιτειών στο μεταπολεμικό κόσμο, ότι οι μπολσεβίκοι θα προσέγγιζαν τους Τούρκους εθνικιστές και τελικά οι νικητές Σύμμαχοι θα εγκατέλειπαν την Ελλάδα, έναντι των Τούρκων.¹⁴⁵

¹⁴³ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 151.

¹⁴⁴ Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 61.

¹⁴⁵ Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 86.

3.6.5 Αντοχή στα σφάλματα - Συσχετισμός Ικανοτήτων στόχων

Τα γεγονότα που καταδεικνύουν την αντοχή στα σφάλματα της εφαρμοσθείσας ελληνικής πολιτικής έχουν σχέση με:

α. Την απορρόφηση των σφοδρών πολιτικών κραδασμών, που προκλήθηκαν κατά την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη. Την απόβαση ακολούθησαν συγκρούσεις με τους Τούρκους και απώλειες πολιτών, που έθεσαν διεθνώς το ερώτημα της ορθότητας της συμμαχικής απόφασης, για αποστολή ελληνικών δυνάμεων που θα επέβαλλαν την τάξη και την ασφάλεια στην περιοχή της Σμύρνης, καθώς η σύγκρουση υπογράμμιζε απροκάλυπτα το γεγονός, ότι η αντίθεση Τούρκων και Ελλήνων ήταν υπαρκτή.¹⁴⁶ Από συμμαχικής πλευράς η διερεύνηση των επεισοδίων έληξε το Νοέμβριο, με την επιστολή του Κλεμανσώ ως προέδρου του Ανωτάτου Συμμαχικού Συμβουλίου, προς τον Βενιζέλο. Ο Γάλλος πρωθυπουργός, επέρριπτε μεν ευθύνη στις ελληνικές αρχές, για τις υπερβάσεις που είχαν σημειωθεί, αλλά το συμβούλιο λάμβανε υπόψη του τις διαβεβαιώσεις του ίδιου του Βενιζέλου, ότι κάτι τέτοιο δεν θα επαναλαμβανόταν. Ο Βενιζέλος άμεσα, αποφεύγοντας τις οποιοσδήποτε τριβές οι οποίες προκύψανε στο διεθνές διπλωματικό επίπεδο, για τη διασφάλιση της εσωτερικής τάξης και την απονομή δικαιοσύνης, διόρισε ως επικεφαλή της ελληνικής διοίκησης της ζώνης της Σμύρνης, με τον τίτλο του ύπατου αρμοστή, τον Αριστείδη Στεργιάδη.¹⁴⁷

β. Το γεγονός ήταν ότι πέραν των επεισοδίων κατά την ημέρα της ελληνικής απόβασης στη Σμύρνη, οι ελληνικές δυνάμεις θα αντιμετώπιζαν τον Ιούνιο και τον Ιούλιο, την έντονη δραστηριότητα Τούρκων ατάκτων, σε όλη τη ζώνη κατοχής. Ο Βενιζέλος αντιλήφθηκε άμεσα, ότι η κατοχή θα σταθεροποιείτο μόνο μετά τη σοβαρή αύξηση των ελληνικών δυνάμεων στη Σμύρνη και την ενδοχώρα της. Ενίσχυσε σε πρώτο χρόνο τις στρατιωτικές δυνάμεις, προβαίνοντας σε ποσοτική εξισορρόπηση τους σε εσωτερικό επίπεδο, ενώ παράλληλα ζήτησε από τους Συμμάχους την υπέρβαση των ορίων της ελληνικής ζώνης κατοχής, ώστε να εξουδετερωθούν οι Τούρκοι άτακτοι που έβρισκαν καταφύγιο εκτός αυτής.¹⁴⁸

γ. Προς εκπλήρωση του τελευταίου σκοπού του, υιοθέτησε και εφάρμοσε επιθετική στρατηγική άμεσης προσέγγισης, με στρατιωτικό στόχο την κατάληψη κεντρικών συγκοινωνιακών κόμβων και την καταστροφή των κεμαλικών

¹⁴⁶ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 90.

¹⁴⁷ Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 93.

¹⁴⁸ Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 95 – 96.

στρατιωτικών δυνάμεων, μέσω της διεξαγωγής αποφασιστικού πρώτου πλήγματος.
με σκοπό την εξάρθρωση των εχθρικών σημείων αντίστασης.¹⁴⁹

---

¹⁴⁹ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 415.

Σελίδα σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Φάση 2η : Εκλογές 1920 – Καταστροφή

4.1 Ιστορική Ανάλυση Περιόδου

Το αποτέλεσμα των εκλογών της 1ης Νοεμβρίου 1920, εξέπληξε τους πάντες. Άλλωστε δεν απείχε χρονικά η στιγμή της 7ης Σεπτεμβρίου, όπου η Βουλή των Ελλήνων δια στόματος του προέδρου της, υποδεχόταν τον Ελευθέριο Βενιζέλο μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών¹⁵⁰ σαν θριαμβευτή. Συγκρατημένος στους λόγους του ο πρωθυπουργός, προσέβλεπε ήδη σε μία τελική αποφασιστική αναμέτρηση, με τους πολιτικούς του αντιπάλους.

Ο ίδιος και οι συνεργάτες του, αντλούσαν μετά τα εντυπωσιακά επιτεύγματα στο διπλωματικό πεδίο, αισθήματα εμπιστοσύνης και αισιοδοξίας για την έκβαση της εκλογικής μάχης. Εν τούτοις, η απόδοση της προτεραιότητας σε κριτήρια συνυφασμένα περισσότερο με την εσωτερική και λιγότερο με την εξωτερική πολιτική, επιβεβαιωνόταν πανηγυρικά και την 1η Νοεμβρίου 1920, το εκλογικό σώμα καταψήφισε τον θεμελιωτή της Ελλάδας των «δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών».¹⁵¹

Δεν υπήρχε η παραμικρή ένδειξη, ότι ο Βενιζέλος περίμενε ότι θα χάσει τις εκλογές. Εύγλωττη απόδειξη για το αντίθετο, αποτελεί το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι ούτε ο ίδιος ούτε οι περισσότεροι συνεργάτες του, ήταν προετοιμασμένοι για την εκλογική ήττα. Σύμφωνα με όλες τις μαρτυρίες, τις πρώτες ώρες επικράτησε πλήρης αμηχανία, αν όχι και πανικός. Άλλωστε, ο Βενιζέλος είχε πάρει ακόμη και ρηξικέλευθα μέτρα για να διασφαλίσει ότι θα κέρδιζε οπωσδήποτε τις εκλογές. Λίγο πριν διαλυθεί, η «Βουλή των Λαζάρων», τροποποίησε στις 28 Αυγούστου την εκλογική νομοθεσία, ώστε να ψηφίσουν τόσο ο «εν εκστρατεία» στρατός και στόλος (Ν.2484), όσο και ο πληθυσμός της Θράκης (Ν.2485).¹⁵²

Κομβικό σημείο στις εξελίξεις σε κάθε περίπτωση, αποτέλεσε το τυχαίο γεγονός του θανάτου του βασιλέως Αλεξάνδρου. Όπως σημείωνε Αμερικανός διπλωμάτης, όσο ζούσε ο Αλέξανδρος η δυσαρέσκεια υπέρ του Κωνσταντίνου δεν εκδηλωνόταν. Μετά το θάνατό του η «Ηνωμένη αντιπολίτευση» αποδείχθηκε ικανή, να συγκεντρώσει όλα τα στοιχεία αυτής της διάχυτης δυσαρέσκειας, σε ένα σύνθημα υπέρ της άμεσης επανόδου του βασιλιά. Τρία στοιχεία είχαν συγκλίνει εναντίον του

¹⁵⁰ Στοιχεία της Συνθήκης, όπως σ. Β – 3.

¹⁵¹ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900 – 1945*, σ. 157.

¹⁵² Μαυρογορδάτος Γιώργος, *1915 ο Εθνικός Διχασμός*, σ. 122.

Βενιζέλου, κατά τον Τούνμπη, ο ανταγωνισμός μερικών χιλιάδων αντιβενιζελικών εξορίστων οι οποίοι όμως διέθεταν εκτεταμένη τοπική επιρροή, η γνήσια και ευρεία δημοτικότητα του Κωνσταντίνου και η κόπωση του πληθυσμού από τη συνέχιση του πολέμου.¹⁵³

Η αντιπολίτευση δεν αμφισβήτησε ουδόλως, τη συνθήκη ειρήνης και την παρουσία της Ελλάδας στη Σμύρνη και την ενδοχώρα της. Η επάνοδος του Δημητρίου Γούναρη¹⁵⁴ από την εξορία, ενίσχυσε σημαντικά την αντιβενιζελική παράταξη, διότι ο Γούναρης ήταν δεινότερος ρήτορας από τον Βενιζέλο και διέθετε μια προσωπική γοητεία, εξίσου μαγνητική, με αυτή του μεγάλου αντιπάλου του.

Στο παρελθόν μάλιστα ως επικεφαλής της «ομάδας των Ιαπόνων», είχε ταράξει τα λιμνάζοντα νερά της πολιτικής και ουσιαστικά είχε προετοιμάσει το έδαφος για τον ερχομό του Βενιζέλου. Στο παρελθόν, στο μικρό διάστημα που είχε ασκήσει εξουσία, είχε λάβει πολλά φιλολαϊκά μέτρα.¹⁵⁵

Το εκλογικό αποτέλεσμα το 1920, κρίθηκε πρωτίστως από το δυναστικό ζήτημα (την άκρα δημοφιλία του εξόριστου βασιλιά Κωνσταντίνου), τα συνεχιζόμενα πάθη του εθνικού διχασμού που είχαν ως τραγική κατάληξη τα Ιουλιανά έκτροπα και ιδίως τη δολοφονία του Ίωνα Δραγούμη,¹⁵⁶ από τη μονοπώληση της πολιτικής και στρατιωτικής εξουσίας από τους βενιζελικούς κατά το διάστημα 1917-1920, σε συνδυασμό με το καταπιεστικό καθεστώς που αυτοί επέβαλαν στους αντιπάλους τους και από το γεγονός ότι ο ίδιος ο Βενιζέλος, δεν αποστασιοποιήθηκε από την ωμή ξενική επέμβαση των Αγγλογάλλων (1915-1917), αλλά αντίθετα την επιδοκίμασε απροκάλυπτα και τη δικαιολόγησε απόλυτα.¹⁵⁷

Η καθεστωτική αλλαγή λόγω των εκλογών, επίδρασε σημαντικά το στρατό. Επιπλέον πολλοί βενιζελικοί ανώτατοι αξιωματικοί παραιτήθηκαν, ανάμεσά τους και ο γενικός Διοικητής Λεωνίδας Παρασκευόπουλος,¹⁵⁸ τη θέση του οποίου ανέλαβε ο Αναστάσιος Παπούλας.¹⁵⁹ Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Δούσμανη, ότι μολονότι ο ίδιος είχε προειδοποιήσει τον Γούναρη όσον αφορά τον Παπούλα, ότι πρόκειται περί «αμαθούς και ανίκανου να διοικήσει την Στρατιά και να διευθύνει

¹⁵³ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 178.

¹⁵⁴ Σύντομο βιογραφικό του, στη σ. Α – 1.

¹⁵⁵ Καργάκος Σαράντος, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία 1919 – 1922 Τόμος Α΄*, σ. 267.

¹⁵⁶ Σύντομο βιογραφικό του, στη σ. Α – 3.

¹⁵⁷ Πλουμίδης Σωτήρης, *Τα μυστήρια της Αιγής*, σ. 253.

¹⁵⁸ Σύντομο βιογραφικό του, στη σ. Α – 6.

¹⁵⁹ Σύντομο βιογραφικό του, στη σ. Α – 5.

πολεμικές επιχειρήσεις», εκείνος τον διάλεξε «για λόγους μάλλον κομματικής υπερισχύσεως εν τω στρατεύματι».¹⁶⁰

Ο Παπούλας, ανέλαβε καθήκοντα στις 9 Νοεμβρίου 1920 και την ίδια μέρα, το Γενικό Στρατηγείο Σμύρνης μετονομάστηκε σε «Στρατιά Μικράς Ασίας». Πολλοί αξιωματικοί αναγκάστηκαν να παραιτηθούν και μέχρι το Μάρτιο του 1921, που ξανάρχισαν οι πολεμικές επιχειρήσεις σε μεγάλη κλίμακα, είχαν αντικατασταθεί και οι τρεις διοικητές των σωμάτων στρατού, οι περισσότεροι από τους διοικητές των μεραρχιών και οι διοικητές πολλών συνταγμάτων.

Το νέο καθεστώς, με βασιλικό διάταγμα αποκατέστησε 1.500 αξιωματικούς όλων των βαθμών και υιοθέτησε μία σειρά περίπλοκων μέτρων προς αποκατάσταση της παλιάς σειράς αρχαιότητας. Κάποιοι αξιωματικοί όπως ο Κονδύλης, λιποτάκτησαν από τις θέσεις τους στην Μικρά Ασία, δημιουργώντας το στρατιωτικό πυρήνα ενός βενιζελικού κινήματος, την Εθνική Άμυνα Κωνσταντινούπολης.¹⁶¹ Υπήρχαν ίσως 150 τέτοιοι Αξιωματικοί, από τους οποίους τέσσερις ήταν στρατηγοί.¹⁶²

Τα προβλήματα στο μεταξύ, που παρέλαβε η Κυβέρνηση από την προκάτοχο της, ήταν πολλά και σοβαρά και απαιτούσαν άμεση αντιμετώπιση. Τα σημαντικότερα ήταν: Η προαιώνια εχθρότητα ανάμεσα στους ελληνικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας και τους Τούρκους που σχεδίαζαν την πλήρη εξόντωση των πρώτων. Η βαθιά εσωτερική πολιτική διαίρεση από το διχασμό του 1915. Η συνθήκη των Σεβρών, την οποία ποτέ δεν επικύρωσαν ούτε οι Σύμμαχοι ούτε και οι Τούρκοι. Η ανάγκη κατοχής, με δύναμη πάνω από 100.000 άνδρες, των περιοχών Σμύρνης, Ουσάκ και Προύσας από τον ελληνικό στρατό. Τέλος μια αβέβαιη για την Ελλάδα διπλωματική κατάσταση στην Ανατολή.¹⁶³

Μεταξύ 24ης και 29ης Δεκεμβρίου του 1920, διεξάχθηκε μια περιορισμένη αναγνωριστική επίθεση του ελληνικού στρατού, μετά από εισήγηση του αρχιστράτηγου Παπούλα, ώστε να διαπιστωθεί η πραγματική κατάσταση των Τουρκικών δυνάμεων στην περιοχή Προύσας – Εσκή Σεχίρ.¹⁶⁴

Η ελληνική πλευρά, με την επιθετική αναγνώριση, μέχρι τη γραμμή Ακ Μπουνάρ – Κοβαλίτσα το Δεκέμβριο του 1920, διαπίστωσε την βελτίωση των

¹⁶⁰ Μανρογορδάτος Γιώργος, *1915 ο Εθνικός Διχασμός*, σ. 142.

¹⁶¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 95 – 96.

¹⁶² Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 316 – 319.

¹⁶³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π, σ. 96.

¹⁶⁴ Μπεκίρης, Βασίλης, *Από τον Εθνικό Διχασμό στη Μικρασιατική καταστροφή και την εκτέλεση των Έξι 1915 – 1922*, σ. 132.

τουρκικών δυνάμεων από τακτική και ψυχολογική άποψη, χωρίς ωστόσο να μπορέσει να τις συντρίψει ολοκληρωτικά. Το γενικό συμπέρασμα ήταν ότι ο στρατός του Κεμάλ, είχε βελτιωθεί σοβαρά, σε αριθμητική δύναμη, οπλισμό, οργάνωση και πειθαρχία. Σε ότι αφορά τη γενικότερη απήχηση της αναγνωριστικής επιχείρησης, πρέπει να τονισθεί ότι στο εσωτερικό της Τουρκίας, τα αποτελέσματα ενίσχυσαν περισσότερο το ηθικό των Τούρκων, ενώ η δημόσια γνώμη στην Ευρώπη, έγινε ευμενέστερη για αυτούς. Στις σχέσεις των Συμμάχων εκδηλώθηκε μεγαλύτερη δυσπιστία και εντάθηκε ο ανταγωνισμός μέχρι το σημείο να γίνεται ήδη λόγος για τροποποίηση της συνθήκης των Σεβρών.¹⁶⁵

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, έξι μήνες μετά από την υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών τον Φεβρουάριο του 1921, αποφασίστηκε η εκ νέου σύγκληση της Συνδιάσκεψης των Συμμάχων στο Λονδίνο, με σκοπό την μερική αναθεώρησή της. Ο Γούναρης μαζί με τον Καλογερόπουλο συναντήθηκαν με τον Λούντ Τζωρτζ, ο οποίος σύστησε στους Έλληνες να είναι διαλεκτικοί σχετικά με τη μορφή μιας διευθέτησης για τη Σμύρνη, να αποδεχτούν για παράδειγμα, μια πρόταση αυτονομίας από χριστιανό διοικητή. Με αυτόν τον τρόπο αν διαλυόταν η συνδιάσκεψη, θα έφταιγε η τουρκική αδιαλλαξία και οι Έλληνες θα είχαν την υποστήριξη των Συμμάχων. Στην συνέχεια τους ανέφερε διεξοδικά τις τουρκικές αξιώσεις, η κυριότερη από τις οποίες ήταν η άμεση αποχώρηση από τη Σμύρνη, των ελληνικών δυνάμεων.

Η ελληνική αντιπροσωπεία διαπίστωσε την άκαμπτη στάση της Τουρκίας, την ψυχρή συμπεριφορά της Ιταλίας και της Γαλλίας απέναντι στην Ελλάδα, καθώς και τη μειωμένη πλέον βρετανική συμπαράσταση. Εντέλει στις 6 Μαρτίου 1921, ο Λούντ Τζωρτζ ανακοίνωσε ότι οι Τούρκοι ζήτησαν προθεσμία 25 ημερών, προκειμένου να δώσουν απάντηση στις προτάσεις της Συμμαχικής διάσκεψης, οι οποίες προέβλεπαν μεταξύ άλλων αυτονομία στην περιοχή της Σμύρνης υπό χριστιανό διοικητή. Η στάση των Τούρκων θεωρήθηκε παρελκυστική και για αυτό ξεκίνησε η διεξαγωγή ενός κύματος στρατιωτικών επιχειρήσεων, στην Μικρά Ασία.¹⁶⁶

Οι επιχειρήσεις του Μαρτίου του 1921, αντιπροσώπευαν την πρώτη αποτυχία στο μικρασιατικό μέτωπο. Η αποτυχία αυτή παρόλο που από στρατιωτική άποψη δεν ήταν τόσο σημαντική, είχε πολύ σοβαρό ψυχολογικό αντίκτυπο. Αξιωματικοί και οπλίτες, συνειδητοποίησαν ότι αντιμετώπιζαν ένα σοβαρό, οργανωμένο και σταθερά

¹⁶⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 112.

¹⁶⁶ Σιούσουρας Πέτρος, *Γεωπολιτική και ζωτικός χώρος. Η Μικρασιατική εκστρατεία και ο ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, σ. 237.

ισχυροποιούμενο αντίπαλο. Αναγνωρίστηκε ότι μόνο χάρη στην ηρωική αντίσταση του 34^{ου} Συντάγματος στο Τομλού Μπουνάρ, οι ελληνικές δυνάμεις κατόρθωσαν να αποφύγουν μια σημαντική ήττα, με άγνωστα αποτελέσματα στο Νότιο μέτωπο. Ήττα κατά πολύ μεγαλύτερη, από την τακτική υποχώρηση του Γ΄ Σώματος Στρατού προς το Ουσάκ.¹⁶⁷ Η ήττα έσπασε ένα μακρύ ιστορικό από νίκες, για το οποίο οι Έλληνες στρατιωτικοί, ένιωθαν απέραντη περηφάνια. Ένας εξαιρετος ελληνικός στρατός, είχε χάσει το πρώτο του άνθισμα, την αθώα του βεβαιότητα για την επιτυχία.¹⁶⁸

Μετά τη λήξη των επιχειρήσεων του Μαρτίου 1921, η Στρατιά Μικράς Ασίας ανέφερε στο Υπουργείο Στρατιωτικών και στην Επιτελική Υπηρεσία Στρατού ότι ο εχθρός στο διάστημα των δύο τελευταίων μηνών, πραγματοποίησε σημαντικές προόδους σε ότι αφορά τη σύνθεση, οργάνωση και αύξηση της δύναμης του. Με τον τρόπο αυτό, η Στρατιά εξέθετε με τρόπο σαφή, τους κινδύνους τους οποίους θα αντιμετώπιζε μελλοντικά ο ελληνικός Στρατός στη Μικρά Ασία χωρίς την ενίσχυση του.¹⁶⁹

Τον Μάιο του 1921, μετά από την αποτυχημένη προσπάθεια του Γούναρη και του Πρωτοπαπαδάκη,¹⁷⁰ να πείσουν τον Μεταξά να επιστρέψει στο Επιτελείο ώστε να συμβάλλει σε μια άμεση στρατιωτική επιτυχία, άσχετα από τις μακροπρόθεσμες στρατιωτικές προοπτικές, μετέβη στη Σμύρνη ο βασιλιάς Κωνσταντίνος με το επιτελείο του, σε μια προσπάθεια της κυβέρνησης να βελτιώσει το ηθικό, με την ανασύσταση του βασιλικού Αρχιστρατηγείου των βαλκανικών πολέμων.¹⁷¹

Τον Ιούνιο του 1921, συνήλθε βασιλικό συμβούλιο, στο σπίτι του βασιλιά στο Κορδελιό έξω από την Σμύρνη, όπου ρυθμίστηκαν οι τελευταίες λεπτομέρειες της επίθεσης και όλοι συμφώνησαν με το σχέδιο που αναπτύχθηκε. Την ίδια εποχή, οι Σύμμαχοι ζήτησαν από τις κυβερνήσεις Ελλάδας και Άγκυρας, αναστολή των επιχειρήσεων και νέα συζήτηση μεταξύ των εμπλεκομένων, για εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης. Η πρόταση για αναστολή των επιχειρήσεων, απορρίφθηκε από την ελληνική πλευρά, αλλά και η κυβέρνηση της Άγκυρας, απέρριψε τη συμμαχική μεσολάβηση, διακηρύσσοντας ότι θα συνέχιζε τον πόλεμο.¹⁷²

Το καλοκαίρι του 1921, εξελίχθηκε μεταξύ της 25ης Ιουνίου και της 12ης Ιουλίου, η πρώτη φάση της εκστρατείας. Οι σημαντικότερες αναμετρήσεις ήταν η

¹⁶⁷ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 175.

¹⁶⁸ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 359.

¹⁶⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 179.

¹⁷⁰ Σύντομο βιογραφικό του, στη σ. Α – 6.

¹⁷¹ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 361 – 369.

¹⁷² ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 188.

μάχη της Κιουτάχειας στις 2 και 3 Ιουλίου και του Εσκή Σεχίρ στις 8 του ίδιου μήνα. Η αντίδραση των Τούρκων ήταν σκληρή, αλλά βασικό τους μέλημα ήταν να αποφύγουν την περικύκλωση. Εκκένωσαν μάλιστα βιαστικά την Κιουτάχεια και απέφυγαν την εμπλοκή σε αποφασιστική μάχη.¹⁷³ Τα αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν, υπήρξαν κυρίως εδαφικά. Η κατάληψη των σιδηροδρομικών κόμβων, Αφιόν Καραχισάρ, Κιουτάχειας και Εσκή Σεχίρ, εξασφάλισε τον ανεφοδιασμό της Ελληνικής Στρατιάς. Οι τουρκικές δυνάμεις μπόρεσαν να διαφύγουν, παρά τις ελληνικές τακτικές επιτυχίες και τις απώλειες που είχαν σε προσωπικό, υλικό και μέσα.

Το μικρασιατικό πρόβλημα παρέμεινε άλυτο από στρατιωτική άποψη, εφόσον ο Μουσταφά Κεμάλ, εξακολουθούσε να διαθέτει ισχυρά οργανωμένο στρατό.¹⁷⁴ Αποφασιστική καμπή στον σχεδιασμό και την εξέλιξη της μικρασιατικής εκστρατείας από ελληνικής πλευράς αποτέλεσε η κρίσιμη σύσκεψη της Κιουτάχειας (15/28 Ιουλίου 1921), υπό την προεδρία του Κωνσταντίνου και με την συμμετοχή της πολιτικής ηγεσίας, όπου παρά το γεγονός των σοβαρών ενδοιασμών που αναδύθηκαν για τη σκοπιμότητα και τη δυνατότητα περαιτέρω προέλασης, σε συνάρτηση με τις δυσχέρειες ανεφοδιασμού που θα δημιουργούνταν, θα αποφασιστεί η συνέχιση της προέλασης προς τον Σαγγάριο και την Άγκυρα με αποτέλεσμα η επιχείρηση να αποκτούσε χαρακτήρα οριακό.¹⁷⁵

Ο ελληνικός στρατός θα φτάσει ως το Σαγγάριο ποταμό, μετά από τη διάβαση της Αλμυρής ερήμου. Η πολύνεκρη μάχη του Σαγγαρίου, ανέκοψε όμως οριστικά την επιθετική του πορεία, εξήντα πέντε περίπου χιλιόμετρα από την Άγκυρα και ύστερα από είκοσι δύο ημέρες σκληρών μαχών, στην απέλπιδα προσπάθεια να καταληφθεί η έδρα της κεμαλικής κυβερνήσεως, η οποία υπήρξε ο αντικειμενικός σκοπός της ελληνικής επιθέσεως.¹⁷⁶ Ο στρατός τελικά συμπτύχθηκε στη γραμμή Εσκή Σεχίρ - Κιουτάχεια - Αφιόν Καραχισάρ, στις θέσεις που είχε αφήσει πριν από ένα μήνα.¹⁷⁷

Η εκστρατεία προς την Άγκυρα στοίχησε στον ελληνικό στρατό 23.613 αξιωματικούς και οπλίτες εκτός μάχης. Οι Τούρκοι πανηγύριζαν για τη σωτηρία της Άγκυρας και οι Έλληνες αισθάνονταν περήφανοι για τις νίκες τους στο Ταμπούρ Ογλού, το Κάλε Γκρότο, τη Σαπάντζα, το Τσαλ και το Αρντίζ Νταγ. Η μη επίτευξη

¹⁷³ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 265.

¹⁷⁴ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 262.

¹⁷⁵ Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 266 – 269.

¹⁷⁶ Κοραντής Αντώνιος, *Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης (1919 – 1945)*, σ. 135.

¹⁷⁷ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 413.

τελικά του στρατηγικού σκοπού των επιχειρήσεων, που ήταν η κατάληψη της Άγκυρας και η συντριβή του Κεμαλισμού, δεν επισκιάζει καθόλου τις λαμπρές τακτικές ελληνικές επιτυχίες. Ο ελληνικός στρατός υποχρεώθηκε να επανέλθει στη γραμμή της εξόρμησης του, κυρίως από την έλλειψη εφεδρειών και τα δυσεπίλυτα προβλήματα ανεφοδιασμού και συντήρησης, λόγω της επιμήκυνσης των γραμμών συγκοινωνιών του, χωρίς να νικηθεί.¹⁷⁸

Τον Οκτώβριο του 1921, ο Πρωθυπουργός Δημήτριος Γούναρης με τον Υπουργό Εξωτερικών Γεώργιο Μπαλατατζή,¹⁷⁹ συνοδευόμενοι από τεχνικούς συμβούλους, ξεκίνησαν ευρωπαϊκή περιοδεία από το Παρίσι, με μοναδική αποστολή την εξακρίβωση της διάθεσης των Συμμάχων και τη δυνατότητα έναρξης διαπραγματεύσεων, για τη σύναψη ειρήνης. Σε ότι αφορά τη λύση του οικονομικού προβλήματος, η κυβέρνηση αποφάσισε να καταβάλει προσπάθειες στο Λονδίνο για τη σύναψη δανείου, ενώ στο μεταξύ, θα προέβαινε στην εκμετάλλευση των πόρων της κατεχόμενης μικρασιατικής περιοχής.¹⁸⁰

Εκτός από αόριστες εκφράσεις συμπάθειας, δεν βγήκε τίποτε για τους Έλληνες, από τις συνομιλίες του Παρισιού με τον Γάλλο Πρωθυπουργό Μπριάν.¹⁸¹ Από το Παρίσι οι δύο Έλληνες πέρασαν στην Αγγλία, όπου ο Κώρζον τους περίμενε με ένα νέο σχέδιο για συμμαχική μεσολάβηση, υποστηρίζοντας ότι η στρατιωτική κατάσταση που είχε διαμορφωθεί, αποτελούσε πιθανώς ένα αδιέξοδο, όπου ο χρόνος τελικά θα ευνοούσε τους Τούρκους.

Οι πληροφορίες των μυστικών υπηρεσιών έδειχναν ότι ακριβώς πριν την ελληνική υποχώρηση, οι Τούρκοι κόντευαν να μείνουν χωρίς εφόδια και κανόνια, φορτηγά και καύσιμα.¹⁸² Σύμφωνα με τη δική του γνώμη, βάση για τη νέα συνθήκη ειρήνης, ώστε να γίνει αποδεκτή από όλους, έπρεπε να αποτελέσει η αυτονόμηση της περιοχής της Σμύρνης με χριστιανό διοικητή, κάτω από την κυριαρχία του Σουλτάνου. Ο ελληνικός στρατός θα παρέμενε στη Μικρά Ασία, μέχρι την οργάνωση μεικτής χωροφυλακής από αξιωματικούς των Συμμάχων.¹⁸³

Η Γαλλία από καιρό, επιθυμούσε να απαλλαγεί από την υποχρέωση, να τηρεί στρατιωτικές δυνάμεις στην Κιλικία. Μετά από διαπραγματεύσεις τεσσάρων μηνών, στις 20 Οκτωβρίου 1921, ο Φραγκλίνος Μπουγιόν εκπροσωπώντας τη Γαλλική

¹⁷⁸ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σελ. 381.

¹⁷⁹ Σύντομο βιογραφικό του, στη σ. Α – 4.

¹⁸⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 395.

¹⁸¹ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 422.

¹⁸² Llewellyn Smith Michael, ό.π., σ. 422 – 423.

¹⁸³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 395.

Κυβέρνηση, υπέγραψε συμφωνία με την κεμαλική Κυβέρνηση, με την οποία η Κιλικία αποδιδόταν στους Τούρκους. Η συμφωνία αυτή επικυρώθηκε από τη Γαλλική Κυβέρνηση, στις αρχές Νοεμβρίου 1921 και τέθηκε αμέσως σε εφαρμογή.

Η πτώση της Ιταλικής Κυβέρνησης στα μέσα Ιανουαρίου 1922, ανέβαλε και πάλι για αόριστο χρόνο, το μικρασιατικό ζήτημα. Στο μεταξύ η Μεγάλη Βρετανία, επηρεαζόμενη από τα φιλοτουρκικά αισθήματα, των μουσουλμανικών πληθυσμών των κτήσεων της και αντιλαμβανόμενη τις προσπάθειες της Γαλλίας να θεωρηθεί ως προστάτιδα των μουσουλμάνων, άρχισε να μεταστρέφει τη στάση της και να γίνεται πιο μετριοπαθής απέναντι στην Τουρκία, με σκοπό να προστατεύσει τα δικά της συμφέροντα, αποβλέποντας πάντοτε, στη διατήρηση της αποικιακής αυτοκρατορίας της και στην κυριαρχία των θαλασσών.¹⁸⁴

Το Μάρτιο του 1922, συγκλήθηκε νέα διασυμμαχική συνδιάσκεψη στο Παρίσι, κατά την οποία διαπιστώθηκε το στρατιωτικό και διπλωματικό αδιέξοδο του Μικρασιατικού Ζητήματος. Οι συνομιλίες υπήρξαν σκληρές αλλά ρεαλιστικές και μετριοπαθείς. Συμφώνησαν για συμβιβαστικά σύνορα, που θα άφηναν τους Έλληνες κυρίαρχους στην Καλλίπολη, αλλά θα τους απέκλειαν από τη Ραιδεστό.

Οι γενικές γραμμές του διακανονισμού, ήταν πιο εφαρμόσιμες, από οποιαδήποτε προηγούμενη πρόταση. Αναγνώριζαν την πραγματικότητα του εθνικισμού στη Μικρά Ασία, αλλά ο διακανονισμός δεν εγγυόταν παρά μόνο θεωρητικά, την ασφάλεια των χριστιανικών πληθυσμών υπό την τουρκική εξουσία η οποία θα εξαρτιόταν από τις διαθέσεις των Τούρκων μετά την απομάκρυνση των Ελλήνων.¹⁸⁵

Το ζήτημα της αποχώρησης του ελληνικού στρατού από τα Μικρασιατικά εδάφη, παρέμεινε μέχρι τέλους αδιαπραγμάτευτο και συγκέντρωνε τους λίθους, του ομαδικού αναθέματος.¹⁸⁶ Η άρνηση των Τούρκων για ανακωχή, χωρίς την ταυτόχρονη εκκένωση της Μικράς Ασίας, από τους Έλληνες, торπίλισε την τελευταία σοβαρή απόπειρα των Δυνάμεων για μεσολάβηση.¹⁸⁷

Το ηθικό του Στρατού όσο περνούσε ο χρόνος συνεχώς καταρρακωνότανε, τόσο από το αντίκτυπο του εσωτερικού διχασμού, όσο και από το αίσθημα της διαπιστώσεως της ανθελληνικής στάσεως των Συμμάχων και ιδιαίτερα των Γάλλων και των Ιταλών, που με οποιονδήποτε τρόπο βοηθούσαν του Τούρκους. Τον Απρίλιο

¹⁸⁴ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 397 – 400.

¹⁸⁵ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 446 – 448.

¹⁸⁶ Πλουμίδης, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 318.

¹⁸⁷ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 450.

του 1922, οι Ιταλοί εγκαταλείποντας άφθονο πολεμικό υλικό εγκατέλειψαν την Μικρά Ασία, αρκούμενοι στη κατοχή της Δωδεκανήσου. Είχαν προηγηθεί οι Γάλλοι, που μετά την συμφωνία που υπέγραψαν με την κυβέρνηση της Άγκυρας, εκκενώνοντας την Κιλικία, παρέδωσαν το σύνολο στην ζώνη εκείνη, του πολεμικού υλικού και των αποθηκών τους. Οι Σοβιετική Ρωσία από την άλλη, συνέχιζε τη διοχέτευση από τα σύνορα άφθονων όπλων και πυρομαχικών στους κεμαλικούς.¹⁸⁸

Στις 29 Απριλίου, η Κυβέρνηση Γούναρη καταψηφίστηκε στη Βουλή και στις 2 Μαΐου αντικαταστάθηκε από την Κυβέρνηση Στράτου,¹⁸⁹ η οποία καταψηφίστηκε μετά από δυο ημέρες. Σχηματίστηκε τότε, Συμμαχική Κυβέρνηση από τον Πέτρο Πρωτοπαπαδάκη, η οποία ορκίστηκε στις 9 Μαΐου 1922.

Στις 12 Μαΐου ο Αντιστράτηγος Παπούλας υπέβαλε την παραίτηση του, η οποία έγινε αποδεκτή στις 21 του ίδιου μήνα. Αντικαταστάτης του ορίστηκε στη Διοίκηση της Στρατιάς Μικράς Ασίας, ο Αντιστράτηγος Χατζηνανέστης Γεώργιος. Αυτός ήταν το πρόσωπο για το οποίο ο Λούντ Τζωρτζ έγραψε αργότερα, ότι ήταν «μια ψυχιατρική περίπτωση... που κατατρυχόταν από την παραίτηση ότι τα πόδια του ήταν από ζάχαρη και ότι ήταν τόσο εύθραυστα, ώστε αν στεκόταν όρθιος θα έσπαζαν».¹⁹⁰

Το καλοκαίρι του 1922, η διακήρυξη της αυτονομίας στις 18/31 Ιουλίου και η απειλή κατάληψης της Κωνσταντινούπολης, αποτελούσαν μια διπλή απόπειρα, που είχε γεννηθεί από την απελπισία για την αναβλητικότητα των Συμμάχων, ώστε να επιβληθεί με τη βία μια διέξοδος στον πόλεμο της Μικράς Ασίας. Θα ήταν μια εγγύηση στα χέρια των Ελλήνων, κατά τις διαπραγματεύσεις τους με τους Τούρκους και τους Συμμάχους. Στο μεταξύ, θα πρόβαλλε στη Σμύρνη ένα νέο καθεστώς αυτονομίας, λιγότερο μισητό για τους Τούρκους, εφόσον δεν θα υπήρχε πια η πρόκληση της παρουσίας ελληνικού στρατού, σε τουρκικό έδαφος. Ακόμη και αν δεν γινόταν πραγματικότητα καμία από αυτές τις προσδοκίες, τουλάχιστον η ελληνική πρωτοβουλία, θα κέντριζε τους Συμμάχους, να επιταχύνουν τις ενέργειες τους για το διακανονισμό.¹⁹¹ Η κατηγορηματική αντίθεση των Συμμάχων και στα δύο εγχειρήματα, θα αποτρέψει κάθε ενέργεια υλοποίησης τους.

Η γαλλική κυβέρνηση, επέδωσε διακοίνωση προς τον Υπουργό εξωτερικών, γνωρίζοντας ότι οι Κυβερνήσεις των Συμμάχων, αρνούσαν να επιτρέψουν την

¹⁸⁸ Κοραντής Αντώνης, *Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης (1919 – 1945)*, σ. 135.

¹⁸⁹ Σύντομο βιογραφικό του, στη σ. Α – 8.

¹⁹⁰ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 476.

¹⁹¹ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 491.

προέλαση του ελληνικού στρατού προς την Κωνσταντινούπολη και επισήμανε ότι δόθηκαν εντολές στα συμμαχικά στρατεύματα, να αποκρούσουν με την βία κάθε στρατιωτική κίνηση, εναντίον της ζώνης που κατείχαν τα στρατεύματά τους.¹⁹²

Η γραμμή αμύνης του ελληνικού στρατού, παρέμεινε στα όρια σύμπτυξης του 1921: Εσκή Σεχίρ – Κιουτάχεια – Αφιόν Καραχισάρ. Δεν ήταν πια μέτωπο επίθεσης, αλλά άμυνας. Το ηθικό του στρατού, τον Αύγουστο του 1922, βρισκόταν σε χαμηλό επίπεδο. Ο στρατός ήταν γενικά εξαντλημένος σωματικά και ηθικά και μια ισχυρή κρούση μπορούσε να τον οδηγήσει σε καταστροφή. Η πειθαρχία μέρα με την μέρα χαλάρωσε ενώ η μη λήψη μέτρων για τους χιλιάδες ανυπότακτους και λιποτάκτες στο εσωτερικό της χώρας, συνέβαλαν στην απογοήτευση των στρατιωτών στο μέτωπο. Οι Τούρκοι άρχισαν να μελετούν την περίπτωση επίθεσης στο μέτωπο του ελληνικού στρατού, από το Μάιο του 1922 κυρίως λόγω των πληροφοριών τους για τον κλονισμό του ηθικού του ελληνοτουρκικού στρατού.¹⁹³

Η συνολική δύναμη των Τούρκων, υπολογίζεται πριν την επίθεση του Αυγούστου, σε: 127.015 αξιωματικούς και στρατιώτες, 17.180 ιππείς, 686-692 πολυβόλα και 210-224 πυροβόλα συν δύο αντιαεροπορικά. Όλες οι ανωτέρω δυνάμεις βρίσκονται μπροστά από το ελληνικό μέτωπο.¹⁹⁴ Την ίδια εποχή η ελληνική στρατιά, έχει δύναμη 210.000 περίπου ανδρών. Από αυτούς λιγότεροι από τους μισούς, περίπου 98.500 άνδρες, 1.819 ιππείς και 412 περίπου πυροβόλα, επανδρώνουν τη γραμμή αμύνης. Όλοι οι υπόλοιποι βρίσκονται σε υπηρεσίες και φρουρές των μετόπισθεν. Ένα άλλο ζήτημα ήταν ο μεγάλος αριθμός των ανυπότακτων που έφθανε τους 18.000 και των λιποτακτών που ανέρχονταν στους 14.000. Επίσης δεν είχαν επιστρέψει 7.000 οπλίτες από τις άδειες τους.¹⁹⁵

Τον Ιούλιο του 1922, οι πληροφορίες για μεταφορά στρατευμάτων στη Θράκη, ώθησαν τον Κεμάλ και τους συμβούλους του, στην επίσπευση της επίθεσης η οποία γρήγορα καθορίστηκε για τις 13 Αυγούστου. Το βράδυ της 12ης Αυγούστου 1922, οι Τούρκοι είχαν συγκεντρώσει στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ τα 5/6 του πεζικού τους και τα 4/5 του ιππικού τους. Στο σημείο αυτό οι Τούρκοι διέθεταν 90 τάγματα πεζικού, έναντι 33 των ελληνικών δυνάμεων.¹⁹⁶

---

¹⁹² ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 425.

¹⁹³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 434 – 437.

¹⁹⁴ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η εκστρατεία εις την Μικράν Ασίαν, τόμος έκτος*, (Αθήνα: Έκδοση ΔΙΣ, 2012), σ. 234 – 235.

¹⁹⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 197 – 200.

¹⁹⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 441 – 443.

Ύστερα από μια σειρά παραπλανητικών επιθετικών ενεργειών, στις 6 και 11 Αυγούστου στους τομείς του Μπουλαντάν και του Μπουλετζίκ και ενώ η ελληνική Διοίκηση υποεκτιμώντας τις πληροφορίες που είχε για τη σχεδιαζόμενη επίθεση, δεν έλαβε τα κατάλληλα μέτρα, την αυγή της 13ης Αυγούστου του 1922, άρχισε η τουρκική επίθεση. Στις 04:00 της 13ης Αυγούστου, ο Κεμάλ μεταβαίνει στο παρατηρητήριό του στο Κοτζά Τεπέ, από όπου θα διεύθυνε τη μάχη.¹⁹⁷

Η σύμπτωση ατυχών στρατιωτικών ελιγμών και ανεξέλεγκτων δυσμενών συγκυριών, έφερε το επώδυνο τέλος της μικρασιατικής εκστρατείας. Η πρώτη διάρρηξη και η διάσπαση στη συνέχεια του ελληνικού μετώπου, οδήγησε σε διάστημα ημερών, στην κατάρρευση του ελληνικού αμυντικού συστήματος, στο ευρύτερο στρατηγικό πεδίο της Μικράς Ασίας.¹⁹⁸

Η γραμμή του μετώπου, γρήγορα διασπάστηκε και άρχισε υποχώρηση. Ο Κεμάλ διέταξε την καταδίωξη των Ελλήνων κατά οπισθοχώρησή τους. Στο Νότο είχαν σχηματιστεί δύο σώματα στρατού, του Αθανασίου Φράγκου και του Νικόλαου Τρικούπη. Στις 17 Αυγούστου 1922, το τμήμα του Τρικούπη περικυκλώθηκε από τους Τούρκους και σταδιακά διασπάστηκε, με αποτέλεσμα στις 20 Αυγούστου, ο Τρικούπης και η φάλαγγα του, η οποία συμπεριλάμβανε δύο στρατηγούς διοικητές Σωμάτων, ένα μέραρχο, 190 αξιωματικούς και 4.400 οπλίτες με 6 ορειβατικά πυροβόλα να παραδοθούν.¹⁹⁹

Η σύμπτωση της Ανεξάρτητης Μερραρχίας υπό τον Δημήτριο Θεοτόκη, υπήρξε υποδειγματική. Πραγματοποίησε έναν εξαιρετικό άθλο, διανύοντας σε 17 ημέρες 600 χιλιόμετρα, σε ορεινές και δύσβατες περιοχές, μέσα σε μια χώρα εχθρική και ενώ βαλλόταν συνεχώς από τουρκικά τμήματα και άτακτους. Παρόλα αυτά κατόρθωσε να διατηρήσει, μέχρι το τέλος ακμαίο ηθικό, συνοχή, πειθαρχία και τάξη. Συναποκόμισε τους τραυματίες και τους ασθενείς της καθώς και σημαντικό μέρος των υλικών της. Παρέλαβε μαζί της, φάλαγγα Ελλήνων προσφύγων και πέτυχε πριν την επιβίβαση οποιουδήποτε τμήματος, να επιβιβάσει περίπου 6.000 πρόσφυγες Έλληνες και Αρμενίους, καθώς και όλους τους χριστιανούς κατοίκους του Δικελί.

Στις 23 Αυγούστου/5 Σεπτεμβρίου 1922, τα τελευταία τμήματα του Γ' Σώματος Στρατού, εγκατέλειψαν την Μικρά Ασία από το λιμάνι της Αρτάκης. Η φιλόδοξη και ριψοκίνδυνη εκστρατεία του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία, έπαιρνε τέλος.

¹⁹⁷ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 500.

¹⁹⁸ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 – 1981*, σ. 166.

¹⁹⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 512 – 516.

Στους σαράντα μήνες που διήρκησε η εκστρατεία, χύθηκε πολύ αίμα και πολλές νίκες έστεψαν τα ελληνικά όπλα. Δυστυχώς η μοίρα θέλησε, η ελληνική στρατιά να πάρει το δρόμο της επιστροφής, ηττημένη και κατεστραμμένη.²⁰⁰ Τέσσερις μέρες αργότερα η κυβέρνηση Πρωτοπαπαδάκη παραιτείται και ύστερα από προσπάθειες της Αυλής, σχηματίζεται κυβέρνηση υπό τον Νίκο Τριανταφυλλάκο.²⁰¹

Οι χιλιάδες των προσφύγων Έλληνες και Αρμένιοι, που κατέκλυζαν όλο το μήκος της περίφημης προκουμαίας της Σμύρνης, μάταια περίμεναν τα επιταγμένα ελληνικά πλοία, για τη μεταφορά τους στα γειτονικά ελληνικά νησιά. Μετά όμως από έντονη παρέμβαση του Αμερικανού Προξένου Τζορτζ Χόρτον, στάλθηκαν δύο αμερικανικά αντιτορπιλικά για την εξυπηρέτηση των προσφύγων.²⁰²

Την επομένη, στις 26 Αυγούστου/8 Σεπτεμβρίου (1922), αναχωρούν οι ελληνικές αρχές Σμύρνης. Ο μέχρι τότε Έλληνας Υπάτος αρμοστής της Σμύρνης Αριστείδης Στεργιάδης, κάτω από αποδοκιμασίες επιβιβάστηκε σε αγγλικό πολεμικό πλοίο που του διατέθηκε, με προορισμό την Κωνσταντινούπολη.²⁰³

Η αντίστροφη μέτρηση για την πόλη της Σμύρνης, είχε πλέον φθάσει. Ήταν πρωί του Σαββάτου 27 Αυγούστου/9 Σεπτεμβρίου, όταν η πόλη και οι κάτοικοι της Σμύρνης, παραδίνονταν στο καταστροφικό μένος των Τούρκων, ενώ τα υπολείμματα της ελληνικής στρατιάς μόλις κατόρθωναν να εγκαταλείψουν τα παράλια της Ιωνίας.²⁰⁴ Ο Έλληνας Μητροπολίτης της Σμύρνης Χρυσόστομος, δολοφονήθηκε και κατακρεουργήθηκε μπροστά στα μάτια του στρατηγού Νουρεντίν, ο οποίος τον παρέδωσε στον τουρκικό όγλο.²⁰⁵ Την επομένη ο Κεμάλ, εισήλθε θριαμβευτικά στη Σμύρνη.

Με τον τρόπο αυτό χάθηκε οριστικά για την Ελλάδα, η Μικρά Ασία. Το ζήτημα της Ανατολικής Θράκης παρέμεινε ανοικτό, γιατί ο Κεμάλ ζητούσε η περιοχή αυτή να παραχωρηθεί εξολοκλήρου στην Τουρκία. Μετά όμως από διαβουλεύσεις, οι Σύμμαχοι αποφάσισαν να δεχτούν τις τουρκικές αξιώσεις και να πείσουν την Ελλάδα να αποσύρει τα στρατεύματα της από την Ανατολική Θράκη. Παράλληλα η Αντάντ πρότεινε να συνέλθει στρατιωτική σύσκεψη, ώστε να επιτευχθεί η γενική ανακωχή. Ως έδρα της συσκέψεως πρότειναν τα Μουδανιά της Προποντίδας.²⁰⁶

²⁰⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 594.

²⁰¹ Τζανακάρης Βασίλης, *Δακρυσιμένη Μικρασία*, σ.797.

²⁰² Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 529.

²⁰³ Χόρτον Τζορτζ, *Η Μάστιγα της Ασίας*, (Αθήνα: Μίνωας, 2016), σ. 72.

²⁰⁴ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 – 1981*, σ. 166.

²⁰⁵ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 534.

²⁰⁶ Τούντα – Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας 1912 – 1941*, σ. 174.

4.2 Διαμόρφωση στρατηγικού σχεδιασμού

Με την άνοδό τους στην εξουσία, οι αντιβενιζελικές πολιτικές δυνάμεις, όχι μόνο δεν απαγκίστρωσαν το στρατό από τη Μικρά Ασία, αλλά τον ενίσχυσαν ποσοτικά και εντατικοποίησαν τις επιθετικές επιχειρήσεις, αφενός λόγω του πολιτικού κόστους που θα ενείχε η επιστροφή του, αφετέρου λόγω του ηθικού ζητήματος που προέκυπτε, σχετικά με την εγκατάλειψη του μικρασιατικού Ελληνισμού, στις διαθέσεις του εθνικιστικού κεμαλικού καθεστώτος.²⁰⁷ Με τον τρόπο αυτό, επιζητούσαν νομιμοποίηση της πολιτικής, που προεκλογικά αποκήρυτταν.

Εξάλλου δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός, της αποστολής πριν τις εκλογές υπομνήματος στις συμμαχικές πρεσβείες, δεκαπέντε κορυφαίων στελεχών των αντιβενιζελικών κομμάτων, με το οποίο διαβεβαίωναν τους Συμμάχους ότι ανεξάρτητα από τις εσωτερικές πολιτικές διαφορές, υπήρχε ομοφωνία στο θέμα των εθνικών διεκδικήσεων.²⁰⁸

Με την πολιτική αυτή όμως, η κυβέρνηση απώλεσε το μοναδικό ίσως παράθυρο ευκαιρίας, για την εξασφάλιση μέσω εξωτερικής εξισορρόπησης, εάν καθιστούσε σαφή και αξιόπιστη, την πολιτική της δέσμευση για την άμεση απεμπλοκή του ελληνικού στρατού από τη Μικρά Ασία, στηριζόμενη στις επιπτώσεις που θα είχε για τα βρετανικά συμφέροντα. Η ελληνική πολιτική ηγεσία, θα μπορούσε στο πλαίσιο των σχέσεων της με την Αγγλία, να εξασφαλίσει οικονομική βοήθεια και στρατιωτικό εξοπλισμό, προκειμένου να καλύψει τις επιμελητειακές της ανάγκες στην Μικρά Ασία. Σε αυτή την περίπτωση, θα ενισχυόταν η αποτελεσματικότητα της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής, αυξάνοντας τις πιθανότητες για την επίτευξη του στρατιωτικού της στόχου, μέσω ενός αποφασιστικού πρώτου πλήγματος.²⁰⁹

Στο στρατηγικό σχεδιασμό της κυβέρνησης μετά τις εκλογές, δεν έγινε αποτιμημένη **διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος**, με αποτέλεσμα να μη διαγνωσθούν εγκαίρως περιορισμοί, οι οποίοι θα καθόριζαν επικείμενες απειλές. Η επικράτηση των μπολσεβίκων στη Ρωσία έναντι όλων των αντιπάλων τους, σε συνδυασμό με τη συμφωνία, που είχε συναφθεί μεταξύ Μόσχας και Άγκυρας τον Αύγουστο του 1920, αποτέλεσε μια προσέγγιση που συνέτεινε στη σύγκλιση της στρατηγικής τους στον Καύκασο. Τα γεγονότα αυτά, ανέτρεπαν τα μέχρι τότε

²⁰⁷ Στρατηγός Ξενοφών, *Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία*, (Αθήνα: Δημοουργία, 1999), σ. 143-144.

²⁰⁸ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 162 – 163.

²⁰⁹ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 171 – 172.

δεδομένα, επί των οποίων είχαν στηρίξει την πολιτική τους η Βρετανία και η Γαλλία, στην εγγύς Ανατολή.²¹⁰

Σύμφωνα με το βρετανικό υπουργείο πολέμου, η Βρετανία αντιμετώπιζε στη Μέση Ανατολή, μια κατάσταση την οποία δεν θα μπορούσε να αντιμετωπίσει, παρά μόνο αν άλλαζε πολιτική. Οι ελληνικές εκλογές, είχαν δείξει ότι δεν ήταν ασφαλές να υπολογίζει μόνο στον ελληνικό στρατό.²¹¹

Παρότι μετά εκλογές, δεν εκδηλώθηκε καμία μορφή λαϊκής δυσαρέσκειας, ως προς την πολιτική απόφαση της συνέχισης του πολέμου, καταλυτική στην όλη μαχητική ικανότητα του στρατού, υπήρξε η αποχώρηση από τη Μικρά Ασία, 150 περίπου αξιωματικών βενιζελικής τοποθέτησης, οι οποίοι σχημάτισαν στην Κωνσταντινούπολη μια νέα εκδοχή της Εθνικής Άμυνας, κατά το προηγούμενο αυτής της Θεσσαλονίκης.²¹² Αυτό αποτέλεσε το πρώτο καίριο χτύπημα, ως προς τη **διαμόρφωση της εικόνας της υψηλής στρατηγικής τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό** περιβάλλον της χώρας, καθόσον συνιστώσα αποτελεί το γεγονός, ότι όλα τα μέρη της κρατικής δομής θα πρέπει να εργάζονται, προς ένα κοινό σκοπό.²¹³

Παράλληλα η επαναφορά του Κωνσταντίνου στον ελληνικό θρόνο, αποτέλεσε μια εύλογη αφορμή, για να απαλλαγούν οι Σύμμαχοι από τις δεσμεύσεις που είχαν αναλάβει, έναντι της Ελλάδας.²¹⁴ Μετά την εκλογική του ήττα το 1920, ο Βενιζέλος δήλωσε την παραμονή της αναχώρησης του από την Ελλάδα, παρουσία των συνεργατών του και της Πηνελόπης Δέλτα: «Εγώ δεν υπολόγισα ποτέ στις δυνάμεις του στρατού μας για να κρατήσουμε τα σύνορα μας, αλλά στις συμμαχίες και στα γενικά Ευρωπαϊκά μας συμφέροντα. Η επιστροφή του Κωνσταντίνου θα διαλύσει τις συμμαχίες.²¹⁵ Η ελληνική πολιτική ηγεσία, είτε δεν συνεκτίμησε σωστά, είτε παράβλεψε, την άμεση απειλή του τελεσίγραφου των συμμαχικών δυνάμεων. Επισημαίνεται ότι η προάσπιση – προαγωγή των ιταλικών και των γαλλικών ζωτικών συμφερόντων, υπαγόρευε την οικονομική, στρατιωτική, πολιτική και διπλωματική εξωτερική ενίσχυση του κεμαλικού κινήματος, για την ανάσχεση των ελληνικών αξιώσεων, στην Ιωνία.²¹⁶

²¹⁰ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 184 – 185.

²¹¹ Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 185 – 186.

²¹² Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 191.

²¹³ Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σ. 85.

²¹⁴ Πλουμίδης Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 299.

²¹⁵ Πλουμίδης Σπυρίδων, *ό.π.*, σ. 301.

²¹⁶ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 171 – 172.

Η επάνοδος του Κωνσταντίνου, αποτελούσε πρόκληση για το γαλλικό αίσθημα, ιδίως αφού συνέπιπτε σχεδόν με την επέτειο των Νοεμβριανών του 1916, όταν δυνάμεις πιστές στον Κωνσταντίνο, είχαν πλήξει γαλλικό άγημα, που είχε αποβιβασθεί στον Πειραιά και είχε επιχειρήσει να θέσει υπό έλεγχο την Αθήνα. Στο πλαίσιο της αναθεώρησης, θα επιδιωκόταν και η μεταβολή του εδαφικού καθεστώτος στη ζώνη της Σμύρνης. Κατά τη γαλλική εκτίμηση, οι Έλληνες δεν ήταν σε θέση να διατηρήσουν για μεγάλο χρονικό διάστημα, μια ένοπλη δύναμη που θα εξασφάλιζε την άμυνα της ζώνης αυτής, έναντι των Τούρκων εθνικιστών.²¹⁷

Στις αρχές του 1921, και συγκεκριμένα στις 22 Ιανουαρίου, ο Ράλλης που είχε μικρή πολιτική δύναμη, εξαναγκάστηκε σε παραίτηση, επειδή υποστήριζε την αξιοποίηση τόσο του Νίκου Πολίτη, όσο και του Βενιζέλου στο εξωτερικό, με σκοπό την εκδήλωση εθνικής ενότητας και κινούμενος από την ανάγκη που δημιουργούσε, η έλλειψη, ικανών και ενημερωμένων αντιβενιζελικών διπλωματών.²¹⁸

Ο **πολιτικός στόχος της κυβέρνησης**, ήταν εξ αρχής ξεκάθαρος. Η ελληνική πλευρά, απέβλεπε στο διά των όπλων εξαναγκασμό των Τούρκων, να αποδεχθούν τη συνθήκη των Σεβρών.²¹⁹ Τη συνέχιση του επιθετικού πολέμου «μέχρι τελείας συντριβής και αποσυνθέσεως και πλήρους εξοντώσεως του κεμαλικού στρατού», εισηγήθηκε ο υποστράτηγος Κωνσταντίνος Γουβέλης προς τη κυβέρνηση, αρχηγός του ανασυσταθέντος Γενικού Επιτελείου των Αθηνών.²²⁰ Επίσης απέβλεπε στην ενίσχυση και τη διατήρηση των διπλωματικών και πολιτικών σχέσεων, με τις συμμαχικές δυνάμεις και στην ενίσχυση του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία, με έμπυχο δυναμικό και στρατιωτικό υλικό.²²¹

Ο **συνδυασμός των μέσων για την επίτευξη των πολιτικών στόχων**, εστιάσθηκε στην ποσοτική ενίσχυση του στρατιωτικού προσωπικού και την προσπάθεια αναβάθμισης του εξοπλισμού του προσωπικού, τη βελτίωση της λειτουργικότητας του δικτύου συγκοινωνιών – επικοινωνιών, την κάλυψη επιμελητειακών αναγκών των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, την εξεύρεση αριθμού μεταγωγικών μέσων και τη συγκέντρωση των δυνάμεων στο θέατρο του πολέμου.²²²

²¹⁷ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 199.

²¹⁸ Μαυρογορδάτος Γιώργος, *1915 ο Εθνικός Διχασμός*, σ. 144.

²¹⁹ Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 203.

²²⁰ Πλουμίδης Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 303 – 304.

²²¹ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 214.

²²² Τσιριγώτης Διονύσιος, *ό.π.*, σ. 270 – 275.

Η δυσμενής οικονομική κατάσταση, σε σχέση με τη διαμορφούμενη κοινωνική, ήταν εμφανές ότι ξεπερνούσε τη δυνατότητα υλοποίησης της στρατηγικής, με τα διαθέσιμα μέσα. Η δε επεκτατική στρατηγική, οδήγησε στη στρατιωτική αποτυχία των θερινών επιχειρήσεων του 1921, με αποτέλεσμα, την κατάρρευση της εύθραυστης συναίνεσης της εφαρμοζόμενης εθνικής πολιτικής στη Μικρά Ασία. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1920 – 1921, οι στρατιωτικές δαπάνες απορροφούσαν το 51% των συνολικών δημοσίων δαπανών και το 1921 – 1922, το 59% αυτών.²²³

Η μεσολαβητική προσπάθεια των δυνάμεων της Αντάντ, που έγινε στο Παρίσι το 1922, για τη ρύθμιση του ελληνοτουρκικού ζητήματος, απέτυχε κυρίως λόγω της αντιδράσεως της Άγκυρας. Η αποτυχία αυτή, δεν αποθάρρυνε τους Συμμάχους, οι οποίοι συνέχισαν τις διπλωματικές διαπραγματεύσεις. Η τελευταία διάσκεψη, που είχε προγραμματισθεί να γίνει στη Βενετία, ματαιώθηκε, επειδή λίγο πριν τη σύγκληση της ο Κεμάλ εξαπέλυσε τη μεγάλη τουρκική επίθεση, που συνετέλεσε στην ήττα των ελληνικών δυνάμεων.²²⁴

Στην Ελλάδα στις 25 Αυγούστου 1922, ανακοινώθηκε η παραίτηση της κυβέρνησης και η ανάθεση σχηματισμού άλλης, στον αντιβενιζελικό Νίκο Τριανταφυλλάκο. Οι Βρετανοί ιθύνοντες, είχαν εκφράσει αμφιβολίες για το κατά πόσο η υποχώρηση των Ελλήνων, ήταν αποτέλεσμα της τουρκικής πίεσης ή ήταν σκόπιμη, ενώ οι Βρετανοί στρατιωτικοί θεωρούσαν, ότι ο ελληνικός στρατός θα μπορούσε να αμυνθεί, στην περίμετρο της Σμύρνης.²²⁵

Οι εξελίξεις συνέτειναν στην επανάσταση των στρατευμάτων της Μικράς Ασίας, που είχαν μεταφερθεί με πλοία στη Χίο και τη Μυτιλήνη με πρωτοστάτες τους Συνταγματάρχες Πλαστήρα²²⁶ και Γονατά, οι οποίοι μαζί με τον Πλοίαρχο Φωκά, σχημάτισαν μια επαναστατική επιτροπή και στις 26 Σεπτεμβρίου 1922, απαίτησαν την παραίτηση του βασιλιά υπέρ του διαδόχου του, την άμεση διάλυση της Εθνοσυνέλευσης και το σχηματισμό κυβέρνησης. Μία από τις πρώτες ενέργειες της επανάστασης, ήταν να στείλει ένα τηλεγράφημα στον Βενιζέλο στο Παρίσι, με το οποίο του ζητούσαν να τους εκπροσωπήσει στο εξωτερικό, στις δυνάμεις της Αντάντ και εκείνος αποδέχθηκε το αίτημα.²²⁷ Στις 11 Οκτωβρίου, οι αντιπρόσωποι της

²²³ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 280.

²²⁴ Τούντα – Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας 1912 – 1941*, σ. 173.

²²⁵ Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 335 – 336.

²²⁶ Σύντομο βιογραφικό του, στη σ. Α – 6.

²²⁷ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 540 – 546.

Τουρκίας, της Μ. Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας, συνομολογούσαν στα Μουδανιά της Προποντίδας, τους όρους της ανακωχής.²²⁸

Η Συνδιάσκεψη της Λωζάννης,²²⁹ οδήγησε στις 24 Ιουλίου 1923, μετά από οκτάμηνες διαπραγματεύσεις, στη σύναψη συνθήκης ειρήνης από τη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία, την Ιαπωνία, την Ελλάδα, τη Ρουμανία και τη Γιουγκοσλαβία από τη μια πλευρά και την Τουρκία από την άλλη. Η τελική πράξη, σε συνδυασμό με τις ειδικές συμφωνίες, καθόριζε τη νέα εδαφική φυσιογνωμία της ευρύτερης γεωγραφικής ζώνης.

4.3 Εσωτερική Διάσταση

Μετά τις εκλογές, το στίγμα των προθέσεων της μετаноεμβριανής Ελλάδας, έδωσε ο αντιβενιζελικός τύπος, τη στιγμή που εκδηλώθηκαν ανοικτά οι προθέσεις των Συμμάχων, να αναθεωρήσουν τη Συνθήκη των Σεβρών και ο Κεμάλ δεν έδειχνε διάθεση συμβιβασμού. *«Αν απεφασίζετο η αναθεώρησης της Συνθήκης των Σεβρών, εν τη εννοία της αποσπάσεως αυτών, των υπό του Ελληνικού στρατού κατεχομένων χωρών πέραν του Έβρου και περίξ της Σμύρνης από της Ελλάδος, η Ελλάς ουδέποτε θα ηδύνατο να διατάξει τον στρατόν της, να εκκενώση εδάφη ποτισθέντα και προσφάτως έτι δια του αίματος των τέκνων της».*²³⁰

Στο πλαίσιο αυτής της εξέλιξης, θα επιζητηθεί η νομιμοποίηση της πολιτικής της κυβέρνησης, στη βάση της νομιμοποίησης εκ του αποτελέσματος, που προκύπτει από τη διαρκή στρατολόγηση και προσφορά, οποιοδήποτε μέσων εσωτερικής εξισορρόπησης από τον ελληνικό λαό, γεγονός που προδήλωνε την καθολική αποδοχή των πολιτικών στόχων, των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων. Η όλη πολιτική, σκόπευε στην προάσπιση και προστασία των ομοεθνών, που κατοικούσαν στα παράλια της Ιωνίας. Παρόλα αυτά, το νομιμοποιητικό πλαίσιο της υψηλής στρατηγικής της μετаноεμβριανής κυβέρνησης, δεν γίνεται επαρκώς δεκτό στους κόλπους της στρατιωτικής ηγεσίας, γιατί μια ομάδα αξιωματικών υπεισέρχεται σε προπαρασκευαστικές ζυμώσεις, για την ανατροπή της ελληνικής κυβέρνησης και την εκθρόνιση του βασιλιά Κωνσταντίνου.²³¹

Την ανένδοτη αυτή στάση υιοθέτησε παμψηφεί, ύστερα από μακροσκελή συζήτηση, η ελληνική βουλή, η οποία με ψήφισμα της στις 15 Φεβρουαρίου 1921, αποφάνθηκε ότι: *«αδυνατεί να αποδεχθεί την αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών,*

²²⁸ Στοιχεία της Συνδιάσκεψης, όπως σ. Β – 5.

²²⁹ Στοιχεία της Συνθήκης, όπως σ. Β – 6.

²³⁰ Πλουμίδης Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 303.

²³¹ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 372 – 374.

την οποία θεωρεί το μεν ικανοποιούσαν το ελάχιστον όριο των εθνικών δικαίων έναντι των κατά τον παγκόσμιο πόλεμον θυσιών και των ανέκαθεν αγώνων προς αποκατάστασιν εις ελεύθερον Κράτος, το δε δυνάμενη να εξασφαλίση την ειρήνην εν Ανατολή». Η απόρριψη της ευκαιρίας που παρουσιάστηκε για απεμπλοκή, μέσω της διασυμμαχικής πρότασης συνθηκολόγησης, που έγινε κατά τη συνδιάσκεψη του Λονδίνου τον Φεβρουάριο του 1921, οφείλεται σε αυτήν ακριβώς την εθνική πλειοδοσία της μετаноεμβριανής κυβέρνησης και του Κοινοβουλίου.²³²

Στις αρχές του Ιουνίου του 1921, ο Βενιζέλος συνιστούσε στην κυβέρνηση της χώρας, την αποδοχή της διαμεσολάβησης των Σύμμαχων για αναστολή των εχθροπραξιών και συνθηκολόγηση των αντιμαχόμενων μερών και της μετατροπής της Σμύρνης και της περιοχής της σε «Αυτόνομον περιοχίν, υπό Γενικόν Διοικητήν, διοριζόμενον υπό της Κ.τ.Ε». Οι υποδείξεις του δε λήφθησαν υπόψη από τον Γούναρη, ο οποίος συνέχισε να ακολουθεί τη στρατιωτική οδό.²³³

Συνεπώς η αποκλειστική χρήση της στρατιωτικής διάστασης και η ακινησία της ελληνικής κυβέρνησης στο Μικρασιατικό ζήτημα, δεν οφείλεται μόνο στην αβουλία των κυβερνόντων αλλά και στις ισχυρές πιέσεις που δέχονταν οι τελευταίοι πανταχόθεν, για τη διατήρηση των κεκτημένων στο ακέραιο.²³⁴

Η εξύψωση του μειωμένου κύρους της νέας ελληνικής κυβερνήσεως στο εξωτερικό, η διατήρηση του υψηλού ηθικού των μαχόμενων στρατευμάτων, η ένταση της πίεσης και ενδεχομένως η εκκαθάριση της καταστάσεως προτού ενισχυθεί περισσότερο το Κεμαλικό καθεστώς, είχαν καίριο αντίκρισμα, στην υιοθέτηση επιθετικής πολεμικής τακτικής.²³⁵

Η χρήση αποκλειστικά της στρατιωτικής στρατηγικής, και η στέρηση των υλικών προϋποθέσεων για την ευόδωση του ένοπλου αγώνα απέληγε, μετά την αναγκαστική αναδίπλωση, στην καθήλωση του ελληνικού στρατού στη γραμμή Εσκή Σεχίρ – Αφιόν Καραχισάρ και επιβεβαίωσε το δραματικό αδιέξοδο, για την ελληνική πλευρά. Η αδυναμία τελικά των Ελλήνων να πετύχουν μια ολοκληρωτική νίκη στη μάχη του Σαγγάριου, έμελλε να αποδειχθεί μοιραία για την έκβαση του πολέμου.²³⁶

Ανίσχυρη να προωθήσει την επίλυση του μικρασιατικού προβλήματος στο στρατιωτικό ή το διπλωματικό πεδίο, η ελληνική κυβέρνηση θα καταλήξει το

²³² Πλουμίδης Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 303.

²³³ Πλουμίδης Σπυρίδων, *ό.π.*, σ. 314.

²³⁴ Πλουμίδης Σπυρίδων, *ό.π.*, σ. 316.

²³⁵ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 – 1981*, σ. 161.

²³⁶ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *ό.π.*, σ. 165.

καλοκαίρι του 1922, να προσανατολιστεί στην ανάληψη δύο απεγνωσμένων πρωτοβουλιών. Η πρώτη απέβλεπε στη σύσταση, υπό την ψιλή τουρκική επικυριαρχία, αυτόνομου μικρασιατικού κράτους με επίκεντρο τη Σμύρνη, βασισμένου στην αρχή της ισότιμης συνεργασίας χριστιανών και μουσουλμάνων. Η δεύτερη κατέτεινε στη στρατιωτική κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, ως έσχατο μέσο πίεσης σε βάρος της Άγκυρας. Η κατηγορηματική όμως αντίθεση των Συμμάχων, θα αποθαρρύνει κάθε ενέργεια προς την πρώτη ή τη δεύτερη κατεύθυνση.²³⁷

Απότοκο της ελληνικής ήττας, υπήρξε η συνομολόγηση στις 11 Οκτωβρίου του 1922, στα Μουδανιά της Προποντίδας, από τους αντιπροσώπους της Τουρκίας, της Μ. Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας, των όρων της ανακωχής: άμεση αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων από την Ανατολική Θράκη και αποκατάσταση των τουρκικών αρχών, σε διάστημα τριάντα ημερών. Διατήρηση των ευρωπαϊκών στρατευμάτων, στη ουδέτερη ζώνη του Ελλησπόντου και του Βοσπόρου, έως τη συνομολόγηση της τελικής ειρήνης.²³⁸

4.4 Διεθνής Διάσταση

Παρά τη σκόπιμη αποσιώπηση, του εκκρεμούς μικρασιατικού ζητήματος κατά την προεκλογική περίοδο, η εκλογική επιτυχία της 1^{ης} Νοεμβρίου 1920, έφερε την αντιβενιζελική αντιπολίτευση, ενώπιον μιας αδυσώπητης πραγματικότητας, την οποία όφειλε να διαχειρισθεί. Αντί όμως να κάνει ριζική στροφή προς τον ρεαλισμό, η πρώτη μετανοεμβριανή κυβέρνηση του Δημητρίου Ράλλη, αγνόησε παντελώς τα αλληπάλληλα μηνύματα επίσημα και ανεπίσημα, που κατέφθαναν από το Λονδίνο, τη Ρώμη και το Παρίσι και έβλεπαν το φως της δημοσιότητας, μέσα από τις στήλες του αντιβενιζελικού τύπου, ότι η νέα ελληνική κυβέρνηση, «δεν έπρεπε να αναμένει την υποστήριξη της οποίας τύγχανε, ο προκάτοχος αυτής», ιδίως στην περίπτωση που στον θρόνο επανήρχετο ο Κωνσταντίνος.²³⁹

Η απόφαση της επανενθρόνισης του Κωνσταντίνου, θεωρείται αποτέλεσμα μίας λανθασμένης απόφασης, η οποία δεν έλαβε υπόψη της τις συνέπειες, που θα είχε στην ισορροπία ισχύος, του μικρασιατικού θεάτρου. Στο πολιτικό επίπεδο το 1920, δύο ημέρες πριν από το δημοψήφισμα για την επάνοδο του βασιλιά Κωνσταντίνου στην Ελλάδα, οι μεγάλες δυνάμεις με ταυτόσημες διακοινώσεις τους, προειδοποιούν

²³⁷ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 – 1981*, σ. 166.

²³⁸ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *ό.π.*, σ. 167.

²³⁹ Πλουμίδης Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 297.

την ελληνική κυβέρνηση, ότι στην περίπτωση που το δημοψήφισμα απόβαινε υπέρ του Κωνσταντίνου, θα διέκοπταν την χορήγηση οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα, απειλή που δε δίστασαν να εφαρμόσουν.²⁴⁰

Η αποκατάσταση του Κωνσταντίνου στο θρόνο, θα κρινόταν από τα κράτη της Συνεννόησης, ως «προσεπικύρωση των εχθρικών του πράξεων κατά τη διάρκεια του πολέμου». Η διακοπή κάθε χρηματικής βοήθειας, θα αποτελέσει το πρώτο βήμα. Η βρετανική εφεκτικότητα, απέναντι στις ήδη ακραίες ιταλικές και γαλλικές θέσεις, δεν θα απολήξει παρά στην ηπιότερη διατύπωση της ελληνικής καταδίκης, σε πολιτική και οικονομική απομόνωση ή και στην διατήρηση αμυδρών ελπίδων για συμπαράσταση, προορισμένων και αυτών τελικά να διαψευστούν, ενώ το εθνικιστικό μέτωπο της Άγκυρας, επωφελείτο από την ευνοϊκή ανατροπή των εξελίξεων.²⁴¹

Οι συμμαχικές δυνάμεις, αξιοποίησαν στο μέγιστο δυνατό βαθμό, το αναδυόμενο παράθυρο ευκαιρίας από τη μεταβολή στην ελληνική πολιτική σκηνή, για να αιτιολογήσουν διεθνώς την ακύρωση των υποχρεώσεων τους, έναντι της συμμάχου Ελλάδας.²⁴² Οι ηθικές επιπτώσεις των συμμαχικών διακοινώσεων, είχαν μεγάλη σημασία για μια χώρα που είχε πάντα εξαρτηθεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις, στις σχέσεις της με το εξωτερικό και που ο λαός της ήταν συνηθισμένος να πιστεύει, ότι η επιτυχία είτε η αποτυχία οποιουδήποτε εγχειρήματος, εξαρτιόταν από τα καπρίτσια των δυνάμεων.²⁴³

Οι πολιτικοί στόχοι της ελληνικής υψηλής στρατηγικής απονομιμοποιήθηκαν διεθνώς. Δεν αξιολογήθηκε σε καμία περίπτωση, η ενδεχόμενη αναπροσαρμογή τους σε εναρμόνιση με τις στρατηγικές των Μεγάλων Δυνάμεων στην Ανατολία, με αποτέλεσμα το άνοιγμα ενός παραθύρου τρωτότητας, για την ελληνική υψηλή στρατηγική, με τη μείωση της απόλυτης και της σχετικής, ελληνικής ισχύος.²⁴⁴

Το αναπόφευκτο ναυάγιο των διαπραγματεύσεων του Λονδίνου, δεν θα προκληθεί μόνο από τη διάσταση στις απόψεις της ελληνικής και της τουρκικής πλευράς, αλλά και από τη διάρρηξη του ενιαίου μετώπου της συνεννόησης. Ενώ η Μεγάλη Βρετανία, ήταν διατεθειμένη να περισώσει το γενικό πλαίσιο των Σεβρών, η Γαλλία και η Ιταλία, έτειναν να αποκαταστήσουν σχέσεις συνεργασίας με την Άγκυρα και να ενισχύσουν τις προϋποθέσεις, για την αποτελεσματική αντίσταση της,

²⁴⁰ Μαυρογορδάτος Γιώργος – Χατζηιωσήφ Χρήστος, *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, (Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 1992), σ. 409.

²⁴¹ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 – 1981*, σ. 162.

²⁴² Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 385 – 386.

²⁴³ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 304.

²⁴⁴ Τσιριγώτης Διονύσιος, *ό.π.*, σ. 385.

στις αποφάσεις και τα διαβήματα των συμμάχων. Σε αντάλλαγμα για την εξασφάλιση προνομιακών όρων διμερούς οικονομικής συνεργασίας, οι δύο Δυνάμεις όχι μόνο συνομολογούσαν τη στρατιωτική αποδέσμευση τους από την Κιλικία και την Αττάλεια, αλλά και επιβεβαίωναν την πώληση όπλων στο κεμαλικό στρατόπεδο. Η καταρχήν σύναψη σχετικών συμφωνιών, σε συνδυασμό και με τη συνομολόγηση του τουρκοσοβιετικού συμφώνου φιλίας, στις 16 Μαρτίου 1921, επιβεβαίωνε την έξοδο του κεμαλικού μετώπου, από τη διπλωματική απομόνωση και τη δυναμική διεμβολή του, στο δίκτυο της διεθνούς ισορροπίας.²⁴⁵

Στις 4 Αυγούστου 1922, ο Λούντ Τζωρτζ εκφωνούσε στη Βουλή των Κοινοτήτων πύρινο αντιτουρκικό λόγο: τόνισε ότι η παρεμπόδιση των Ελλήνων να διεξαγάγουν τον πόλεμο σύμφωνα με τη βούληση τους, αποτελεί απροκάλυπτη αδικία, καυτηρίασε τη μεροληπτική στάση των συμμάχων υπέρ της Τουρκίας, υπενθύμισε την εντολή που είχε δοθεί στην Ελλάδα, για την έναρξη της εκστρατείας, θύμισε τις τουρκικές βαρβαρότητες κατά των Αρμενίων και των Ποντίων και προειδοποίησε ότι η συνέχιση αυτής της στάσης, θα προκαλούσε σύντομα την κατάρρευση των Ελλήνων.²⁴⁶ Ο λόγος αυτός, εκλήφθηκε από τους Τούρκους ως πιθανή προσπάθεια ενίσχυσης του ελληνικού στρατού, προκαλώντας έτσι την ένταση των προετοιμασιών τους για επίθεση.

4.5 Αποτίμηση Στρατηγικού Σχεδιασμού

Ο στρατηγικός σχεδιασμός που ακολουθήθηκε από τις μετανοεμβριανές κυβερνήσεις, δεν κατάφερε να εξασφαλίσει την συνοχή και την αλληλοϋποστήριξη, μεταξύ των διαστάσεων του, με βάση τις επικρατούσες και τις συνεχώς μεταβαλλόμενες διεθνείς συγκυρίες.

Η αδυναμία διάγνωσης, του τεράστιου κινδύνου που ανέκυπτε με την επαναφορά του Κωνσταντίνου στην κεντρική πολιτική σκηνή, συντέλεσε στην παγιοποίηση δυσμενών καταστάσεων σε διεθνές επίπεδο.

Ο νέος προσανατολισμός της ελληνικής πολιτικής, όπως προέκυψε από τις εκλογές, ερμηνευόταν ως έντονη αντίδραση στη Συνθήκη των Σεβρών. Εκεί εντοπίζεται κατά τους Γάλλους, η ευκαιρία για να απαγκιστρωθεί η γαλλική πολιτική, από τη συνθήκη των Σεβρών. Σύμφωνα με ανάλυση Γάλλου αντιπροσώπου στην Κωνσταντινούπολη, σε υπόμνημα του προς το Καί ντ' Ορσέ, επισημαίνει ότι: Η κατάσταση στην Ανατολή είχε μεταβληθεί, λόγω των γεγονότων στην Αρμενία, τη

²⁴⁵ Πλουμίδης Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 164.

²⁴⁶ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900 – 1945*, σ. 161.

Ρωσία και την Ελλάδα, με συνέπεια να μην είναι απαγορευμένη η αναθεώρηση της Συνθήκης, είτε κατόπιν συμφωνίας είτε με επιβολή.²⁴⁷

Η βρετανική κυβέρνηση, υποστήριζε ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις έπρεπε να παραμείνουν δεσμευμένες στη συνθήκη των Σεβρών και μόνο αν οι Έλληνες δεν τηρούσαν τις δεσμεύσεις που είχαν αναλάβει ή απέσυραν τις δυνάμεις τους, θα έπρεπε να επιδιωχθούν καλύτεροι όροι με τους Τούρκους. Παράλληλα η γαλλική πολιτική, επιζητούσε συντονισμό με την Ιταλική. Στις 28 Νοεμβρίου 1920, ο πρόεδρος της γαλλικής Δημοκρατίας Μιλράν, συνάντησε στο Παρίσι τον υπουργό Εξωτερικών της Ιταλίας κόμη Σφόρτσα και εξασφάλισε την καταρχήν ιταλική συμφωνία, στη γαλλική προσέγγιση του μικρασιατικού ζητήματος. Ως επιθυμητή πολιτική διευθέτηση, φαινόταν να προκρίνεται η αναθεώρηση της συνθήκης των Σεβρών και η περιέλευση της Σμύρνης υπό διεθνή εγγύηση.²⁴⁸

Πολιτικός αντικειμενικός σκοπός των Ελλήνων, ήταν η δια εξαναγκασμού εφαρμογή της Συνθήκης των Σεβρών από τις κεμαλικές Δυνάμεις και η συνεπακόλουθη προστασία, του ελληνικού πληθυσμού της δυτικής Μικράς Ασίας. Η επίτευξη του είχε ως απώτερο σκοπό, την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των συμμαχικών δυνάμεων. Το θεμελιώδες στρατηγικό πρόβλημα, συνίστατο στην πληθυσμιακή υστέρηση του ελληνικού στοιχείου έναντι του τουρκικού, στη γεωγραφική διασπορά αυτού του ελληνικού στοιχείου και στο στρατηγικό βάθος.²⁴⁹

Σημαντικό σημείο τρωτότητας, κατά τη διάρκεια της Σύσκεψης του Λονδίνου, απετέλεσε η αλληλουπονόμευση, των διαστάσεων της ελληνικής υψηλής στρατηγικής. Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια των διπλωματικών διαπραγματεύσεων, μεταξύ των συμμαχικών δυνάμεων και των δύο εμπολέμων Ελλάδας – Τουρκίας, για την επίτευξη συνθηκολόγησης το χρονικό διάστημα: Φεβρουάριος – Μάρτιος 1921, η διπλωματική διάσταση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, υπονομεύτηκε από τη στρατιωτική της διάσταση, την απόφαση της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας, για τη διεξαγωγή επιθετικών επιχειρήσεων.²⁵⁰

Η ελληνική στρατιωτική στρατηγική, βασίστηκε στην επίτευξη εκμηδένισης μέσω άμεσης προσέγγισης, στοχεύοντας εναντίον του κέντρου βάρους του εχθρού, που ήταν οι στρατιωτικές του δυνάμεις, με σκοπό την καταστροφή τους και την

²⁴⁷ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 188 – 189.

²⁴⁸ Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 198 – 200.

²⁴⁹ Ριζάς Σωτήρης, *ό.π.*, σ. 204.

²⁵⁰ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σ. 191.

επίτευξη του καθορισθέντα πολιτικού ΑΝΣΚ.²⁵¹ Παρότι σύμφωνα με τον Κλαούζεβιτς ο πολιτικός στόχος πρέπει να προσαρμόζεται στα επιλεγέντα μέσα, η ελληνική κυβέρνηση και η στρατιωτική ηγεσία, διέγνωσαν εσφαλμένα την υφιστάμενη ισορροπία ισχύος της εκστρατείας, με αποτέλεσμα την ήττα. Ενδεικτικά αναφέρεται, ότι ο Θεοτόκης γεμάτος χαρά πριν ξεκινήσει η προέλαση προς την Άγκυρα, είπε στον Βρετανό Στρατιωτικό ακόλουθο, ότι θα έπαιρναν μαζί το τσάι τους στην Άγκυρα, σε τρεις εβδομάδες.²⁵²

Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της Εκστρατείας, έπαιξαν επίσης τα περιστατικά «Τριβής», δηλαδή τα τυχαία και απρόβλεπτα περιστατικά, που επενεργούν στην πολεμική δράση και μειώνουν την αποτελεσματικότητα της.²⁵³ Η αδυναμία των Ελλήνων στην αξιόπιστη συλλογή πληροφοριών, στην εκδήλωση παραπλανητικών ενεργειών και στον αιφνιδιασμό του αντιπάλου, ήταν χαρακτηριστική καθόλη τη διάρκεια της εκστρατείας.²⁵⁴

Επίσης δεν υπήρξε εναρμόνιση των μέσων με τους στόχους, ώστε να αποφευχθεί άσκοπη σπατάλη πόρων και προσπάθειας.²⁵⁵ Η υπέρβαση των διατιθέμενων μέσων, εκτιμάται ότι δημιούργησαν πρόβλημα υπερεξάντλησης των οικονομικών και των στρατιωτικών μέσων, εξαιτίας της αποκλειστικής χρήσης της στρατιωτικής στρατηγικής για την επίτευξη του πολιτικού στόχου επιβολής της ελληνικής πολιτικής βούλησης στον Κεμάλ.²⁵⁶ Η υπερεξάπλωση και η αδυναμία συμπλήρωσης των απαιτούμενων μέσων, οδήγησε στην ήττα λόγω αδυναμίας επίτευξης της απαιτούμενης αποφασιστικής στρατιωτικής νίκης.

Η υλοποίηση των αρχών του πολέμου²⁵⁷ της επίθεσης, της συγκέντρωσης, της οικονομίας δυνάμεων, του ελιγμού, της ενότητας διοικήσεως, της ασφάλειας, του αιφνιδιασμού και του ηθικού, υπήρξε ατυχής καθόλη τη διάρκεια των επιχειρήσεων. Σε κανένα σημείο της επιχείρησης, οι Έλληνες δεν σταθεροποιούσαν τα κέρδη τους σε τοπικό επίπεδο, με αποτέλεσμα να σπαταλούν χρόνο και ενέργεια, σε αντιδιαστολή με τα διαλαμβανόμενα στον Σουν Τσου.²⁵⁸

---

²⁵¹ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ. 51 – 52 και σ. 155 – 162.

²⁵² Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 407.

²⁵³ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *ό.π.*, σ. 151-152.

²⁵⁴ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *ό.π.*, σ. 94.

²⁵⁵ Αθανάσιος Πλατιάς *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη* σ. 85.

²⁵⁶ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 191.

²⁵⁷ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *ό.π.*, σ. 27 – 29.

²⁵⁸ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *ό.π.*, σ. 82.

Αντικειμενικά εξετάζοντας κάποιος τη Μικρασιατική καταστροφή, δεν μπορεί να πει ότι ήταν εξαρχής προδικασμένη. Η διαμορφωθείσα κατάσταση στο θέατρο του πολέμου, μέχρι και τον Ιούλιο του 1921, λίγο πριν την υπέρβαση του κορυφαίου σημείου νίκης του ελληνικού στρατού, δεν ήταν ευνοϊκή για την κεμαλική πλευρά. Η ήττα των κεμαλικών στρατιωτικών δυνάμεων και η κατάληψη του Εσκί – Σεχίρ, από τις ελληνικές δυνάμεις στις 19 Ιουλίου 1921, εξήντα περίπου χιλιόμετρα από την Άγκυρα, επέφεραν ένα σημαντικό πλήγμα στο ηθικό του αντιπάλου, προκαλώντας σύγχυση και πανικό, τόσο στον τουρκικό λαό της Άγκυρας, όσο και μεταξύ των μελών της τουρκικής εθνοσυνέλευσης.²⁵⁹

Την 28^η Αυγούστου 1921, κατόπιν σκληρού αγώνα 14 ημερών, η μάχη παρέμενε αναποφάσιστη. Ο Μουσταφά Κεμάλ, έβλεπε ότι είχε πλησιάσει η κρίσιμη στιγμή. Η ανθρώπινη αντίσταση, είχε φθάσει στα όρια της. Έπρεπε ο ένας από τους δύο αντιπάλους, να διακόψει τη μάχη. Η τουρκική άμυνα κρατιόταν από μία κλωστή. Έπρεπε να επιμείνει στον αγώνα; Έπρεπε να απαγκιστρωθεί; Σε κάθε στιγμή, το τηλέφωνο υπήρχε ενδεχόμενο να ηχήσει για να αναγγείλει ότι το μέτωπο διασπάστηκε. Τότε θα ήταν πολύ αργά, το παν θα είχε απωλεσθεί. Ήταν δύο τα μεσάνυχτα, όταν χτύπησε το τηλέφωνο. Ένας αξιωματικός μπήκε στο γραφείο του αρχιστράτηγου και ανέφερε: «Εξοχότατε, θέλει να σας μιλήσει ο Φεβζή πασάς στο τηλέφωνο αυτοπροσώπως». Ο Κεμάλ όρμησε προς το ακουστικό. «Τι είπατε φώναξε». «Οι Έλληνες ετοιμάζονται να υποχωρήσουν εφ' όλου του μετώπου»;²⁶⁰

4.6. Διαμόρφωση Εικόνας – Αξιολόγηση Υψηλής Στρατηγικής

4.6.1 Καταλληλότητα ή εσωτερική και εξωτερική προσαρμοστικότητα

Όσον αφορά την καταλληλότητα και την προσαρμοστικότητα της ελληνικής στρατηγικής, επισημαίνονται τα παρακάτω:

α. Η αδυναμία προσαρμογής, της ελληνικής υψηλής στρατηγικής των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων, στις επιταγές του διεθνούς περιβάλλοντος που δεν επιθυμούσε την επαναφορά του Κωνσταντίνου, προκάλεσε τον οικονομικό αποκλεισμό της Ελλάδας και επακόλουθα, την ανατροπή των ισορροπιών ισχύος – συμφερόντων στην Μικρά Ασία. Άμεση συνέπεια, υπήρξε η επίτευξη εξωτερικής εξισορρόπησης της κεμαλικής κυβέρνησης (διεθνής αναγνώριση και σύναψη

²⁵⁹ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 192.

²⁶⁰ Καψής Γιάννης, *Χαμένες Πατρίδες*, σ. 123.

συμφωνιών μεταξύ Κεμάλ από τη μία πλευρά και Ρωσίας – Ιταλίας – Γαλλίας από την άλλη), σε οικονομικό, διπλωματικό, στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο.²⁶¹

β. Η διπλωματική υστέρηση της Ελλάδας, συντέλεσε με την πάροδο του χρόνου, στη σταδιακή αλλαγή του υφιστάμενου status quo. Αυτή η πεισματική άρνηση της διεθνούς πραγματικότητας από τις μετаноεμβριανές κυβερνήσεις, δηλωτική της εσωστρέφειας που διέκριναν παγίως την αντιβενιζελική παράταξη, αποτέλεσε βαθιά ρήξη με τη φιλοσοφία του Βενιζέλου, ως προς τη διαχείριση της εξωτερικής πολιτικής.²⁶²

γ. Επακόλουθο υπήρξε, η απώλεια της ευκαιρίας αποδοχής των προτάσεων της διάσκεψης του Λονδίνου, για τη διαμεσολάβηση των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων μερών, γεγονός που θα νομιμοποιούσε διεθνώς την ελληνική υψηλή στρατηγική, ως σύννομη με τις επικρατούσες διεθνείς αρχές. Αντίστροφα η πολιτική αυτή πράξη, θα οδηγούσε στη διεθνή απονομιμοποίηση της κεμαλικής υψηλής στρατηγικής, στην ανάσχεση της ελληνικής στρατηγικής υπερεπέκτασης και στην παγίωση των εδαφικών τετελεσμένων στη Μικρά Ασία.²⁶³

γ. Ο Κεμάλ, κατάφερε να εκμεταλλευτεί τις έριδες των Μεγάλων Δυνάμεων προς όφελός του. Η εκμετάλλευση της ανησυχίας Ιταλών και Γάλλων, για την αύξηση της βρετανικής επιρροής, είχε ως συνέπεια τον εφοδιασμό, με εξωτερική εξισορρόπηση σε μέσα, του αποδιαρθρωμένου τουρκικού στρατού και τη σταδιακή μετατροπή του, σε μία καλά οργανωμένη και εξοπλισμένη μηχανή, χάρη στη γαλλική και την ιταλική βοήθεια.

δ. Παράλληλα η ολοκληρωτική εξάντληση των οικονομικών πόρων και του έμφυχου δυναμικού της χώρας, υπονόμευαν την εσωτερική νομιμοποίηση του εγχειρήματος, δημιουργώντας οικονομική πίεση στο εσωτερικό, με τεράστιες κοινωνικές πιέσεις, με επακόλουθο τη δημιουργία επαναστατικού κινήματος εντός του στρατού, με στόχο την ανατροπή της κυβέρνησης και την εκθρόνιση του Κωνσταντίνου.²⁶⁴

ε. Η εσωτερική και εξωτερική προσαρμοστικότητα, της υψηλής στρατηγικής της κεμαλικής κυβέρνησεως, βαθμιαία αυξανόταν, λόγω της επικράτησης των δυνάμεων της στο εσωτερικό πεδίο αντιπαραθέσεων, έναντι των

²⁶¹ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σ. 394.

²⁶² Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900 – 1945*, σ. 300.

²⁶³ Τσιριγώτης Διονύσιος, *ό.π.*, σ. 395.

²⁶⁴ Τσιριγώτης Διονύσιος, *ό.π.*, σ. 396.

δυνάμεων του Σουλτάνου και του εθνικισμού που πυροδοτήθηκε, από την παρουσία του ελληνικού στρατού στην Μικρά Ασία. Σημαντικό ρόλο σε κάθε περίπτωση έπαιξε, η επικράτηση των μπολσεβίκων στη Ρωσία, η οποία αποτέλεσε την απαρχή της μεταστροφής, μεγάλων δυνάμεων όπως η Γαλλία και την απαρχή εποικοδομητικών συμφωνιών, που οδήγησαν τελικά στην ανακατανομή της υφιστάμενης ισχύος.

4.6.2 Εσωτερική συνοχή

Ως προς την εσωτερική συνοχή κρίνεται σκόπιμο, να επισημανθούν τα ακόλουθα:

α. Οι μετανοεμβριανές κυβερνήσεις, δεν κατόρθωσαν να πετύχουν την αγαστή συνεργασία και υποστήριξη των εναλλακτικών διαστάσεων της υψηλής τους στρατηγικής, με επακόλουθο την εξουδετέρωση της λειτουργικής τους αποτελεσματικότητας. Η πολιτική απόφαση της κυβέρνησης, για απαρέγκλιτη επίτευξη του πολιτικού της στόχου, επιβολής της θελήσεως της στην κεμαλική κυβέρνηση με αποκλειστική χρήση της στρατιωτικής στρατηγικής, αντιτασσόταν στις όποιες πολιτικές και διπλωματικές πρωτοβουλίες των Συμμάχων, μετακυλώντας το κόστος στην Ελλάδα. Η απόρριψη της πρότασης συνθηκολόγησης του Λονδίνου, το Φεβρουάριο – Μάρτιο του 1921, υπονόμεισε τη διεθνή της θέση, αποδυνάμωσε τη διπλωματική της στρατηγική και ενίσχυσε τη διαπραγματευτική δυνατότητα της κεμαλικής κυβέρνησης.²⁶⁵

β. Είναι χαρακτηριστική η επισήμανση ότι «μετά τις εκλογές, δεν υπάρχει ένδειξη λαϊκής δυσαρέσκειας, με την απόφαση να συνεχιστεί ο πόλεμος στη Μικρά Ασία».²⁶⁶ Ο διχασμός ο οποίος κορυφώθηκε το 1921, με την υπάρχουσα ατμόσφαιρα στις τάξεις του Στρατού και την αποχώρηση των φιλελευθέρων, όταν ο Γούναρης ζήτησε ψήφο εμπιστοσύνης (15 Οκτωβρίου 1921) από τη βουλή, με την άρνηση να επωμιστούν την ευθύνη για το χειρισμό του εθνικού ζητήματος, αποτέλεσε την κύρια αιτία, που από το σημείο εκείνο και έπειτα η εσωτερική νομιμοποίηση σταμάτησε πλέον να υφίσταται.

γ. Μια σειρά αλληλοσυγκρουόμενων στρατηγικών, κατά το χρονικό διάστημα Οκτωβρίου 1921 – Ιουλίου 1922, φανερώνει την έλλειψη ξεκάθαρου πλάνου επιλογών. Τον Οκτώβριο του 1921, η ελληνική κυβέρνηση θα ακολουθήσει μια κατευναστική διπλωματική πολιτική, αποδεχόμενη τις βρετανικές προτάσεις, για μεσολάβηση των Συμμάχων. Συνακόλουθα τον Φεβρουάριο του 1922, ο Δημήτρης

²⁶⁵ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σ. 420 – 421.

²⁶⁶ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 281.

Γούναρης προσπάθησε να ασκήσει διπλωματικό εξαναγκασμό της Βρετανίας, με την απειλή αποχώρησης των δυνάμεων από την Μικρά Ασία. Τέλος τον Ιούλιο του 1922, αναπροσδιορίστηκε το κέντρο βάρους του αντιπάλου, με την εναλλακτική εφαρμογή μιας επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής, προς την Κωνσταντινούπολη, που συνάντησε την αντίδραση των Συμμάχων.²⁶⁷

δ. Η έλλειψη συγκροτημένης πολιτικής βούλησης, στην υψηλή στρατηγική των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων, είχε σαν συνέπεια: την αποδυνάμωση του βαθμού αξιοπιστίας και της αποτελεσματικότητας της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, την εξάλειψη οποιονδήποτε συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης, την ενδυνάμωση των συντελεστών ισχύος του αντιπάλου και την προοδευτικά κλιμακούμενη εξάντληση, των εσωτερικών πηγών ισχύος λόγω της υπερεπέκτασης. Επίσης την υπερκέραση της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής, από την τριβή του πολέμου και τη θέληση του αντιπάλου και την απενεργοποίηση και αποδιοργάνωση της οικονομικής και στρατιωτικής διάστασης της ελληνικής υψηλής στρατηγικής.²⁶⁸

ε. Η τουρκική υψηλή στρατηγική, πέτυχε οι επιμέρους πτυχές της να αλληλοϋποστηρίζονται συνεχώς, κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η διπλωματική της διάσταση, με τις επιτυχίες της (σύναψη συνθηκών με Ρωσία, Γαλλία, Ιταλία), ανατροφοδοτούσε και ενίσχυε την οικονομική διάσταση και κατά συνέπεια τη στρατιωτική, ενώ παράλληλα οι επιτυχίες της στρατιωτικής διάστασης, ενίσχυαν τόσο την πολιτική όσο και τη διπλωματική ισχύ του Κεμάλ. Η επίτευξη της υπερεξάπλωσης του ελληνικού στρατού, με την απομάκρυνση του από τις βάσεις ανεφοδιασμού του, άλλαξε τις μέχρι τότε ισορροπίες και ο ανταρτοπόλεμος, μετατράπηκε σε επιθετική στρατιωτική στρατηγική, που είχε σκοπό την καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου. Ο στρατιωτικός εξοπλισμός που εξασφαλίστηκε μέσω της εξωτερικής εξισορρόπησης οδήγησε τελικά σε πολιτική και στρατιωτική νίκη.

4.6.3 Συσχετισμός Ικανοτήτων στόχων

Η επιθετική στρατιωτική στρατηγική άμεσης προσέγγισης, που εφαρμόστηκε από τις μετανοεμβριανές κυβερνήσεις, με αντικειμενικό στόχο την εκμηδένιση των κεμαλικών στρατιωτικών δυνάμεων, οδήγησε τόσο στην υπερεπέκταση όσο και στην αποδιάρθρωση, της ελληνικής υψηλής στρατηγικής. Η επίτευξη του πολιτικού στόχου, δηλαδή της επιβολής των όρων της Συνθήκης των Σεβρών στην κυβέρνηση

²⁶⁷ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 420 – 423.

²⁶⁸ Τσιριγώτης Διονύσιος, *ό.π.*, σ. 424 – 425.

της Άγκυρας, μέσω αποκλειστικά της στρατιωτικής ισχύος, απέτυχε λόγω της απουσίας συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης, που οδήγησαν σε αφαιμάξη και εξάντληση των οικονομικών πόρων και του ανθρώπινου δυναμικού, από ζωτικούς παραγωγικούς τομείς (γεωργία, βιομηχανία, εμπόριο) Η συνεχής παράταση της εκστρατείας, σε συνδυασμό με τις τεράστιες στρατιωτικές υποχρεώσεις και ανάγκες, λόγω της υπερεκτεταμένης αμυντικής γραμμής, επέφεραν την οικονομική εξάντληση της χώρας και την επακόλουθη πολιτική, κοινωνική και στρατηγική της αποσάθρωση.²⁶⁹

Πρέπει να τονισθεί ότι η οικονομική διάσταση του πολέμου, αποτελούσε ένα άλλο κρίσιμο θέμα. Η οικονομική κατάσταση έδειχνε ασφαλώς να έχει χειροτερεύσει, από το καλοκαίρι του 1921 και αποτελούσε μυστήριο, σύμφωνα με τον Αμερικανό επιτετραμμένο στην Αθήνα, πως η ελληνική οικονομία είχε αντέξει το βάρος του πολέμου για τόσο μεγάλο διάστημα.²⁷⁰

Τελευταία και εξίσου σημαίνουσα παράμετρος, είναι η ανεπιτυχής εφαρμογή της ελληνικής διπλωματικής στρατηγικής, λόγω της ανικανότητας των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων, να εξασφαλίσουν τα εθνικά συμφέροντα με όρους ισχύος, ανακτώντας τη δυνατότητα διεξαγωγής ισόρροπων διαπραγματεύσεων.²⁷¹

Σε αντίθεση ο Κεμάλ, υιοθετώντας μια στρατηγική με ξεκάθαρα περιορισμένο αρχικά αντικειμενικό σκοπό, χρησιμοποιώντας την στρατιωτική τακτική του ανταρτοπόλεμου και έχοντας αμυντικό προσανατολισμό, για να εξασφαλίσει τη συνέχιση του έθνους του, εκμεταλλευόμενος τις διεθνείς συγκυρίες (συμφωνίες με μπολσεβίκους, Γάλλους και Ιταλούς, αλλαγές στη γαλλική ηγεσία) και εφαρμόζοντας μια αποδοτική διπλωματική πολιτική, μετέτρεψε επιτυχώς την αμυντική του πολιτική σε επιθετική και νίκησε, καθόσον ο στόχος του εμφανώς, συμβάδιζε με τα μέσα που είχε στη διάθεση του.

4.6.4 Αποδοτικότητα – Αποτελεσματικότητα

Η υψηλή στρατηγική των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων, δεν μπόρεσε να αξιοποιήσει τις κρατούσες συνθήκες, προκειμένου να πετύχει τους σκοπούς της. Οι μετανοεμβριανοί κυβερνώντες, δεν αξιοποίησαν τις αναφύμενες ευκαιρίες, όπως τη συνδιάσκεψη του Λονδίνου, για να πετύχουν συνθηκολόγηση με τον Κεμάλ και τη στρατιωτική απεμπλοκή από τη Μικρά Ασία, έστω και με περιορισμένα εδαφικά

²⁶⁹ Τσιριγώτης Διονύσιος *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 400.

²⁷⁰ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 279.

²⁷¹ Τσιριγώτης Διονύσιος, *ό.π.*, σ. 402.

οφέλη (διατήρηση Ανατολικής Θράκης), ενώ εφαρμόζαν αποκλειστικά μία επιθετική στρατιωτική στρατηγική, για επιβολή της πολιτικής βουλήσεως στην κεμαλική κυβέρνηση, που απαιτούσε υψηλό πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό και στρατιωτικό κόστος.²⁷²

Το απόλυτα υψηλό στρατιωτικό κόστος, το οποίο για την περίοδο 1921 – 1922, ανέρχεται στους 20.800 νεκρούς, 46.700 τραυματίες και 18.000 αγνοούμενους, σε συνάρτηση με τις αυξημένες επιμελητειακές ανάγκες της Στρατιάς Μικράς Ασίας (της οποίας ακόμα και ο σιτισμός και ο ιματισμός ήταν ελλιπής) και το υπέρμετρα αυξημένο δημόσιο χρέος και οι νεκροί, οι τραυματίες και οι αγνοούμενοι αυξάνονταν, με συντέλεσαν στην εξουθένωση του κράτους και τελικά την επαναφορά του status quo ante, μέσω της αναθεώρησης της Συνθήκης των Σεβρών, που επέφερε τη γεωγραφική, πολιτικοοικονομική και στρατηγική συρρίκνωση του ρόλου και της θέσης της Ελλάδας, στο περιφερειακό υποσύστημα των Βαλκανίων.²⁷³

Σε αντίθεση με τον ελληνικό, ο βαθμός αποδοτικότητας της κεμαλικής υψηλής στρατηγικής, υπήρξε υψηλός και αποτυπώνεται με την επίτευξη της αναθεώρησης της Συνθήκης των Σεβρών και την αποτροπή συρρίκνωσης του τουρκικού έθνους. Η αποτελεσματική διπλωματική πολιτική, η οποία πρόσφερε ευκαιρίες συμφωνιών, με μπολσεβίκους, Γάλλους και Ιταλούς, εξασφάλισε την εσωτερική νομιμοποίηση και στήριξη του εθνικιστικού κινήματος, με την εξωτερική εξισορρόπηση που παρείχε. Επίσης η ορθή υψηλή στρατηγική, παρέμεινε απαρέγκλιτη από την αρχή ως το τέλος, έχοντας εκτιμήσει σωστά και εκμεταλλευόμενη τις ευκαιρίες που ανέκυψαν στο διεθνές περιβάλλον, οδήγησε στην αλλαγή της υφιστάμενης ισορροπίας ισχύος, με συνέπεια την επίτευξη του πολιτικού της στόχου.

4.6.5 Αντοχή στα σφάλματα

Η υψηλή στρατηγική των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων, τόσο κατά την περίοδο των επιθετικών επιχειρήσεων, όσο και κατά τη διεξαγωγή της κεμαλικής επίθεσης, αποδείχθηκε ευάλωτη σε αβεβαιότητες, λάθη, ατυχήματα, τεχνικές δυσκολίες, απρόβλεπτα καθώς και στα συνεπακόλουθα αυτών στις αποφάσεις, στο ηθικό και στις ενέργειες των αντιπάλων, δηλαδή κατά τον Κλαούζεβιτς, στους αναπόφευκτους παράγοντες της τριβής και της ομίχλης του πολέμου, με αποτέλεσμα την αποδιάρθρωση της διάστασης της στρατιωτικής στρατηγικής.²⁷⁴

²⁷² Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 409.

²⁷³ Τσιριγώτης Διονύσιος, *ό.π.*, σ. 409 – 411.

²⁷⁴ Τσιριγώτης Διονύσιος, *ό.π.*, σ. 416.

Ειδικότερα, η ατελής και εντελώς λανθασμένη λειτουργία του συστήματος συλλογής, ερμηνείας και αξιολόγησης των εξωτερικών πληροφοριών, δηλαδή η ανορθολογική, μη έγκυρη και έγκαιρη διάγνωση των επιχειρησιακών και τακτικών ενεργειών του αντιπάλου, απενεργοποίησε την επιχειρησιακή διάσταση, της στρατιωτικής στρατηγικής.²⁷⁵

Αντιθέτως ο Κεμάλ, με συνεχή εξωτερική εξισορρόπηση, εκμεταλλευόμενος τα στοιχεία του ξεκάθαρου στρατηγικού του σχεδιασμού, ενίσχυε τη θέση του τόσο σε πολιτικό όσο και στο στρατιωτικό επίπεδο, με προσεκτικές κινήσεις που του εξασφάλιζαν διπλωματικές και στρατιωτικές επιτυχίες ενώ παράλληλα αποκτούσε επάρκεια μέσων προς επίτευξη των στρατηγικών του στόχων.

---

²⁷⁵ Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 417.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Συμπεράσματα – Επίλογος

5.1 Συμπεράσματα

Η αποτυχία της Μικρασιατικής Εκστρατείας, οφείλεται σε ένα μεγάλο σύνολο αιτιών, οι οποίες ξεκινούν από τη διαπίστωση ότι οι όλες εξελίξεις, αντιμετωπίστηκαν με ανευθυνότητα και επιπολαιότητα, υπό το πρίσμα των εσωτερικών πολιτικών διεργασιών.

Απαντώντας στο καίριο ερώτημα, αν έπρεπε να πάμε στη Μικρά Ασία, η προσωπική εκτίμηση που συνάγεται από τη μελέτη των στοιχείων της παρούσας εργασίας, είναι ότι η Ελλάδα, σωστά έστειλε στρατεύματα στη Σμύρνη. Η απόφαση της, λήφθηκε με βάση τις ισχύουσες τότε διεθνείς ισορροπίες και σε συνάρτηση με τις υφιστάμενες διώξεις, που υφίστατο ο ελληνικός πληθυσμός στη Δυτική Μικρά Ασία. Η αποστολή των στρατευμάτων, σε συνάρτηση με την ισχύουσα ανάλυση των βασικών διαστάσεων της υψηλής στρατηγικής, ύστερα από μια διεθνώς νομιμοποιημένη εντολή, υπήρξε ορθή. Είχε γίνει ορθή στάθμιση της ρέουσας διπλωματικής συγκυρίας και ήταν βασισμένη στην αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών. Η απόφαση, ανταποκρινόταν στο πρωταρχικό ζήτημα της προστασίας του ελληνισμού και ενδεχομένως υπήρχε προοπτική αναβάθμισης, του διεθνούς ρόλου της χώρας, στο περιφερειακό υποσύστημα της περιοχής.

Σημαντικό παράγοντα αποτυχίας, αποτέλεσε το έλλειμμα πολιτικής ηγεσίας, μετά τις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920, καθόσον αποδείχθηκε ότι οι διάδοχοι του Βενιζέλου, δεν διέθεταν το χάρισμα των διπλωματικών του αρετών, οι οποίες είναι απαραίτητες για τον πολιτικό και διπλωματικό χειρισμό ενός πολέμου. Η έλλειψη αυτή, οδήγησε σε σοβαρά σφάλματα διπλωματικών, στρατιωτικών και πολιτικών επιλογών, που αποδείχθηκαν καθοριστικά.

Οι εσφαλμένες επιλογές σε στρατιωτικό επίπεδο, με την απομάκρυνση από την Αρχιστρατηγία του Λεωνίδα Παρασκευόπουλου και την αντικατάσταση του από τον Αναστάσιο Παπούλα, καθώς και η απομάκρυνση ικανών αξιωματικών, όπως ο Κονδύλης, αποδυνάμωσαν σε σημαντικό βαθμό την μαχητική ικανότητα του στρατού.

Η επαναφορά του Κωνσταντίνου, έδωσε την αφορμή για την ηθική απεμπλοκή Γάλλων και Ιταλών, από τις δεσμεύσεις τους και δημιούργησαν τις προϋποθέσεις, για την μετέπειτα εξωτερική εξισορρόπηση στις δυνατότητες των κεμαλικών στρατευμάτων. Η παύση της συνεισφοράς σε υλικό και οικονομικό επίπεδο, μετέβαλε

την ισορροπία δυνάμεων με αποτέλεσμα να καταστεί παντελώς ατελέσφορη η όποια προσπάθεια για τη διατήρηση της Μικράς Ασίας.

Σοβαρά πολιτικά σφάλματα του Ελευθέριου Βενιζέλου, με αποκορύφωμα τις εκλογές του 1920, συντέλεσαν στην καταστροφή. Ο Βενιζέλος είχε την ύψιστη ευθύνη, όπως αριστοτεχνικά εισήλθε στον πόλεμο, να τον τερματίσει έτσι ώστε να έχει αυτός την απόλυτη ευθύνη τόσο για την επιτυχία, όσο και για την αποτυχία. Το γεγονός ότι οι Σύμμαχοι είχαν αναλάβει δεσμεύσεις απέναντι του, θα καθιστούσε διαφορετικό ενδεχομένως το αποτέλεσμα της εκστρατείας, σε περίπτωση που δεν προκήρυσσε σε εκείνο το χρονικό σημείο, τις εκλογές. Η Ελλάδα πιθανόν να διατηρούσε κατ' ελάχιστον τη ζώνη των Σεβρών, υπό τη εποπτεία της κοινωνίας των Εθνών.

Με δεδομένη την αποστασιοποίηση των Συμμάχων, ήταν αδύνατη η κυριαρχία στη Δυτική Μικρά Ασία. Θα έπρεπε να οργανωθεί δεύτερη ζώνη άμυνας, με προτεραιότητα κατασκευής ισχυρών οχυρωματικών έργων, στα περίχωρα της Σμύρνης και να αποφευχθεί η επέκταση πέραν της ζώνης Εσκή Σεχίρ – Αφιόν Καραχισάρ και των βάσεων εφοδιασμού. Η απειλή της απόσυρσης των στρατευμάτων, θα συντελούσε στην εξεύρεση ευνοϊκής λύσης στο μικρασιατικό ζήτημα, με την αναγκαστική εμπλοκή, όλων των Συμμάχων. Εναλλακτικά θα μπορούσε να εξετασθεί και η πρόταση του Μεταξά, για άμυνα στη ζώνη της Σμύρνης και επιθετική ενέργεια προς την Κωνσταντινούπολη, τη χρονική περίοδο όμως που δεν είχε αρχίσει η φθορά και θα μπορούσε να υπάρξει πολιτική πίεση, από ελληνικής πλευράς.

Ο μαξιμαλισμός, ο οποίος διέκρινε από κάποιο σημείο και έπειτα, κάτω από την πίεση της κοινής γνώμης την ελληνική εξωτερική πολιτική, εγκλώβισε τελικά, τις μετανοεμβριανές κυβερνήσεις, σε πολιτικό αδιέξοδο. Η σχεδιασθείσα προέλαση προς την Άγκυρα, δημιουργούσε ανυπέρβλητα εμπόδια και δυσθεώρητες υποχρεώσεις, προς τον μαχόμενο ελληνικό στρατό και τον ενέπλεκε, σε μια αέναη εκστρατεία στα βάθη της Ανατολίας. Η χωρίς ηθικούς φραγμούς συνεχής υποστήριξη, της Γαλλίας και της Ιταλίας προς την Τουρκία, προσέφερε ικανή εξωτερική εξισορρόπηση, προς τον τουρκικό στρατό ώστε να ανατρέψει τις ισορροπίες.

Παρόλα αυτά, θα μπορούσε να επιτευχθεί αποφασιστική νίκη κατά την προέλαση στο εσωτερικό, προς Εσκή Σεχίρ – Αφιόν Καραχισάρ, στην περιοχή της Κιουτάχειας, όπου οι Τούρκοι εκκένωσαν αρκετά βιαστικά την πόλη και απέφυγαν

την εμπλοκή σε αποφασιστική μάχη. Έτσι γλίτωσε την περικύκλωση και την καταστροφή ο τουρκικός στρατός, παρά τις μεγάλες απώλειες του.

Η πολιτική ατολμία του Δ. Γούναρη και του Γ. Μπαλτατζή, υπήρξε σοβαρό αίτιο, που συνετέλεσε στην παγιοποίηση του αδιέξοδου. Έχοντας και οι δύο πλήρη αντίληψη της διεθνούς κατάστασης, δίστασαν να λάβουν επώδυνες καθοριστικές αποφάσεις και άφησαν τα πράγματα να ακολουθήσουν τη μοιραία πορεία τους, υπολογίζοντας το πολιτικό κόστος. Η σύγκληση της Διασυμμαχικής Συνδιάσκεψης στο Παρίσι, τον Μάρτιο του 1922, ήταν η τελευταία ευκαιρία απεμπλοκής μετά τη σύμπτυξη δυτικά του Σαγγάριου και προοριζόταν να επαναεπιβεβαιώσει, μετά το στρατιωτικό και το διπλωματικό αδιέξοδο, της αντιμετώπισης του μικρασιατικού ζητήματος.

Η συνειδητοποίηση του αδιέξοδου, άρχισε να κάνει σιγά - σιγά την εμφάνιση της και στην κοινή γνώμη, όπως φαίνεται μέσα από δημοσιεύματα του αντιβενιζελικού τύπου. Η εφημερίδα «Καθημερινή», με ενυπόγραφο άρθρο του εκδότη της Γεωργίου Βλάχου με τίτλο: «*Οι Πομερανοί*»,²⁷⁶ κάνει έκκληση να μην εξαπολυθεί ελληνική αντεπίθεση για την ανάκτηση των *μυναρέδων του Αφιόν Καραχισάρ, του Εσκή Σεχίρ, ή της Κιουτάχειας*, καθόσον η ενέργεια αυτή θα επέφερε νέες άσκοπες αιματηρές θυσίες.

Η καταρράκωση της ψυχολογίας, των ανδρών της Στρατιάς της Μικράς Ασίας, που προκλήθηκε από την υπέρμετρη και διαδοχική παραμονή στο μέτωπο, μακριά από τις πατρογονικές εστίες, σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια της μετανοεμβριανής ελληνικής στρατιωτικής ηγεσίας, οδήγησαν στην ήττα. Η παρακολούθηση των επιχειρήσεων, σε απόσταση 400 χιλιομέτρων από το μέτωπο, από τον Χατζηανέστη, σε αντιδιαστολή με την προσωπική και διαρκή παρουσία του Κεμάλ στα πεδία των μαχών, ήταν ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες που έκριναν τη νίκη κατά την τελευταία μάχη.

Θα μπορούσε να υπάρξει καλύτερος χειρισμός της κατάστασης, κατά την τουρκική αντεπίθεση, εάν είχε ενισχυθεί έγκαιρα η ελληνική δύναμη στον τομέα Αφιόν Καραχισάρ, με δυνάμεις από τον τομέα Ουσάκ – Τσιβρίλ. Επιπλέον, θα έπρεπε να ενισχυθεί και η γενική εφεδρεία της Στρατιάς, με τη μετακίνηση της Πης Μεραρχίας, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι θα έπρεπε να είναι διευθετημένες οι

---

²⁷⁶ Πλουμίδης Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 329.

οδεύσεις, από τις θέσεις των εφεδρειών των σωμάτων στρατού και των μεραρχιών, προς την κατεχόμενη τοποθεσία.

Ο Εθνικός Διχασμός, ο οποίος είχε σαν αποτέλεσμα η Ελλάδα να πολεμήσει για την πραγμάτωση του ονείρου της, με δύο στρατούς και η μετριοπαθής στάση της Αγγλίας και των ΗΠΑ, υπήρξαν καθοριστικοί παράγοντες, μεταβολής της ισχύος. Η αδυναμία της έγκαιρης διάγνωσης των συσχετισμών ισχύος, οδήγησε τελικά στην ιστορική ήττα των Ελλήνων, στην Μικρά Ασία. Ήταν η εφαρμογή μιας πολιτικής, που απέκλειε στην ουσία την ανεξάρτητη στάθμιση, πολιτικών και στρατηγικών δεδομένων.

5.2 Επίλογος

Η αποτυχία της Μικρασιατικής εκστρατείας, είχε σαν αποτέλεσμα, σημαντικές πολιτικές, στρατιωτικές, κοινωνικές, δομικές και συνειδησιακές συνέπειες, για το σύνολο του Ελληνισμού. Αποτέλεσε το απόγειο της προσπάθειας καθώς και την τελευταία πράξη, για την υλοποίηση και πραγμάτωση της «Μεγάλης Ιδέας», δίνοντας μαθήματα για το μηχανισμό που ακολουθεί η διαδικασία λήψης αποφάσεων, στην πολιτική ζωή ενός κράτους και του σημαντικού ρόλου που παίζει, στη διαμόρφωση του διεθνούς περιβάλλοντος και στην ανατροφοδότηση των διπλωματικών σχέσεων, μεταξύ των κρατών.

Ο όρος καταστροφή που αποδόθηκε στην τραγωδία, αναμφίβολα υπερβαίνει τη στρατιωτική ήττα. Η φιλόδοξη εκστρατεία του ελληνικού στρατού έπαιρνε τέλος. Το μεγάλο όνειρο της φυλής, η «Μεγάλη Ιδέα», του ελληνικού έθνους, για την απελευθέρωση όλων των Ελλήνων και τη συνένωση τους με τη μητέρα πατρίδα, δεν πραγματοποιήθηκε. Έσβησε με το πέρασμα του χρόνου και την εξέλιξη των γεγονότων. Ενταφιάστηκε εκεί στα πεδία των μαχών της μικρασιατικής καταστροφής μαζί με τους χιλιάδες ηρωικούς νεκρούς της ελληνικής Στρατιάς.²⁷⁷

Η εφημερίδα «Καθημερινή», περιέγραψε με εύστοχο τρόπο τη βαρύτερη πολιτική κληρονομιά της Μικρασιατικής «ατυχίας»: *«την συνείδηση της Ελλάδας, θα βαρύνει εις τους αιώνες το αίμα των αθώων, οι οποίοι κρεουργούνται στη δουλωθείσα Ανατολή. Αποπειράθηκε να τους ελευθερώσει και δεν μπόρεσε, θέλησε να τους σώσει και δεν το κατόρθωσε. Θα μπορούσε να κατηγορηθεί για υπερβολή στοργής. Είναι μητέρα η οποία υπερέβαλε τις δυνάμεις της, πίστευσε υπερβολικές υποσχέσεις και ενθαρρύνσεις πρόθυμων συμπαραστατών και αποπειραθείσα να σώσει ατυχούντα*

---

²⁷⁷ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία της εκστρατείας στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, σ. 594.

τέκνα, τα άφησε από της ατυχίας στην σφαγή. Την συνείδηση της Ελλάδας θα πλήττει στους αιώνες η τύψη και το μέτωπο της θα διαβιβρώσκουν οι ρυτίδες του πένθους για την αιματηρή αντιστροφή της ελευθερωτικής της προσπάθειας».²⁷⁸

Ο Κλεάνθης Μπουλαλάς, χαρακτηρίζει με απόσταση 37 χρόνων, την εθνική συμφορά της Μικράς Ασίας, ως «το μεγαλύτερο ιστορικό δράμα της Ελληνικής φυλής». Καταστράφηκε ένα πολύτιμο στρατιωτικό κεφάλαιο, που είχε δημιουργηθεί με κόπο μετά το 1909. Η Ελλάδα απώλεσε πλέον το δικαίωμα που είχε κερδίσει, να οραματίζεται την εξέλιξη της σε περιφερειακή δύναμη της Ανατολικής Μεσογείου και παρέμεινε βαλκανική Δύναμη χωρίς μάλιστα την υπεροπλία της στο Αιγαίο.²⁷⁹ Ο Ιωάννης Μεταξάς, τη χαρακτηρίζει ως φοβερή καταστροφή το Σάββατο της 20ης Αυγούστου 1922, επισημαίνοντας ότι «αποτελεί το τραγικό τέλος της στρατιωτικής μας ακμής, η οποία άρχισε από το 1908, ανήλθε στο ζενίθ κατά το διάστημα 1912 – 1913 και ετάφη σήμερα».²⁸⁰

Η σκιά της Δύσεως, υπήρξε κατά μεγάλο μέρος, υπεύθυνη για αυτήν την καταστροφή. Ο ανταγωνισμός των δυνάμεων της Αντάντ, υπήρξε θανάσιμος. Οι Σύμμαχοι είχαν αποφύγει να αποπλίσουν τους Τούρκους και ήδη προ της πτώσεως του Βενιζέλου, με την εξαίρεση των Βρετανών είχαν αποκαταστήσει επαφή με τον Κεμάλ. Παράλληλα αποδείχθηκε ότι στην πραγματικότητα, υπήρχε μια θεμελιώδης πλάνη, που συνίστατο στην αντίληψη ότι η εκστρατεία μπορούσε να υπολογίζει στη βρετανική ασπίδα, ενώ στην πραγματικότητα ήταν η ελληνική ασπίδα, που προστάτευε τις πολύ ασθενείς βρετανικές δυνάμεις στην Ανατολία. Η γαλλική πολιτική είχε επανέλθει σε φιλοτουρκική τροχιά, για να παρεμποδιστεί η βρετανική επικράτηση στην εγγύς και τη Μέση Ανατολή. Τέλος ούτε οι Σύμμαχοι ούτε οι Έλληνες, είχαν αντιληφθεί την επίδραση της ρωσικής επανάστασης στην Ανατολή, καθώς το καθεστώς των μπολσεβίκων, σήμανε τη διάσπαση της περικύκλωσης της Τουρκίας.²⁸¹

Η εισροή των προσφύγων, συνέβαλε στην Εθνική ομογενοποίηση των προσφάτως αποκτηθέντων περιοχών και ταυτόχρονα επηρέασε την πολιτική, την οικονομική και την κοινωνική ζωή της χώρας. Αντί της προσαρμογής του κράτους

²⁷⁸ Πλουμίδης Σπυρίδων, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, σ. 363.

²⁷⁹ Πλουμίδης Σπυρίδων, *ό.π.*, σ. 364.

²⁸⁰ Βατικιώτης Παναγιώτης, *Μια πολιτική βιογραφία του Ιωάννη Μεταξά*, (Αθήνα: Ευρασία, 2005), σ. 225.

²⁸¹ Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, σ. 10.

στο έθνος, υπήρξε προσαρμογή του έθνους στο κράτος.²⁸² Ο πληθυσμός που ανταλλάχθηκε με Μουσουλμάνους που κατοικούσαν στην Ελληνική Επικράτεια, εγκαταστάθηκε κατά μεγάλο μέρος στη Δυτική Θράκη και Μακεδονία, δίνοντας έτσι στο Ελληνικό κράτος μεγαλύτερη γλωσσική και θρησκευτική ενότητα, αλλά και υπολογίσιμη αριθμητική δύναμη.²⁸³

Συνοψίζοντας, θα πρέπει για την Μικρασιατική περιπέτεια, να έχουμε υπόψη μας την ρήση του Κωνσταντίνου Καραμανλή: *«Για να κριθεί ορθά μια πολιτική θα πρέπει να συνεκτιμηθούν με καλή πίστη τρεις παράμετροι: η πρόθεση, ο χειρισμός και το αποτέλεσμα. Αν απομονώσεις το αποτέλεσμα, κινδυνεύεις να οδηγηθείς σε κρίσεις εσφαλμένες»*.²⁸⁴

---

²⁸² Μπότσιου Κωνσταντίνα, *Περίγραμμα διαλέξεως στη ΣΕΘΑ, της πολιτικής και διπλωματικής ιστορίας με θέμα: «Μικρασιατική εκστρατεία ανάλυση»*, σ. 3.

²⁸³ Καταπόδης Ιωάννης, *Τέσσερις αιώνες διπλωματικής δραστηριότητας στον ευρωπαϊκό χώρο 1648 – 1959*, (Αθήνα: Επτάλοφος, 1996) σ. 122.

²⁸⁴ Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η απόφαση για την επέκταση της Ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, σελ. 92.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

Βιβλία (Ελληνόγλωσσα)

Αγγελομάτης Χρήστος, *Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας, Το Έπος της Μικράς Ασίας*, (Αθήνα: Εστία, 2008).

Αγτζίδης Βλάσης, *Μικρά Ασία*, (Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2015).

Βατικιώτης Παναγιώτης, *Μια πολιτική βιογραφία του Ιωάννη Μεταξά*, (Αθήνα: Ευρασία, 2005).

Βερέμης Θάνος, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2005).

ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία της Μικρασιατικής εκστρατείας 1919 – 1922*, (Αθήνα: ΔΙΣ, 1967).

ΓΕΣ, *Η Εκστρατεία εις την Μικράν Ασίαν, Τόμος Έκτος, Τα προ της Τουρκικής Επιθέσεως Γεγονότα*, (Αθήνα: ΔΙΣ, 1967).

Διβάνη Λένα, *Η Εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας*, (Αθήνα: Καστανιώτης, 2000).

Καργάκος Σαράντης, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία 1919 – 1922 Τόμος Α΄*, (Αθήνα: ΠΕΡΙΤΕΧΝΩΝ, 2010).

Καταπόδης Ιωάννης, *Τέσσερις αιώνες διπλωματικής δραστηριότητας στον ευρωπαϊκό χώρο 1648 – 1959*, (Αθήνα: Επτάλοφος, 2011).

Καψής Γιάννης, *Χαμένες Πατρίδες*, (Αθήνα: Λιβάνης, 1989).

Klauswitz von Karl, *Περί του Πολέμου*, [μτφ. Ξεπουλιά Νατάσα], (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1999).

Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, *Η Στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2008).

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2011).

Κοράντης Αντώνης, *Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης 1919 – 1945*, (Αθήνα: Ελεύθερη σκέψις, 1996).

Κουτσουράδης Τιμολέων, *Η Μικρασιατική Εκστρατεία*, (Αθήνα Συλλογές, 2005).

Λεονταρίτης Γεώργιος, *Η Ελλάδα στον πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, 1917 – 1918*, (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2005).

Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, [μτφ. Κασδαγλή Λίνα] (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2009).

- Μαυρογορδάτος Γεώργιος & Χατζηιωσήφ Χρήστος, *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1992).
- Μαυρογορδάτος Γεώργιος, *1915 Εθνικός Διχασμός*, (Αθήνα: Πατάκης, 2016).
- Morgenthau Henry, *Τα μυστικά του Βόσπορου*, (Αθήνα: Τροχαλία, 1998).
- Μπεκίρης Βασίλης, *Από τον Εθνικό Διχασμό στη Μικρασιατική καταστροφή και την εκτέλεση των Εξι 1915-1922*, (Αθήνα: Εκδόσεις Historia, 2015).
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6ος - 11ος αιώνας*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2007).
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η Διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2007).
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6ος - 11ος αιώνας*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2007).
- Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκιδίδη*, (Αθήνα: Εστία, 2010).
- Πλατιάς Αθανάσιος – Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η τέχνη του Πολέμου του Σουν Τσου*, (Αθήνα: Δίαυλος, 2015).
- Πλουμίδης Σωτήρης, *Τα μυστήρια της Αιγίδος*, (Αθήνα: Εστία, 2016).
- Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας*, (Αθήνα: Καστανιώτης, 2015).
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Ελευθέριος Βενιζέλος 12 Μελετήματα*, (Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, 1999).
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Για το έργο και τη δράση εννέα πολιτικών ανδρών*, (Αθήνα: Ίκαρος, 2015).
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900 – 1945*, (Αθήνα: Εστία, 2008).
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830 – 1981*, (Αθήνα: Εστία, 2017).
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η απόφαση για την επέκταση της Ελληνικής Κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, (Αθήνα: Ίκαρος, 2009).
- Σιούσιουρας Πέτρος, *Γεωπολιτική και Ζωτικός χώρος Η Μικρασιατική εκστρατεία και ο ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, (Αθήνα: Σιδέρης, 2012).
- Στρατηγός Ξενοφών, *Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία*, (Αθήνα: Δημιουργία, 1999).
- Τζανακάρης Βασίλης, *Δακρυσμένη Μικρασία*, (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2013).
- Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η Ελληνική στρατηγική, στη Μικρά Ασία 1919 – 1922*, (Αθήνα: Ποιότητα 2010).

Χόρτον Τζορτζ, *Η Μάστιγα της Ασίας*, [μτφ. Μπαρουξής Γιώργος] (Αθήνα: Μίνωας, 2019).

Βιβλία (Ξενόγλωσσα)

Maccas Leon, *L' Hellenisme de l' Asie - Mineure: son histoire – sa puissance – son sort*, (Paris-Nancy: Berger-Levrault, Libraires-Editeurs, 1919).

Άρθρα

Αγτζίδης Βλάσης, *Γιατί ηττήθηκαν οι Έλληνες από τους Κεμαλικούς το 1922* [kars1918.wordpress](https://kars1918.wordpress.com/2013/09/02/kemal-vs-greeks), 03.09.2013, διαθέσιμο στο <https://kars1918.wordpress.com/2013/09/02/kemal-vs-greeks> (έγινε πρόσβαση στις 07.09.2017)

Αγτζίδης Βλάσης, *Έγκλημα κατά της ανθρωπότητας* [kars1918.wordpress](https://kars1918.wordpress.com/2015/09/27/smyrni/), 27.09.2015, διαθέσιμο στο <https://kars1918.wordpress.com/2015/09/27/smyrni/>, (έγινε πρόσβαση στις 21.08.2017).

Καρκαγιάννης Αντώνης, *Οι μεγάλες ευθύνες του Ελευθέριου Βενιζέλου*, *Η Καθημερινή*, 26.04.2009, διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/714223/opinion/epikairothta/arxeio/monimes-sthles/oi-megales-ey8ynes-toy-eley8erioy-venizeloy>, (έγινε πρόσβαση στις 19.10.2017).

Κατσίγερας Μιχάλης, *Μικρασιατική εκστρατεία 1919-1922*, *Η Καθημερινή*, 01.09.2002, διαθέσιμο στο [https://es.scribd.com/.../H - ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ – Μικρασιατική -κατάστροφή-1919-1922](https://es.scribd.com/document/111111111/H-KAΘΗΜΕΡΙΝΗ-Μικρασιατική-κατάστροφή-1919-1922), (έγινε πρόσβαση στις 12.10.2017).

Κρητικού Έλενα, *Η ζωή πριν την μικρασιατική καταστροφή* [pathfinder](https://www.pathfinder.gr/stories/3872474/h-zwh-prin-th-mikrasiatikh-katastrofh), 14.09.2015, διαθέσιμο στο <https://www.pathfinder.gr/stories/3872474/h-zwh-prin-th-mikrasiatikh-katastrofh>, (έγινε πρόσβαση στις 07.10.2017).

Λουμιώτης Βασίλης, *Οι επιθετικές επιχειρήσεις του 1921, προς Εσκι Σεχέρ και Αφιον Καραχισάρ* [belisarius21.wordpress](https://belisarius21.wordpress.com/category/η-μικρασιατικη-εκστρατεια), 16.10.2017 διαθέσιμο στο <https://belisarius21.wordpress.com/category/η-μικρασιατικη-εκστρατεια>, (έγινε πρόσβαση στις 11.09.2017).

Μπασκόζος Γιάννης, *Ηλίας Βενέζης η ελεγεία του πόνου στο νούμερο 31328*, *Το Βήμα*, 12.09.2010, διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=353917>, (έγινε πρόσβαση στις 16.11.2017).

- Μπίστικα Ελένη, *Η Μνήμη δεν χρειάζεται μετάγγιση για την μικρασιατική καταστροφή, το αποφάσισε η ιστορία*, Η Καθημερινή, 03.09.2013, διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/.../h-mnhmh-den-xreiazetai-metaggish-gia-th-mikrasiatikh-katastrofi>, (έγινε πρόσβαση στις 05.11.2017).
- Παπαδάκης Νικόλαος, *Ο Βενιζέλος και η επέμβαση στην Μικρά Ασία*, Η Καθημερινή, 10.06.2007, διαθέσιμο: <http://www.kathimerini.gr/705500/opinion / epikairo thta /arxeio-monimes-sthles/o-venizelos-kai-h-epemvash-sth-mikra-asia>, (έγινε πρόσβαση στις 16.11.2017).
- Παπαδημητρίου Νικόλας, *Η καταστροφή της Σμύρνης LIFO*, 13.09.2014, διαθέσιμο στο <https://www.lifo.gr/team/sansimera/51401>, (έγινε πρόσβαση στις 11.08.2017)
- Πλακούδας Σπυρίδων, *Γιατί ηττηθήκαμε στη Μικρά Ασία Liberal*, 01.09.2017, διαθέσιμο <https://www.liberal.gr/arthro/162496/amyna--diplomatia/2017/giati-itithikame-stin-mikra-asia.html>, πρόσβαση στις 11.10.2017)
- Πολίτης Στυλιανός, *Ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας μέχρι την τελική καταστροφή, elzoni*, 11.06.2007 διαθέσιμο <http://www.elzoni.gr/html/ent/112/ent.33112.asp>, (έγινε πρόσβαση στις 27.09.2017).
- Φιλίστωρ Ιωάννης, *Η Βενιζελική απόφαση για την αποβίβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη istorikathemata*, 24.11.2010, διαθέσιμο στο http://www.istorikathemata.com/2010/11/blog-post_24.html (έγινε πρόσβαση στις 05.10.2017).
- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Οι διαφωνίες Βενιζέλου - Μεταζά, Το Βήμα*, 12.07.2009, διαθέσιμο στο <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=278281>, (έγινε πρόσβαση στις 09.08.2017).

Άλλες Πηγές

- Κατεχάκης Γεώργιος, *Παρά τη Συμμαχική Αποστολή Κωνσταντινουπόλεως προς Γενικό Στρατηγείο, Αρχείο Πολιτικού Γραφείου Πρωθυπουργού / Γενικά Αρχεία Κράτους, Θεσσαλονίκη: 22 Νοεμβρίου 1918.*
- Μπότσιου Κωνσταντίνα, *Περίγραμμα διαλέξεως στη Σχολή Εθνικής Αμύνης, της πολιτικής και διπλωματικής ιστορίας με θέμα: Μικρασιατική εκστρατεία – ανάλυση*, Αθήνα: Οκτώβριος 2016.

Διαδίκτυο

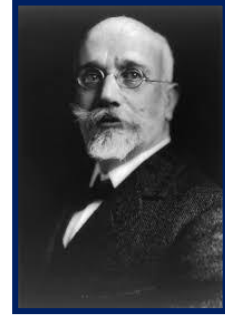
- χ.ε. *Γιατί ηττήθηκαν οι Έλληνες από τους Κεμαλικούς το 1922* thedayafter, 23.10.2016, διαθέσιμο στο https://thedayaftergr.blogspot.com/2012/08/blog-post_3129.html (έγινε πρόσβαση στις 07.09.2017)
- χ.ε. *Το ιστορικό της μικρασιατικής καταστροφής* greekworldhistory, 15.04.2015, διαθέσιμο στο http://greekworldhistory.blogspot.gr/2015/04/1919-1922_42.html, (έγινε πρόσβαση στις 17.09.2017)
- χ.ε. *Ο μικρασιατικός πόλεμος* egpaid, 08.05.2010, διαθέσιμο στο http://egpaid.blogspot.com/2010/05/blog-post_08.html, (έγινε πρόσβαση στις 15.12.2017)
- χ.ε. *Επιχειρήσεις στη Μικρά Ασία 1919 - 1922* haf, 27.08.2015, διαθέσιμο στο <https://www.haf.gr/history/haf-history/1919-1922/>, (έγινε πρόσβαση στις 23.09.2017)
- χ.ε. *Μικρασιατική εκστρατεία* olympia, 02.05.2012, διαθέσιμο στο [//">https://olympia.gr/2012/05/02/μικρασιατικη-εκστρατειααρχή-σαν-σήμ //](https://olympia.gr/2012/05/02/μικρασιατικη-εκστρατειααρχή-σαν-σήμ), (έγινε πρόσβαση στις 24.11.2017)
- χ.ε. *Η μικρασιατική εκστρατεία* history-pages, 13.06.2012 διαθέσιμο στο http://history-pages.blogspot.gr/2012/06/blog-post_2933.html (έγινε πρόσβαση στις 21.10.2017)
- χ.ε. *Συνθήκη Αωζάννης: 1923*, kathimerini.gr, 09.12.17 διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/938341/article/epikairothta/politikh/syn8hkh-lwzannhs-analytika-h-diakratikh-symfwnia-toy-1923> (έγινε πρόσβαση την 09.12.2017)
- n.p. *Treaty of Peace with Turkey*, UK Treaties on line, n.d. διαθέσιμο στο <http://treaties.fco.gov.uk/docs/pdf/1920/ts0011.pdf> (έγινε πρόσβαση την 09.12.2017)

Σελίδα σκόπιμα κενή

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α»
Βιογραφίες Καθοριστικών Προσώπων
Μικρασιατικής Εκστρατείας

1. Βενιζέλος Ελευθέριος (1864 – 1936)²⁸⁵

Κρητικός, από αστικό περιβάλλον, με εθνικιστική ιδεολογία. Μπήκε στον πολιτικό στίβο το 1889. Απέκτησε πανελλήνια φήμη ως αρχηγός του απελευθερωτικού κινήματος για την ένωση με την Ελλάδα και της αντιπολίτευσης στον πρίγκηπα Γεώργιο ύπατο αρμοστή της Κρήτης. Από τη στιγμή που έφτασε στην Ελλάδα, προσκαλεσμένος από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο των επαναστατών στο Γουδί 1910, κυριάρχησε στην ελληνική πολιτική σκηνή ως το θάνατο του στην εξορία το 1936.τος για την ένωση με την Ελλάδα και της αντιπολίτευσης στον πρίγκηπα Γεώργιο, ύπατο αρμοστή της Κρήτης.

Ιδρυτής και αρχηγός του κόμματος των Φιλελευθέρων, απ' όπου προέρχονται τα κατοπινά κόμματα του κέντρου. Φίλος του Λούντ Τζώρτζ και θαυμαστής των Βρετανικών κοινοβουλευτικών θεσμών. Άνθρωπος με ακατανίκητη γοητεία και ευφράδεια και με βίαιες, σχεδόν νευρωτικές αλλαγές διάθεσης.

2. Δημήτριος Γούναρης (1867 – 1922)²⁸⁶

Έπειτα από λαμπρές σπουδές στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και μετεκπαίδευση στη Γερμανία, τη Γαλλία και την Αγγλία, άσκησε το δικηγορικό επάγγελμα στην Πάτρα, όπου εξελέγη βουλευτής το Νοέμβριο/Δεκέμβριο του 1902. Ριζοσπάστης διανοούμενος, βρισκόταν υπό την επιρροή της κοινωνικής νομοθεσίας του Μπίσμαρκ και υπήρξε το ηγετικό πνεύμα της λεγόμενης «Ομάδας των Ιαπώνων» που σχηματίστηκε, υπό τον Στέφανο Δραγούμη, το 1906 ως αντιπολίτευση στην κυβέρνηση Θεοτόκη. Η ομάδα διαλύθηκε δύο χρόνια αργότερα, όταν ο Γούναρης έγινε υπουργός Οικονομικών στην κυβέρνηση Θεοτόκη, αλλά αναγκάστηκε ωστόσο να παραιτηθεί γρήγορα, επειδή τα ριζοσπαστικά του προγράμματα προσέκρουαν, στα κατεστημένα συμφέροντα των

²⁸⁵ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 582.

²⁸⁶ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 582.

οπαδών του Θεοτόκη. Γνωστός για τις δεινές του κοινοβουλευτικές του ικανότητες, είχε προοδευτικές ιδέες για την κοινωνία, αλλά συντηρητική στάση απέναντι σε κάθε αλλαγή που δεν πήγαζε από συνταγματικές διαδικασίες. Απαλλαγμένος ο ίδιος από το στίγμα του παλαιοκομματισμού, ήταν φυσικός ηγέτης της αντιπολίτευσης στον Βενιζέλο και στο νέο κόμμα των φιλελευθέρων.

Έγινε πρωθυπουργός μετά την παραίτηση Βενιζέλου το 1915. Εξορίστηκε στην Κορσική το 1917. Διατέλεσε πρωθυπουργός το 1921 – 1922. Εκτελέστηκε μετά τη δίκη των έξι. Υπήρξε ιδρυτής του Λαϊκού κόμματος. Εμπνευσμένος ρήτορας. Ανιψιός του ήταν ο μετέπειτα πρωθυπουργός Παναγιώτης Κανελλόπουλος.

3. Δαγκλής Παναγιώτης (1853 – 1924)²⁸⁷

Αξιωματικός και εκπαιδευτής του Πυροβολικού, μετεκπαιδεύτηκε στη Γαλλία. Μέλος του νεοϊδρυθέντος Σώματος Γενικών Επιτελών (1904 – 1909). Εισηγάγε στην Ελλάδα το λυόμενο ορεινό πυροβόλο, γνωστό ως «ορεινό ταχυβόλο Σνάιντερ Δαγκλή» (Schneider – Danglis). Πολέμησε στους Βαλκανικούς Πολέμους. Βουλευτής Ιωαννίνων (1915). Μέλος της τριανδρίας που εγκατέστησε την προσωρινή κυβέρνηση του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη (1916), στην οποία και υπηρέτησε ως υπουργός Στρατιωτικών. Αρχηγός του Ελληνικού στρατού το 1918, υπέβαλε την παραίτηση του στο τέλος του χρόνου. Αρχηγός της κοινοβουλευτικής ομάδας των Φιλελευθέρων, μετά την αναχώρηση του Βενιζέλου στην εξορία (Νοέμβριος 1920). Άνθρωπος αγαθού χαρακτήρα, ήταν μια από τις μετριοπαθείς παρουσίες, μέσα στη Βενιζελική παράταξη.

4. Δούσμανης Βίκτωρ (1862 – 1949)²⁸⁸

Αξιωματικός του Επιτελείου που το 1904, έγινε μέλος του νέου Σώματος Γενικών Επιτελών. Προσωπάρχης του Υπουργείου Στρατιωτικών στην κυβέρνηση Θεοτόκη (1905 - 1909), έπαιξε σημαντικό ρόλο στο πρόγραμμα Θεοτόκη για την αναδιοργάνωση, την εκπαίδευση και τον προγραμματισμό στον στρατό. Αρχηγός του Επιτελείου τόσο κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων όσο και μετά τη λήξη τους, καθώς και υπό

²⁸⁷ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 583.

²⁸⁸ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 584.

την κυβέρνηση Γούναρη το 1921. Αλαζονική, αυταρχική φυσιογνωμία, απολύτως αφοσιωμένος στον βασιλιά Κωνσταντίνο.

5. Δραγούμης Ίων (1878 – 1920)²⁸⁹

Γιός του πρωθυπουργού Στέφανου Δραγούμη, υπηρέτησε στις προξενικές αρχές Μακεδονίας, Θράκης, Βουλγαρίας, Κωνσταντινούπολης, Αλεξάνδρειας, και αλλού. Επίσης στήριξε το 1897 και στους Βαλκανικούς πολέμους. Πρέσβης της Ελλάδας στην Αγία Πετρούπολη (1914 – 1915). Εξελέγη βουλευτής Φλώρινας το 1913. Εκτοπίστηκε στην Κορσική, ως ηγετική μορφή του αντιβενιζελισμού το 1917, επέστρεψε το Νοέμβριο του 1917 και εντάχθηκε στην Ηνωμένη αντιπολίτευση το 1920. Δολοφονήθηκε στις 13 Αυγούστου 1920. Υπήρξε ο κύριος αναθεωρητικός για το πρόβλημα της νεοελληνικής ταυτότητας στη γενιά του.

6. Θεοτόκης Νικόλαος (1878 – 1922)²⁹⁰

Κερκυραίος διπλωμάτης και πολιτικός, γιος του Γ. Θεοτόκη. Πρέσβης στο Βερολίνο κατά την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, ο Θεοτόκης, αποσύρθηκε στην Ελβετία, μετά τη διακοπή των σχέσεων Ελλάδας – Γερμανίας. Εξελέγη βουλευτής Κερκύρας (Νοέμβριος 1920). Υπουργός Στρατιωτικών το 1921 – 1922. Καταδικάστηκε στη δίκη των Έξι και εκτελέστηκε το Νοέμβριο του 1922.

7. Μεταξάς Ιωάννης (1871 – 1941)²⁹¹

Ο Ιωάννης Μιχαήλ Μεταξάς μετά τις σπουδές του στη Στρατιωτική Ακαδημία του Βερολίνου, μαζί με τον Δούσμανη, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αναδιοργάνωση του στρατού επί Θεοτόκη και στο έργο του Επιτελείου κατά τους Βαλκανικούς πολέμους. Η παραίτηση του από την θέση του αναπληρωτή αρχηγού του Γενικού Επιτελείου στις 17

²⁸⁹ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 584.

²⁹⁰ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 585.

²⁹¹ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 587.

Φεβρουαρίου/2 Μαρτίου 1915, με αφορμή τα σχέδια του Βενιζέλου για την Καλλίπολη, συνετέλεσε στη δημιουργία κρίσης, η οποία κατέληξε σε παραίτηση του Βενιζέλου και εδραίωσε τη φήμη του Μεταξά ως πολιτικοποιημένου Συνταγματάρχη.

Ως Αξιωματικός του Ελληνικού Στρατού έλαβε μέρος στους Βαλκανικούς πολέμους. Διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο και στον Εθνικό Διχασμό συντασσόμενος με την παράταξη των βασιλοφρόνων αντιβενιζελικών και το 1917 εξορίστηκε στην Κορσική. Αποσύρθηκε με το βαθμό του Στρατηγού μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου 1920 και αντιστάθηκε στον πειρασμό να επιστρέψει στην ενεργό δράση ως Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου ή ως Αρχιστράτηγος κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία. Εμφανίστηκε απροκάλυπτα, στον πολιτικό στίβο το 1923. Δικτάτορας από το 1936 έως το θάνατό του. Μαζί με τον Βενιζέλο, υπήρξε κυρίαρχη μορφή κατά την πρώτη τεσσαρακονταετία του αιώνα. Έμεινε στην ιστορία για την απόρριψη του ιταλικού τελεσιγράφου της 28ης Οκτωβρίου 1940 και για την ταχεία πολεμική προπαρασκευή της Ελλάδας ενόψει του ελληνοϊταλικού πολέμου και της γερμανικής εισβολής στην Ελλάδα.

8. Μπαλτατζής Γεώργιος (1866 – 1922)²⁹²

Ο Γεώργιος Μπαλτατζής ήταν Έλληνας πολιτικός. Γεννήθηκε στη Σμύρνη και φοίτησε στη εκεί Ευαγγελική Σχολή και στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Άρχισε την καριέρα του ως διπλωμάτης και άρχισε να εκλέγεται βουλευτής από το 1902. Υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση Θεοτόκη (1908) και στην κυβέρνηση Γούναρη (1921 – 1922). Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή δικάστηκε στη «δίκη των έξι», ως ένας από τους υπαίτιους για την ήττα της Ελλάδας κατά τη διάρκεια της θητείας του ως υπουργού Εξωτερικών. Καταδικάστηκε και εκτελέστηκε το 1922 στο Γουδί. Από τους έξι, ήταν εκείνος που άξιζε λιγότερο αυτό το τέλος.

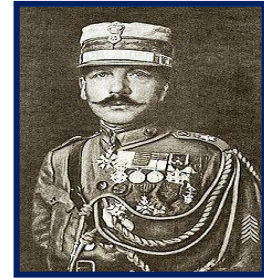

²⁹² Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 588.

9. Πάγκαλος Θεόδωρος (1878 – 1952)²⁹³

Ο Θεόδωρος Πάγκαλος ήταν Έλληνας Αξιωματικός του στρατού, με στρατιωτικές σπουδές στη Σχολή Ευελπίδων και στο Παρίσι. Δράση στο Στρατιωτικό Σύνδεσμο στο Γουδί (1909). Συμμετείχε στους Βαλκανικούς πολέμους, στο κίνημα της Θεσσαλονίκης, στη Μικρασιατική εκστρατεία και στην επανάσταση του 1922. Το 1925, με το κίνημα της 25ης Ιουνίου

ανέλαβε την πρωθυπουργία, ουσιαστικά ως δικτάτορας. Στη συνέχεια υποχρεώνοντας σε παραίτηση τον τότε πρόεδρο της Δημοκρατίας Παύλο Κουντουριώτη, μετά από μια εκλογική παρωδία εξελέγη πρόεδρος της Δημοκρατίας. Παρέμεινε στην εξουσία μέχρι το 1926, συλλαμβάνοντας και εκτοπίζοντας άνευ δίκης τους πολιτικούς του αντιπάλους στην Νάξο, οπότε και ανατράπηκε από το κίνημα του Κονδύλη. Από το 1926 μέχρι το θάνατό του, το 1952, αποσύρθηκε, με μερικά μικρά διαλείμματα, από την πολιτική ζωή του τόπου. Από τους ιστορικούς έχει χαρακτηριστεί ως αρκετά αμφιλεγόμενη προσωπικότητα.

10. Παπούλας Αναστάσιος (1857 – 1935)²⁹⁴

Αξιωματικός καριέρας. Συμμετείχε σε μυστική κυβερνητική αποστολή στη Μακεδονία το 1904. Συνταγματάρχης διοικητής του 10^{ου} Συντάγματος Πεζικού σε Ήπειρο – Μακεδονία(1912 – 1913). Δικάστηκε για προδοσία και φυλακίστηκε στην Κρήτη το 1917. Αποφυλακίστηκε και προήχθηκε σε Αντιστράτηγο το Νοέμβριο του 1920. Αρχηγός της Στρατιάς στο μέτωπο της Μικράς Ασίας, παραιτήθηκε τον Μάιο του 1922.

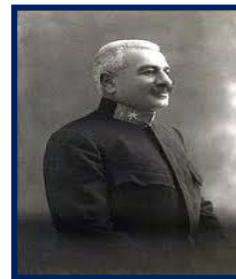
Υπήρξε κύριος μάρτυρας κατηγορίας στη Δίκη των Έξι τον Νοέμβριο του 1922. Έκτοτε μετακινήθηκε από αντιβενιζελικές σε βενιζελικές θέσεις. Εκτελέστηκε, κατηγορούμενος για ανάμειξη στην απόπειρα βενιζελικού κινήματος στις 24 Απριλίου 1935. Χαρακτηριστικά του ήταν το θάρρος, η ματαιοδοξία και η ευπιστία.

²⁹³ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 591.

²⁹⁴ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 591.

11. Παρασκευόπουλος Λεωνίδας (1860 – 1936)²⁹⁵

Ο Λεωνίδας Παρασκευόπουλος φοίτησε στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης, στη Σχολή Ευελπίδων και στη συνέχεια μετεκπαιδεύτηκε στην Ελβετία και την Γαλλία. Προσχώρησε στο κίνημα της Θεσσαλονίκης και η μακρά στρατιωτική σταδιοδρομία του, κορυφώθηκε όταν ανέλαβε την ηγεσία του Βενιζελικού στρατού Εθνικής Άμυνας, το 1916.

Υπήρξε Αρχηγός του Ελληνικού Στρατού το 1918 και του Συμμαχικού Σώματος Στρατού στη Μακεδονία το 1919. Τον Νοέμβριο του 1920, παραιτήθηκε και αποσύρθηκε στο Παρίσι. Στρατιωτικός με ευθύ χαρακτήρα και εθνικιστική ιδεολογία.

12. Πλαστήρας Νικόλαος (1883 – 1953)²⁹⁶

Ο Νικόλαος Πλαστήρας ήταν στρατιωτικός και πολιτικός στη νεότερη Ελλάδα. Έγινε γνωστός για την στρατιωτική του δράση κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους (όπου έγινε γνωστός ως Μαύρος Καβαλάρης). Προσχώρησε στο Βενιζελικό κίνημα της Θεσσαλονίκης το 1906 και πήρε γρήγορα προαγωγή μετά τις διακεκριμένες του υπηρεσίες στην Μακεδονία

και τη Ρωσία. Ως Συνταγματάρχης και διοικητής συντάγματος στη Μικρά Ασία, παρέμεινε στο μέτωπο μετά τον Νοέμβριο του 1920, παρά τις διακηρυγμένες Βενιζελικές του απόψεις. Ο Νικόλαος Πλαστήρας κυβέρνησε την Ελλάδα τρεις φορές, μία το 1945 και άλλες δύο στα 1951-1952.

13. Πρωτοπαπαδάκης Πέτρος (1860 – 1922)²⁹⁷

Ο Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης σπούδασε μηχανολόγος στο Παρίσι. Ήταν καθηγητής της μηχανικής στη Σχολή Ευελπίδων. Είχε συμμετοχή στα έργα για τη διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου, καθώς και της γραμμής Καβάλας Δεδεαγάτς. Άρχισε να πολιτεύεται το 1902, διετέλεσε υπουργός οικονομικών και επισιτισμού και αργότερα πρωθυπουργός στην

κυβέρνηση συνασπισμού Γούναρη. Υπήρξε Πρωθυπουργός στην κυβέρνηση του αντιβενιζελικού συνασπισμού Ηνωμένη αντιπολίτευση τον Μάιο του 1922. Μετά την

²⁹⁵ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 592.

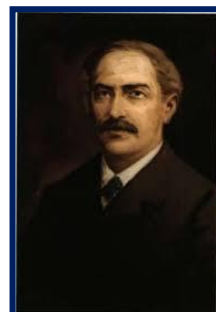
²⁹⁶ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 592.

²⁹⁷ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 593.

Μικρασιατική καταστροφή, δικάστηκε στην «δίκη των έξι» και καταδικάστηκε σε θάνατο. Εκτελέστηκε στο Γουδί το 1922.

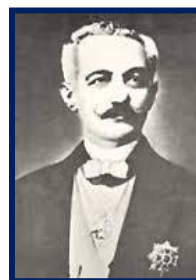
14. Ράλλης Δημήτριος (1844 – 1921)²⁹⁸

Γόνος παλαιάς πολιτικής οικογένειας, γεννήθηκε στην Αθήνα. Βουλευτής Αττικής από το 1872 έως το θάνατό του. Μέλος του κόμματος του Χαριλάου Τρικούπη, δύο φορές Υπουργός (1875 – 1884). Ίδρυσε δικό του Τρίτο Κόμμα το 1888, κατά τα τέλη του αιώνα όμως έκανε συμμαχία με τον Δηλιγιάννη τον οποίο και διαδέχθηκε μετά τη δολοφονία του. Χαρακτήρας βίαιος, κέρδισε τη γενική εκτίμηση στα τελευταία χρόνια του. Πρωθυπουργός (Νοέμβριος του 1920 έως Φεβρουάριο του 1921).

15. Ρέπουλης Εμμανουήλ (1863 – 1924)²⁹⁹

Ο Εμμανουήλ Ρέπουλης ήταν δημοσιογράφος και βουλευτής. Εκλέχθηκε τρεις φορές: 1899, 1905 (και τις δυο με το κόμμα του Γεωργίου Θεοτόκη), 1923 (με τους Φιλελευθέρους) και ήταν ένας από τους βουλευτές της «ομάδας των Ιαπώνων» (1906-1908) υπό τον Στέφανο Δραγούμη. Μετά τη διάλυση της ομάδας, ο Ρέπουλης παρέμεινε ανεξάρτητος ως την άφιξη του Βενιζέλου από την Κρήτη, οπότε προσχώρησε στο κόμμα των Φιλελευθέρων. Χρημάτισε Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Οικονομικών, Γενικός διοικητής Μακεδονίας, αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, υπουργός Εσωτερικών και υπουργός Οικονομικών (1915). Ως Υπουργός Εσωτερικών και αντιπρόεδρος της κυβέρνησης στην κυβέρνηση Βενιζέλου, ο Ρέπουλης επέσυρε μεγάλο μέρος της δυσαρέσκειας για τις αυθαιρεσίες του καθεστώτος. Δεν άφησε το στίγμα του στην ιστορική στιγμή.

16. Στεργιάδης Αριστείδης (1861 – 1950)³⁰⁰

Γεννήθηκε στο Ηράκλειο Κρήτης, αλλά η καταγωγή του ήταν από τη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε Νομική στο Παρίσι. Ανέπτυξε δράση στην επαναστατική πολιτική σκηνή της Κρήτης, πριν την ένωση. Υπήρξε Νομικός σύμβουλος της Βενιζελικής κυβέρνησης,

²⁹⁸ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 593.

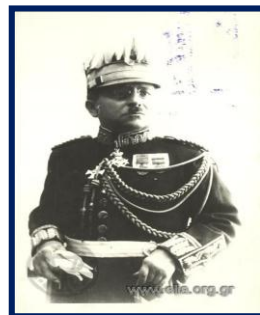
²⁹⁹ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 593.

³⁰⁰ Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 595.

ιδίως σε ζητήματα μουσουλμανικού δικαίου (1913). Επίσης υπήρξε Γενικός Διοικητής Ηπείρου (1917-1920) και Ύπατος αρμοστής Σμύρνης (1919-1922). Μετά την καταστροφή της Σμύρνης, αποσύρθηκε στη Νότια Γαλλία. Ικανός διοικητής με δικτατορικές τάσεις, ο Στεργιάδης έχει αφήσει εντυπωσιακά λίγες μαρτυρίες για τις πράξεις του. Έγραψε απομνημονεύματα, τα οποία όμως δεν έχουν διασωθεί.

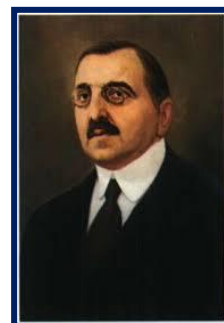
17. Στρατηγός Ξενοφών (1869 – 1927)³⁰¹

Γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1869. Σπούδασε στην Σχολή Ευελπίδων και στην πολεμική ακαδημία του Βερολίνου. Προσελήφθηκε στο νεοϊδρυθέν «Σώμα Γενικών Επιτελών», το 1904. Αξιωματικός του Επιτελείου κατά τους Βαλκανικούς πολέμους. Εξελέγη βουλευτής Κέρκυρας το Νοέμβριο του 1920. Ανακλήθηκε στον Στρατό με το βαθμό του Στρατηγού υπηρετώντας υπό την κυβέρνηση Γούναρη, ως υπαρχηγός του Γενικού Επιτελείου. Το 1922 ανέλαβε το χαρτοφυλάκιο του υπουργείου συγκοινωνιών και τον ίδιο χρόνο καταδικάστηκε από το έκτακτο στρατοδικείο (Δίκη των έξι) σε ισόβια κάθειρξη για εσχάτη προδοσία. Λίγο αργότερα αμνηστεύθηκε αλλά, λόγω ασθένειας, μετέβη στην Ελβετία όπου και απεβίωσε το 1927, σε ηλικία πενήντα οκτώ ετών.

18. Στράτος Νικόλαος (1872 – 1922)³⁰²

Ο Νικόλαος Στράτος υπήρξε γόνος της ιστορικής οικογένειας των αγωνιστών Στράτων, γιος του στρατηγού και πολιτικού Ανδρέα Στράτου, σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και μετά την αποφοίτησή του (1894), άσκησε τη δικηγορία, ενώ παράλληλα αναμίχθηκε στην πολιτική ζωή, όπου μόλις εμφανίστηκε ο Βενιζέλος έγινε οπαδός του. Πρόεδρος της Αναθεωρητικής Βουλής το 1911 και αργότερα Υπουργός Ναυτικών. Παραιτήθηκε, ύστερα από διαφωνίες με τον Βενιζέλο, για κατηγορίες περί δήθεν φαυλοκρατίας (Νοέμβριος 1913). Ίδρυσε δική του παράταξη, το Εθνικόν Συντηρητικό κόμμα (1916). Διετέλεσε Υπουργός Εσωτερικών στην κυβέρνηση της Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως το 1922. Εκτελέστηκε μετά τη Δίκη των Έξι. (Νοέμβριος 1922). Οξυδερκής και φιλόδοξος πολιτικός, κατά βάθος μετριοπαθής. Η φιλοδοξία

³⁰¹ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 595.

³⁰² Llewellyn Smith Michael, *ό.π.*, σ. 596.

του όμως και η αντιπαράθεση του με τον Βενιζέλο, τον έκαναν να σπαταλήσει τα χαρίσματα του αντιπολιτευόμενος.

19. Χατζηανέστης Γεώργιος (1863 – 1922)³⁰³

Ο Γεώργιος Χατζηανέστης ήταν Αξιωματικός του πυροβολικού, που φοίτησε στη Σχολή Ευελπίδων και συμπλήρωσε τις σπουδές του στη Γαλλία, τη Βρετανία και την Γερμανία. Μέλος του Γενικού Επιτελείου από το 1904 έως το 1909. Διοικητής του Επιτελείου της 6^{ης} Μεραρχίας (1912 – 1913). Αποστρατεύτηκε με δική του αίτηση από το 1917 – 1920. Ανακλήθηκε τον Νοέμβριο του 1920 και προαγόμενος σε Αντιστράτηγο. Αρχηγός του ελληνικού στρατηγείου της Μικρασιατικής εκστρατείας από τον Μάιο του 1922 μέχρι τις 24 Αυγούστου 1922. Με την επιστροφή του στην Ελλάδα, κρίθηκε ένοχος στη «δίκη των έξι» για τα γεγονότα της Μικρασιατικής καταστροφής με αποτέλεσμα να καταδικαστεί σε θάνατο και να εκτελεστεί στις 15 Νοεμβρίου 1922. Εκκεντρικός, δραστήριος με παράλογη εμμονή σε θέματα πειθαρχίας. Ο διορισμός του στη θέση του Αρχιστράτηγου υπήρξε απροσδόκητος.

---

³⁰³ Llewellyn Smith Michael, *Το όραμα της Ιωνίας*, σ. 597.

Σελίδα σκόπιμα κενή

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Β» Συναφθείσες Συνθήκες

1. Η Συνθήκη του Μούδρου (1918)³⁰⁴

Με την ονομασία Ανακωχή του Μούδρου ή Συνθήκη του Μούδρου ή Συνθήκη ανακωχής του Μούδρου,³⁰⁵ χαρακτηρίζεται η γνωστή συμφωνία ανακωχής, που υπογράφηκε στον όρμο Μούδρο της Λήμνου, στις 17/30 Οκτωβρίου 1918 και υπογράφηκε την επομένη 18/31 Οκτωβρίου, μεταξύ των Δυτικών Συμμαχικών Δυνάμεων, της Αντάντ (Entente) αφενός, και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αφετέρου, σηματοδοτώντας ουσιαστικά και τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Με την συνθήκη αυτή, συμφωνήθηκε η κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων της Αντάντ (μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα) και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία αναλάμβανε τα ακόλουθα βάσει των 25 όρων - άρθρων της:

α. Την υποχρέωση του ανοίγματος των Στενών των Δαρδανελλίων και του Βοσπόρου, προς την Μαύρη Θάλασσα και την παράδοση των φρουρίων αυτών.

β. Την υπόδειξη των σημείων και έκταση πόντισης ναρκών και τορπιλών και παροχή βοήθειας στην αλίευσή τους.

γ. Τη συγκέντρωση όλων των αιχμαλώτων των συμμάχων και των Αρμενίων στην Κωνσταντινούπολη και άμεση παράδοση αυτών.

δ. Την παράδοση του τουρκικού στρατού (του οπλισμού) με άμεση αποστράτευση, εκτός του απόλυτα αναγκαίου για τη φύλαξη των συνόρων και την εσωτερική ασφάλεια. Η δε δύναμη που θα απέμενε και η κατανομή της, θα καθοριζόταν μεταγενέστερα, σε συνεννόηση με την τουρκική κυβέρνηση.

ε. Την άμεση παράδοση, όλων των πολεμικών πλοίων στους Συμμάχους.

στ. Την παροχή δυνατότητας στους Συμμάχους, να καταλάβουν για λόγους ασφάλειας, οποιαδήποτε στρατηγικά σημεία επί του εδάφους της Οθωμανικής

---

³⁰⁴ χ.ε Συνθήκη ανακωχής του Μούδρου, [timesnews.gr](https://www.timesnews.gr), 16.10.2017, διαθέσιμο στο <https://www.timesnews.gr/synthiki-anakochis-tou-moudrou>, (έγινε πρόσβαση την 18.10.2017).

³⁰⁵ Λυγερός Ν., Η Συνθήκη Ανακωχής Μούδρου και η τουρκική πολιτική, [Lygeros.org](http://www.lygeros.org), διαθέσιμο στο <http://www.lygeros.org/2145-gr.php>, (έγινε πρόσβαση την 11.12.2017).

Αυτοκρατορίας έκριναν εκείνοι, χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με την Οθωμανική κυβέρνηση.

ζ. Την ελεύθερη χρήση, παντός λιμένος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από συμμαχικά πλοία.

η. Τη χρήση παντός υλικού επανόρθωσης, που θα βρισκόταν σε τουρκικό λιμάνι.

θ. Την ανεμπόδιστη κατάληψη, του συστήματος υπόγειων διωρύγων της Ταυρίδας, από τους συμμάχους.

ι. Την απομάκρυνση του τουρκικού στρατού, από τα ΒΔ σύνορα με την Περσία και επάνοδο στα προπολεμικά.

ια. Την παράδοση του ελέγχου, των υποβρυχίων καλωδίων.

ιβ. Την αποφυγή καταστροφής στρατιωτικού, ναυτικού ή εμπορικού υλικού, χωρίς προηγούμενη συμμαχική άδεια.

ιγ. Την παραχώρηση κάθε δυνατής διευκόλυνσης στον ανεφοδιασμό των συμμάχων, με αγορά ανθράκων και ναυτικού υλικού, απαγορευμένης της εξαγωγής τους.

ιδ. Τον έλεγχο όλου του σιδηροδρομικού δικτύου, από αξιωματικούς των συμμάχων και την παράδοση του Βατούμ.

ιε. Την παράδοση των φρουρίων της Χετζάζης, Ασσίρ, Υεμένης, Μεσοποταμίας (Ιράκ), Τριπολίτιδας και Κυρηναϊκής.

ιστ. Την αποχώρηση των στρατευμάτων από την Κιλικία, καθώς και τη διάθεση στις συμμαχικές δυνάμεις, όλης της εξάρτησης, όπλων και πυρομαχικών, καθώς και πάσης φύσεως μεταγωγικών του "αποστρατευθησομένου" τουρκικού στρατού.

ιζ. Την παράδοση των λιμένων, της Τριπολίτιδας και της Κυρηναϊκής.

ιη. Την εντός μηνός απέλαση, οποιουδήποτε Γερμανού ή Αυστριακού υπηκόου, από την Οθωμανική επικράτεια.

ιθ. Την αποδοχή παράλληλης τοποθέτησης αξιωματικών της Αντάντ, στο Οθωμανικό Υπουργείο Επισιτισμού.

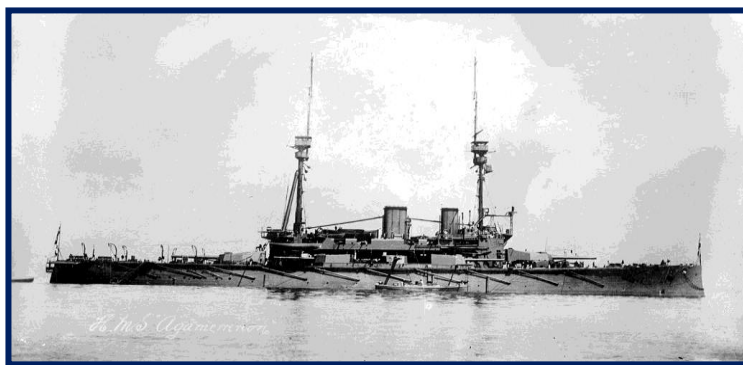

κ. Την κατακράτηση από τους συμμάχους Τούρκων αιχμαλώτων, εκτός εκείνων που υπερέβησαν το όριο στρατιωτικής ηλικίας.

κα. Την άμεση διακοπή οποιασδήποτε σχέσης (οικονομικής, εμπορικής κ.λπ.), με τις κεντρικές Δυνάμεις (όρος που είχε ήδη ικανοποιηθεί).

κβ. Την επιφύλαξη στους Συμμάχους, να καταλάβουν οποιοδήποτε χώρο στο βιλαέτι της Αρμενίας, εφόσον εκδηλωθούν ταραχές.

Τα άρθρα 23 και 24, αφορούσαν κινήσεις των συμμαχικών δυνάμεων, ενώ το 25ο άρθρο, όριζε το τέλος των εχθροπραξιών, τη μεσημβρία της ημέρας της υπογραφής, η οποία και ήταν η επομένη (31 Οκτωβρίου).

Η συνθήκη υπογράφηκε επί του Αγγλικού θωρηκτού «Αγαμέμνων», μεταξύ του ναυάρχου Κάλθορπ, πληρεξούσιου των Συμμάχων και των αντιπροσώπων του Σουλτάνου. Οι παραπάνω όροι συντάχθηκαν στο Λονδίνο και στάλθηκαν τηλεγραφικά στον Άγγλο ναύαρχο, μόλις τρεις ημέρες πριν την συνομολόγησή - αποδοχή τους, μετά την οποία και έγιναν γνωστοί στις άλλες Δυνάμεις της Αντάντ (Γαλλία και Ιταλία), γεγονός που δημιούργησε μια ενδοσυμμαχική δυσaréσκεια.

2. Η Συνθήκη των Σεβρών(1920)³⁰⁶

Η Συνθήκη των Σεβρών,³⁰⁷ υπεγράφη στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920 στην πόλη Σεβρ (Sèvres) της Γαλλίας, φέρνοντας την ειρήνη ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις Συμμαχικές και Δυνάμεις, μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Εκ μέρους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έγινε αποδεκτή από τον σουλτάνο Μεχμέτ ΣΤ΄ ο οποίος προσπαθούσε να σώσει τον θρόνο του, αλλά απορρίφθηκε από το ανεξάρτητο κίνημα των Νεότουρκων. Το κίνημα υπό την ηγεσία

³⁰⁶ χ.ε., *Η Συνθήκη των Σεβρών και η Ελλάδα των δύο Ηπείρων και πέντε θαλασσών*, Mikrasiatis.gr 11.08.2015, διαθέσιμο στο <https://mikrasiatis.gr/%CE>, (έγινε πρόσβαση την 05.12.2017).

³⁰⁷ n.p. «Treaty of Peace with Turkey», *UK Treaties on line*, n.d., διαθέσιμο στο <http://treaties.fco.gov.uk/docs/pdf/1920/ts0011.pdf>, (έγινε πρόσβαση την 09.12.2017).

του Μουσταφά Κεμάλ χρησιμοποίησε αυτή τη διένεξη για να αυτοανακηρυχθεί κυβέρνηση και να καταργήσει το χαλιφάτο.

Η συνθήκη όριζε τα εξής: η Οθωμανική Αυτοκρατορία παρέδιδε την κυριαρχία της Μεσοποταμίας (Ιράκ), της Παλαιστίνης και της Υπεριορδανίας στην Βρετανία ως προτεκτοράτα της Κοινωνίας των Εθνών, την Συρία και τον Λίβανο στην Γαλλία επίσης ως προτεκτοράτα και η υπαγωγή της Ανατολίας στη σφαίρα επιρροής της Ιταλίας. Η Χετζάζ (μέρος της σημερινής Σαουδικής Αραβίας) το Κουρδιστάν και η Αρμενία θα γίνονταν ανεξάρτητα κράτη.

Στην Ελλάδα παραχωρούνταν τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος και η ανατολική Θράκη μέχρι τη γραμμή της Τσατάλτζας κοντά στην Κωνσταντινούπολη. Η περιοχή της Σμύρνης έμενε υπό την ονομαστική επικυριαρχία του Σουλτάνου αλλά θα διοικούνταν από Έλληνα Αρμοστή ως εντολοδόχο των Συμμάχων, και θα μπορούσε να προσαρτηθεί στην Ελλάδα μετά από πέντε χρόνια με δημοψήφισμα.

Το άρθρο 26 της Συνθήκης όριζε ακόμα ότι αν οι οθωμανικές αρχές δεν συναινούσαν στην εφαρμογή της, θα εξέπιπταν από την κυριαρχία τους στην Κωνσταντινούπολη, την οποία θα μπορούσε να καταλάβει η Ελλάδα, κάτι το οποίο έντεχνα είχε προωθήσει ο Βενιζέλος.

Παράλληλα, η Βόρεια Ήπειρος, ενσωματωνόταν στην Ελλάδα με το μυστικό Σύμφωνο Βενιζέλου - Τιττόνι. Η Ιταλία συμφώνησε ακόμα να παραχωρήσει τα Δωδεκάνησα (εκτός από τη Ρόδο και το Καστελόριζο) στην Ελλάδα και όταν η Βρετανία έδινε στο μέλλον την Κύπρο στην Ελλάδα, τότε (μετά από δημοψήφισμα)

θα παραχωρούταν και αυτά τα νησιά (η συμφωνία ακυρώθηκε αργότερα από την Ιταλία το 1922).

Τα στενά των Δαρδανελίων και η θάλασσα του Μαρμαρά αποστρατικοποιήθηκαν και έγιναν προσωρινά διεθνής περιοχή, οι Σύμμαχοι απέκτησαν τον οικονομικό έλεγχο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τέλος καθορίζονταν η ισότητα και τα δικαιώματα, των χριστιανικών μειονοτήτων.

Η επικύρωση της Συνθήκης, δεν έγινε από κανένα συμμαχικό κοινοβούλιο (ούτε από το Ελληνικό), καθώς μετά την επαναφορά του Κωνσταντίνου στον ελληνικό θρόνο, διαταράχθηκαν οι σχέσεις με τις συμμαχικές δυνάμεις, οι οποίες ποτέ δεν τον αναγνώρισαν ως αρχηγό του ελληνικού κράτους.

Η Σοβιετική Ένωση, έκανε ξεχωριστή συνθήκη με τους Οθωμανούς. Μετά την επικράτηση των Νεότουρκων, που μετέφεραν την πρωτεύουσα στην Άγκυρα, καθώς και την Μικρασιατική Καταστροφή, οι σύμμαχοι υπέγραψαν νέα συνθήκη ειρήνης (Συνθήκη της Λωζάννης) το 1923, με ευνοϊκότερους όρους για την (πλέον) Τουρκία.

3. Η Συνδιάσκεψη των Μουδανιών (1922)³⁰⁸

Τον Σεπτέμβριο του 1922, ο ελληνικός στρατός είχε εγκαταλείψει ηττημένος τη Μικρά Ασία, ενώ εκατοντάδες χιλιάδων πρόσφυγες, έφταναν στην Ελλάδα αναζητώντας καταφύγιο. Η διπλωματική, πολιτική και οικονομική θέση της Ελλάδας,

ήταν ιδιαίτερα δυσμενής, ενώ οι Τούρκοι πίεζαν τις μεγάλες δυνάμεις να αποδεχτούν τις απαιτήσεις τους, προκειμένου να τερματισθεί ο πόλεμος. Στις διεκδικήσεις τους περιλαμβάνονταν η ενσωμάτωση ολόκληρης της Θράκης και η αποχώρηση των ελληνικών πληθυσμών της. Ωστόσο, ο Κεμάλ Ατατούρκ δεν διέθετε πολεμικό ναυτικό και το ελληνικό Δ΄ Σώμα στρατού, που είχε υποχωρήσει συντεταγμένα και μην έχοντας εμπλακεί στις κυρίως μάχες του Αυγούστου 1922, διατηρούσε ακέραίες τις δυνάμεις του και τον έλεγχο της Ανατολικής Θράκης. Προκειμένου να εξευρεθεί μια λύση, στις αρχές Σεπτεμβρίου συναντήθηκαν στο Παρίσι εκπρόσωποι της ΚτΕ,

³⁰⁸ Δράκος Α, *Η Συνθήκη των Μουδανιών – Η μέρα που καθόρισε τα σύνορα Ελλάδας – Τουρκίας*, elisme.gr, 29.09.2016, διαθέσιμο στο <https://elisme.gr/2013-01-07-19-12-38/2013>, (έγινε πρόσβαση την 07.12.2017).

της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας και αποφάσιζαν να συγκαλέσουν μια διάσκεψη στις 20 Σεπτεμβρίου / 3 Οκτωβρίου του 1922 στα Μουδανιά, όπου θα προσκαλούσαν Ελλάδα και Τουρκία.

Η Τουρκική αντιπροσωπεία έφτασε πρώτη στα Μουδανιά και πέτυχε την έναρξη των συνομιλιών, πριν φτάσουν οι Έλληνες εκπρόσωποι (ο Στρατηγός Αλέξανδρος Μαζαράκης, ο Αντισυνταγματάρχης Πτολεμαίος Σαρηγιάννης, ενώ την επιτροπή συνόδευε και ο Πλαστήρας). Όταν οι Έλληνες απεσταλμένοι έφτασαν στη σύσκεψη αρνήθηκαν να υπογράψουν τη συνθήκη και αποχώρησαν, όμως κατόπιν πιέσεων ακόμη και του Βενιζέλου από το εξωτερικό, η Ελλάδα υποχρεώθηκε να δεχτεί τα τετελεσμένα γεγονότα. Το τελικό κείμενο της ανακωχής υπογράφηκε στις 29 Σεπτεμβρίου / 12 Οκτωβρίου και περιλάμβανε τις ακόλουθες διατάξεις με τις οποίες έπρεπε να συμμορφωθεί η Ελλάδα.³⁰⁹

α. Ο ελληνικός στρατός θα αποσυρόταν, πίσω από τον Έβρο και το τρίγωνο του Κάραγατς, θα παραχωρείτο ελεύθερο στους Συμμάχους.

β. Μέσα σε δεκαπέντε ημέρες έπρεπε να ολοκληρωθεί η εκκένωση της Ανατολικής Θράκης από τα ελληνικά στρατεύματα. Οι περιοχές που θα παρέμεναν ελεύθερες θα παραδίνονταν από τους Συμμάχους στους Τούρκους.

γ. Η παράδοση έπρεπε να ολοκληρωθεί μέσα σε 30 μέρες και η τάξη θα εξασφαλιζόταν από συμμαχικό στρατό.

4. Η Συνθήκη της Λωζάννης (1923)³¹⁰

Η Συνθήκη της Λωζάννης,³¹¹ ήταν συνθήκη ειρήνης που έθεσε τα όρια της σύγχρονης Τουρκίας. Υπογράφηκε στη Λωζάννη της Ελβετίας, στις 24 Ιουλίου 1923 από την Ελλάδα, την Τουρκία

και τις άλλες χώρες που πολέμησαν στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο και την Μικρασιατική εκστρατεία (1919-1922) και συμμετείχαν στην Συνθήκη των Σεβρών συμπεριλαμβανομένης και της ΕΣΣΔ (που δεν συμμετείχε στην προηγούμενη

³⁰⁹ Τούντα – Φεργάδη, *Θέματα ελληνικής διπλωματικής Ιστορίας 1912 – 1941*, σ. 175.

³¹⁰ χ.ε, *Επιζήμια για την Τουρκία η Συνθήκη της Λωζάννης, λέει ο Ερντογάν*, [Πρώτοθέμα.gr](http://www.protothema.gr) 29.09.2016, διαθέσιμο στο <http://www.protothema.gr/world/article/615014/epizimia-gia-tin-tourkia-i-sunthiki-tis-lozanis-leei-o-erdogan/1>, (έγινε πρόσβαση την 09.12.2017).

³¹¹ χ.ε, *Συνθήκη Λωζάννης: Αναλυτικά η διακρατική συμφωνία του 1923*, [kathimerini.gr](http://www.kathimerini.gr), 08.12.2017, διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/938341/article/epikairothta/politikh/syn8hkh-lwzannhs-analytika-h-diakratikh-symfwnia-toy-1923>, (έγινε πρόσβαση την 09.12.2017).

συνθήκη). Η υπογραφείσα συνθήκη ήταν το αποτέλεσμα της συνδιάσκεψης που επρόκειτο να ρυθμίσει το ελληνοτουρκικό πρόβλημα που ξεκίνησε στις 21 Νοεμβρίου 1922, στην ελβετική πόλη της Λωζάννης μεταξύ των προαναφερομένων μελών. Η συνδιάσκεψη συνήλθε σε δύο φάσεις. Από το Νοέμβριο του 1922 έως το Φεβρουάριο του 1923 και από τον Απρίλιο έως τον Ιούλιο του 1923.³¹²

Η Συνθήκη αυτή, κατήργησε την Συνθήκη των Σεβρών που δεν είχε γίνει αποδεκτή από την νέα κυβέρνηση της Τουρκίας, η οποία διαδέχθηκε τον Σουλτάνο της Κωνσταντινούπολης. Στις 20 Οκτωβρίου 1922, ξεκίνησε το συνέδριο που διακόπηκε μετά από έντονες διαμάχες στις 4 Φεβρουαρίου 1923, για να ξαναρχίσει στις 23 Απριλίου. Το τελικό κείμενο,³¹³ υπογράφηκε στις 24 Ιουλίου μετά από 7,5 μήνες διαβουλεύσεων.

Η Τουρκία ανέκτησε την Ανατολική Θράκη, κάποια νησιά του Αιγαίου, συγκεκριμένα την Ίμβρο και την Τένεδο, μια λωρίδα γης κατά μήκος των συνόρων με την Συρία, την περιοχή της Σμύρνης και της Διεθνοποιημένης Ζώνης των Στενών, η οποία όμως θα έμενε αποστρατικοποιημένη και αντικείμενο νέας διεθνούς διάσκεψης. Παραχώρησε τα Δωδεκάνησα στην Ιταλία όπως προέβλεπε και η συνθήκη των Σεβρών, αλλά χωρίς πρόβλεψη για δυνατότητα αυτοδιάθεσης. Ανέκτησε πλήρη κυριαρχικά δικαιώματα σε όλη της την επικράτεια και απέκτησε δικαιώματα στρατιωτικών εγκαταστάσεων, σε όλη την επικράτειά εκτός της ζώνης των στενών.

Η Ελλάδα υποχρεώθηκε να πληρώσει σε είδος (ελλείπει χρημάτων), τις πολεμικές επανορθώσεις. Η αποπληρωμή έγινε με επέκταση των τουρκικών εδαφών της Ανατολικής Θράκης, πέρα από τα όρια της συμφωνίας. Τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος, παραχωρήθηκαν στην Τουρκία με τον όρο ότι θα διοικούνταν με ευνοϊκούς όρους για τους Έλληνες. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης, έχασε την ιδιότητα του Εθνάρχη και το Πατριαρχείο τέθηκε υπό ειδικό διεθνές νομικό καθεστώς. Σε αντάλλαγμα, η Τουρκία παραιτήθηκε από όλες τις διεκδικήσεις για τις παλιές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εκτός των συνόρων της και εγγυήθηκε τα δικαιώματα των μειονοτήτων στην Τουρκία. Με ξεχωριστή συμφωνία μεταξύ

---

³¹² Τούντα – Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας 1912 – 1941*, σ. 179.

³¹³ Το πλήρες κείμενο της Συνθήκης της Λωζάννης παρατίθεται στην αγγλική γλώσσα στο π.ρ. *The Treaties of Peace 1919-1923, Vol. II, Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1924.*, διαθέσιμο στο http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lausanne_ENG.pdf (έγινε πρόσβαση την 09.12.2017)

Ελλάδας και Τουρκίας, αποφασίστηκε η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών από τις δύο χώρες και η αποστρατικοποίηση κάποιων νησιών του Αιγαίου.

Η ανταλλαγή μειονοτήτων που πραγματοποιήθηκε, προκάλεσε μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών. Μετακινήθηκαν από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη στην Ελλάδα 1.650.000 Τούρκοι υπήκοοι (άλλοι κάνουν λόγο για περίπου 2.000.000) χριστιανικού θρησκευματος και από την Ελλάδα στην Τουρκία 670.000 Έλληνες υπήκοοι, μουσουλμανικού θρησκευματος. Η θρησκεία και όχι η εθνικότητα, αποτέλεσε το βασικό κριτήριο για την ανταλλαγή. Σύμφωνα με το άρθρο 2β της συνθήκης, χρησιμοποιήθηκε ο όρος Μουσουλμάνοι και όχι Τούρκοι. Αυτό οφείλεται στο ότι κατά την Οθωμανική αυτοκρατορία η θρησκεία μετρούσε πολύ περισσότερο από ότι η εθνικότητα και από την άλλη πλευρά η Τουρκία ήθελε όλοι οι μουσουλμάνοι της δυτικής Θράκης να παραμείνουν. Μεταξύ των ανταλλάξιμων περιλαμβάνονταν επίσης οι Έλληνες του Πόντου αλλά και τουρκόφωνοι Έλληνες, όπως τουρκόφωνοι Πόντιοι και Καραμανλήδες, καθώς και ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι, όπως οι Βαλαάδες της Δυτικής Μακεδονίας. Μαζί με τους Έλληνες πέρασε στην Ελλάδα και αριθμός Αρμενίων και Συροχαλδαίων. Εξαιρέθηκαν από την ανταλλαγή οι Έλληνες κάτοικοι της νομαρχίας της Κωνσταντινούπολης (οι 125.000 μόνιμοι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης, των Πριγκηπονήσων και των περιχώρων, οι οποίοι ήταν εγκατεστημένοι πριν από τις 30 Οκτωβρίου του 1918) και οι κάτοικοι της Ίμβρου και της Τενέδου (6.000 κάτοικοι), ενώ στην Ελλάδα παρέμειναν 110.000 Μουσουλμάνοι, της δυτικής Θράκης. Επιπλέον, βάσει του άρθρου 23 με όλα τα δεινά που η Συνθήκη αυτή συσσώρευσε στον Μικρασιατικό Ελληνισμό, η Τουρκία απεμπόλησε πλήρως τα κυριαρχικά της δικαιώματα επί της Κύπρου.³¹⁴

---

³¹⁴ χ.ε, *Πως η Συνθήκη της Λωζάννης, συνδέεται με την ύπαρξη της Τουρκίας*, newbeast.gr, 08.12.2017, διαθέσιμο στο <https://www.newsbeast.gr/greece/arthro/3078366/pos-i-sinthiki-tis-lozanis-sindeete-metin-iparxi-tis-tourkias> (έγινε πρόσβαση την 09.12.2017).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Γ»
Φωτογραφικό Υλικό

1. Αποβίβαση Στρατευμάτων στη Σμύρνη (1919)

α. Αποβίβαση Στρατευμάτων (Ελεύθερο διαδίκτυο)

β. Παρέλαση Στρατευμάτων (Ελεύθερο διαδίκτυο)

γ. Συγκέντρωση για την υποδοχή του Στρατού (Ελεύθερο διαδίκτυο)

δ. Προετοιμασία Υποδοχής Ελληνικού Στρατού (Ελεύθερο διαδίκτυο)

ε. Άφιξη του 5/42 Συντάγματος Πλαστήρα (Ελεύθερο διαδίκτυο)

στ. Συγκέντρωση Πλήθους πριν την άφιξη του Ελληνικού Στρατού (Ελεύθερο διαδίκτυο)

ζ. Υποδοχή Μητροπολίτη Σμύρνης, Χρυσόστομου (Ελεύθερο
διαδίκτυο)

2. Συνθήκη Σεβρών (1920)

α. Υπογραφή Ελευθέριου Βενιζέλου (Ελεύθερο διαδίκτυο)

β. Υπογραφή Συνθήκης από συμβαλλόμενα μέρη (Ελεύθερο
διαδίκτυο)

γ. **Πραγμάτωση Μεγάλης Ιδέας (Ελεύθερο διαδίκτυο)**

3. **Εκλογές Πρώτης Νοεμβρίου 1920**

α. **Προεκλογικό Υλικό (Ελεύθερο διαδίκτυο)**

β. **Εκδήλωση κόμματος Φιλελευθέρων (Ελεύθερο διαδίκτυο)**

γ. Υποδοχή Βασιλιά Κωνσταντίνου (Ελεύθερο διαδίκτυο)

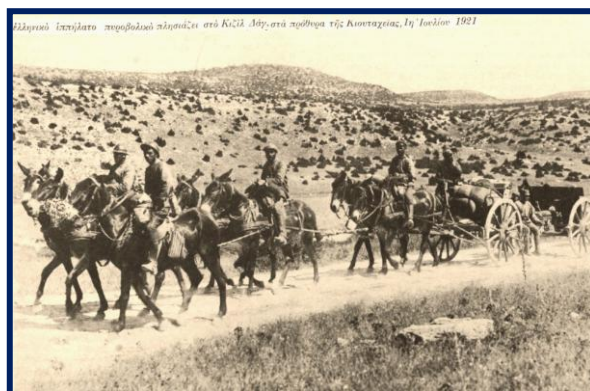

4. Επιχειρήσεις

α. Προέλαση Ελληνικού Στρατού (Ελεύθερο διαδίκτυο)

β. Κίνηση τμημάτων προς την Κιουτάχεια (Ελεύθερο διαδίκτυο)

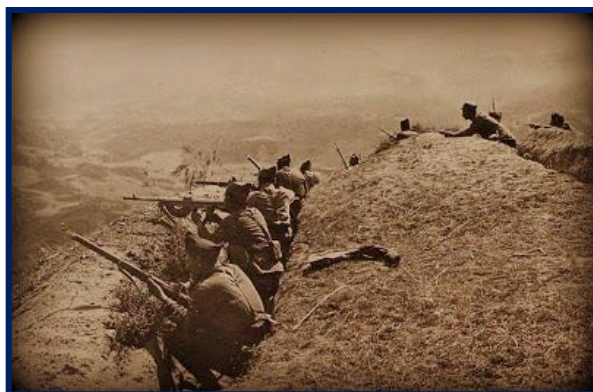
γ. Πορεία στην Αλμυρή Έρημο (Ελεύθερο διαδίκτυο)

δ. Αναφορά της XII Μεραρχίας (Ελεύθερο διαδίκτυο)

ε. Διεξαγωγή Επιχειρήσεων (Ελεύθερο διαδίκτυο)

στ. Οι Τσολιάδες του Πλαστήρα (Ελεύθερο διαδίκτυο)

ζ. Γέφυρες Σαγγάριου (Ελεύθερο διαδίκτυο)

η. Έφοδος Ελλήνων οπλιτών (Ελεύθερο διαδίκτυο)

θ. Απόδοση τιμών στις Πολεμικές Σημαίες (Ελεύθερο διαδίκτυο)

ι. Ανασύνταξη στρατευμάτων (Ελεύθερο διαδίκτυο)

ια. Πορεία δια μέσου των Φρυγιανών ερειπίων (Ελεύθερο διαδίκτυο)

ιβ. Διάβαση Σαγγάριου ποταμού (Ελεύθερο διαδίκτυο)

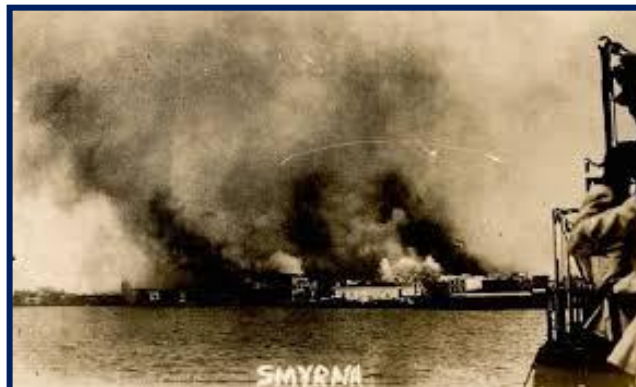

ιγ. Το επιτελείο της XII Μεραρχίας επί της κορυφής του Ακάρ Νταγ (Ελεύθερο διαδίκτυο)

4. Καταστροφή της Σμύρνης.

α. Εμπρησμός της Σμύρνης, από τους Τούρκους (Ελεύθερο διαδίκτυο)

β. Συνωστισμός στην προκουμαία (Ελεύθερο διαδίκτυο)

γ. Περιμένοντας για την μεγάλη φυγή (Ελεύθερο διαδίκτυο)

δ. Λίγο πριν τον συνωστισμό (Ελεύθερο διαδίκτυο)

ε. Η έναρξη των εμπρησμών (Ελεύθερο διαδίκτυο)

